

2026. 3.

NYELVÜNK ÉS KULTÚRÁNK

A Magyar Nyelv és Kultúra
Nemzetközi Társaságának folyóirata
Alapítva 1970-ben

NYELVÜNK ÉS KULTÚRÁNK

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) folyóirata

LVI. (56.) évfolyam, 226. szám, 2026/3. szám.

Szerkesztőbizottság:

Adamikné Jászó Anna (nyelvész, retorikus, ELTE), Hidasi Judit (szemiotikus, BGE), Cs. Jónás Erzsébet (nyelvész, NYE), Kövecses Zoltán (nyelvész, ELTE), Lőrincze Péter (közgazdász, Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége), Maior Enikő (irodalmár, Óbudai Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem), Már Orsolya (magyartanárdíjas magyartanár, Antos János ÁI, Réty, Románia), Szüts-Novák Rita (irodalmár, EKKE), Temesi Ferenc (Kossuth-díjas író, Magyar Művészeti Akadémia), Várady Tibor (jogász, író, Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia)

Szerkesztették: Imre Samu (1970–1989), Ginter Károly (1990–1991), Beke György – Ginter Károly – Kolczonay Katalin – Kulcsár Katalin (1992–1996), Beke György (1997–2000), Komlós Attila (2001–2005), Cservenka Judit (2006–2012), Balázs Géza – Pomogáts Béla (2013–2022), Balázs Géza (2023–)

Főszerkesztő: Balázs Géza (balazs.geza@gmail.com)

Szerkesztő: Minya Károly és Pölcz Ádám

Munkatárs: Barta Éva, Takács Róbert, Vesszős Balázs

Tördelés, arculat: Fancsek Krisztina

Elektronikus változat: E-NYÉK (www.mnyknt.hu)

Együttműködő partnerek:

Bolyai Műhely Alapítvány

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Magyar Szemiotikai Társaság

Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

ISSN 0133-2066

Kiadja:

a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Felelős kiadó: dr. Arató Balázs

Cím: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: irodavezető@mnyknt.hu

Honlap: mnyknt.hu

TARTALOM

Pál Dániel Levente: A koporsóban nem lesz anyanyelvem; Csoma Sándor naplójából	2
---	---

Párbeszéd

A római irodalom 714 éve. Adamik Tamást kérdezi Balázs Géza	5
---	---

Páros írás (Gézák Társasága)

Szentmártoni Szabó Géza: Szárnyát vagy szarvát?	14
Balázs Géza: Szólásba zárt hagyomány: faképnél hagy	17

Nyelv, nyelv tájak

Szabó Zsolt Endre: A géz szó etimonja	19
H. Tóth István: Ember – kutya – hazugság. Tűnődés 3x9 példa mentén	24

Folklór, irodalom, művészet

Fellinger Károly – Halmai Tamás: Haikuk a 40 legszebb magyar településnévre	34
Deák-Sárosi László: „Hószakadás a szívre” – A költő az igazat írja – Nagy László a Hószakadás (1974) című filmről	49
Létai Eszter: A megmaradástól a művészetig (Káel Csaba: Magyar menyegző)	62

Helyzetkép

Cseke Péter: Otthonirodalom. Értékmentő ébresztések	68
Győri-Nagy Sándor: Istentől Euráziáig és vissza	71
Balázs Géza: Szocionovellák: Csődör vagyok; Cringe; Szigli vagyok, lágyok, jelöljete be; Szia bátya, box?	81

Könyvekről

Cs. Jónás Erzsébet: Minya Károly: Új szavak IV.	81
Liszkay Zoltán: Nyelvünk törökségi gyökereiről. Köprü – Híd: nyelvi testvériség	95
Bodnár Ildikó: Balázs Géza: Anyanyelv a bölcsőtől a koporsóig	98

Hírmondó

Balázs Géza–Minya Károly: A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda postaládájából (www.e-nyelv.hu)	102
Balázs Géza–Minya Károly: Új szavak, kifejezések	105

Szerzőink	108
-----------------	-----

PÁL DÁNIEL LEVENTE

A koporsóban nem lesz anyanyelvem

A koporsóban nem lesz anyanyelvem,
ahogy születésem előtt se volt,
s hogy csimpaszkodtam édes anyamellen,
számban ige, név, anya, nyál összefolyt.

Huszonnyolc, július, nyolcvanvalahány,
Budapest, Magyarország, Ká-Európa,
bámult ki anyám a kórház ablakán
szülési fájdalmaiba kapaszkodva.

Ellobbant szemében a nyáréjszaka,
száján sóhajok feküdtek keresztbe,
sh végre! ésh fiú! ésh túl vagyok rajta! –
markolt magához ölébe temetve.

Becézett, dúdolt, szavával ringatott,
mellét számba tolta, megnyílt a világ,
ittam belőle, egyedül nem vagyok,
hajnalban sikítva hívta a Kút völgyi
kórház éppen ügyeletes orvosát.

Én hánytam, és hánytam, és egyre lilább
fejú öklendezéseim szennyvize mosta át
hallgató folyosók sterilizált falát.

Úgy ébredtem, hogy artikulálatlan
üvöltés az anyanyelvem, mert minden
más kijön, keserű epével keverten,
és hiába iszom életvággyal elkeseredve
anyám belém kapaszkodó bánatát,
egyszerűen nem tudom megemészteni
a felém áradó szeretet semelyik szavát;
anyám teje meg ahol be, ugyanott ki,
szinte azonnal, elhörgött csecsemőátkokkal,
hogy én itt nem leszek soha egy köztetek,
hagyjatok békén elmenni, emberek!

Mert hiába Ká-Európa, Magyarország,
én nem fogom szívni a tejben oldódó
diktatúrák mézzel erjedő illatát,
én nem fogok egy tálból cseresznyézni
sorsukba beletörődő bölcsisekkel,
vagy a nagycsoportban félbe vágott almát
falánkan harapni, hogy közben Kádár apánk
mint fénykép mosolyog ránk a menza falán.

És folytattam volna anyanyelvtelen tiltakozásom,
de beleájultam anyám felhőkig felhajló
szeretetébe az utolsó előtti ablakpárkányon.

Onnan estem vissza, Ká-Európa, Magyarország,
puha öledbe, és ittam nyelvedet, hazám,
egy ellentmondást nem tűrő infúzióra kötve.

A halálra készültem, mielőtt életre keltem,
a diagnózisban sem volt sok optimizmus,
én meg hiába mondtam volna talán,
szeretlek – élek, halok, bárhogy is legyen,
még nem volt anyanyelv a nyelvemen,
és amit aznap éjjel előre láttam,
az nekem ne legyen! – pláne ne hazám.

(Megjelent az Alföld 2025/5-es számában.)

*

PÁL DÁNIEL LEVENTE

CSOMA SÁNDOR NAPLÓJÁBÓL

Már az anyaméhből is hazavágytam,
anyám csecseből az anyatej helyett is
őseim emlékeit szoptam.

Amint jární kezdtem, indultam el,
kis kitérőkkel kelet felé,
ahol előttem nem volt krétajel.
Soha nem olvasott mondatok hágóit
én mind egy szálig meghódítottam,
hátha új és új tudás szirtfokáról
átlátok időn és felejtésen.
És teltek a mérföld hosszú évek,
válaszok helyett
új és új kérdések délibábjai után futottam.

És az utolsó lázas héten,
mikor Dardzsiling hegyeit néztem,
már nem láttam a Kárpátokat –
annyit kerestem az őshazát,
elvesztettem a hazavezető utat.

(Eredeti megjelenés: <https://helyorseg.kultura.hu/rovat/vers/pal-daniel-levente-csoma-sandor-naplojabol>)

*

Csoma240 – Magyar versekkel ünnepelték Kőrösi Csoma Sándor születésének 240. évfordulóját Új Delhiben. A delhi Liszt Intézet és a Delhi Egyetem Szlavisztikai és Finnugrisztikai Tanszékének magyar tagozatos hallgatói, Dr. Köves Margit vendég-
oktatóval évente megrendezik a Csoma-napot, magyar irodalommal és magyar gulyással. Az idei Csoma-nap azonban többszörösen különleges volt: a Liszt Intézet április 4-én indította el a CSOMA240 projektet, Kőrösi Csoma Sándor születésének 240. évfordulója alkalmából. Az egész évben zajló projekt delhi, kalkuttai és dardzsilingi helyszíneken, változatos programokkal jelentkezik majd. A nap másik különlegességét pedig az adta, hogy az elhangozott Juhász Gyula és Áprily Lajos versek mellett egy új, Pál Dániel Levente által írt Csoma-verset is előadtak a hallgatók, nemcsak magyar, de Gopal Raj fordításában és előadásában hindi és tamil nyelven is.

ADAMIK TAMÁST KÉRDEZI BALÁZS GÉZA

A RÓMAI IRODALOM 714 ÉVE

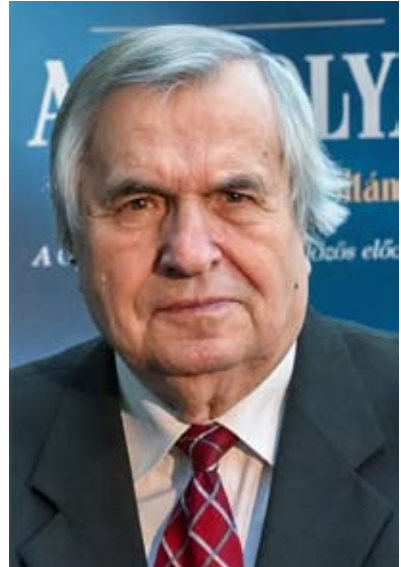
Adamik Tamás professzor négy kötetben megírta a római irodalom történetét. Magyar nyelven páratlan munkáról van szó: 1. Római irodalom az archaikus korban (Seneca Kiadó, 1993, 229 oldal); 2. Római irodalom az aranykorban (Seneca Kiadó, 1994, 309 oldal); 3. Római irodalom az ezüstkorbán (Seneca Kiadó, 1994, 280 oldal); 4. Római irodalom a késő császárkorbán (Seneca Kiadó, 1996, 341 oldal). Ennek kapcsán beszélgetünk a római irodalomról, annak máig tartó hatásáról.

Miért négykötetes a római irodalomtörténet?

Ennek részben tantervi, részben irodalomtörténeti oka van. Tantervi oka egyszerű, a tanterv négy félévet írt elő a római irodalomnak mint tantárgynak a tanítására. Irodalomtörténeti oka pedig az, hogy minden irodalmat korszakolnak, hogy az adott irodalom fejlődésének egyes korszakait és e fejlődés vagy változás okait megállapíthassák.

Melyek ezek a korszakok?

E szempontból nézve a római irodalmat általában négy korszakra osztják fel: 1. a kezdetektől, tehát Róma alapításától (Kr. e. 753), az ún. irodalom előtti, majd az archaikus kor, amelybe az első írók és költők megjelentek (Kr. e. 240 – Kr. e. 81); 2. aranykor, a köztársaság vége és a császárság eleje; az aranykor elnevezés arra utal, hogy esztétikailag ez a legértékesebb (Kr. e. 81 – Kr. u. 14, Augustus császár haláláig); 3. ezüstkör, a kora császárkör irodalma, az elnevezés azt sejteti, hogy ez az irodalom nem érte el esztétikailag az aranykor színvonalát (Kr. u. 15–117, Traianus császár haláláig); 4. a késő császárkör irodalma, ezt általában elhanyagolták az oktatásban (118–476, a Nyugatrómai Birodalom megszűnéséig). Amikor én voltam egyetemi hallgató, akkor is négy félév jutott a római irodalomra, és Trencsényi-Waldapfel Imre professzor úr tanította ezt a tantárgyat, de ő

Adamik Tamás (kép: Manyszi)

többnyire az első két korszak, az archaikus kor és az aranykor nagy alkotóiról tartotta az előadásait, az ezüstkor és a késő császárkor irodalma teljesen háttérbe szorult. Én bizony szerettem volna megtudni, hogy miért nem oktatják a római irodalom utolsó két korszakát, de nem mertem ezt megkérdezni a tekintélyes professzoromtól. Amikor 1973-ban Horváth János professzor úr meghívott az ELTE BTK Latin Tanszékére, és megbízott a római irodalom tanításával, én kezdettől fogva többször végigtanítottam a római irodalomnak mind a négy korszakát, az óráimra bizony nagyon sokat kellett készülnöm és jegyzetelnem. Végül is így tudtam megírni a római irodalom egész történetét ebben a négy kötetben. Számomra meglepő eredményként kiderült, hogy mind a négy korszak irodalma rendkívül izgalmas, és hűen tükrözi az adott korszakok társadalmi igényeit és a fejlődés vagy a változás okait. Irodalomtörténetem reprezentatív merítés, mert az én könyveim tankönyvek is, céljuk, hogy hű képet adjanak a római irodalomról a tanulóifjúságnak és az érdeklődő magyar olvasóknak.

Hány évnyi irodalomról beszélünk?

Összegezve: archaikus kor 159 év, aranykor 95 év, ezüstkor 102 év, késő császárkor 358 év. Ez összesen: 714 esztendő.

Hány szerzőről és hány műről van szó? És mennyi veszett el?

714 év alatt óriási mennyiségű irodalom jött létre, ez azonban csak töredékesen maradt ránk. Kevés az olyan szerző, akinek minden műve ránk maradt, ilyen Catullus, Lucretius, Vergilius, Horatius. A római antikvitás mintegy 800 alkotója közül nagyjából egyötödének olvashatjuk legalább egy művét, körülbelül felétől ismerünk töredékeket, a maradék csak üres név. Pontos számokat mondok:

Az 1. korszakban (archaikus kor) 4 szerzőnek maradt fenn 29 műve.

A 2. korszakban (aranykor) 17 szerzőnek 87 műve.

A 3. korszakban (ezüstkor) 22 szerzőnek 30 műve.

A 4. korszakban (késő császárkor) 65 szerzőnek 184 műve.

Elvesztek olyan híres, sokat idézett alkotások, mint Ennius *Annales*, Cato *Origines*, Lucilius *Szatírai*, Cicero *Hortensiusa*, Sallustius *Historiae* stb. Sőt egész műfajok elvesztek, a *fabula praetextata* és *togata* (a római tárgyú tragédia és komédia), az egész archaikus tragédiatermés, az *Atellana* néven nevezett bohózat, az egész görög és latin nyelven írt annálista történetírás, Catullus kivételével az egész neoterikus¹ költészet, és a Iulius Caesar korabeli irodalmi mimus nagy része is.

¹ Újítást sürgető költők az ókori Rómában a Kr. e. I. évszázadban (latinul: *poetae novi*).

Miért veszett el ilyen sok római irodalmi alkotás?

Az okok között első helyen említendő, hogy az újabb, jobb művek háttérbe szorították a régebbieket, különösen ha az iskolai használatból is kiszorították őket. Ilyenkor már nem másolták le újra azokat, és a meglévő kevés példány könnyen tönkremehetett, elkallódhatott. A tekercs mint könyvforma nagyon sérülékeny volt, könnyen leszakadhatott az eleje meg a vége. Amikor pedig a Kr. u. 3–4. században a tekercsformáról áttértek a kódexformára, csak azoknak a műveknek lehetett esélyük a megmaradásra, amelyeket átmásoltak kódex (mai könyv) formába. Ezek olyan művek lehettek, amelyek az iskolai tananyag részévé váltak, például Cicero *A feltalálásról*, Quintilianus *Szónoklattan*, vagy pedig nélkülözhetetlen szakmunkák voltak például Cato *Földművelésről*, Vitruvius *Építészetről*.

Római irodalomról beszélünk, de úgy tudom, hogy nemcsak latin nyelvű irodalomról van szó, hanem görögről is... És esetleg más nyelvű irodalmi alkotást is besorolunk ide?

Az igaz, hogy a rómaiak nyelve a latin, s emiatt a franciák, angolok a római irodalom helyett latin irodalomról beszélnek. Ez azonban helytelen, mert az egész középkorban a szépirodalom nyelve is latin volt, ezért helyesebb, ha azt az irodalmat, amely a Nyugatrómai Birodalom idejében keletkezett, római irodalomnak nevezzük. Előfordult azonban, hogy egyes római szerzők görög nyelven írtak, s ezek a művek is a római irodalomhoz tartoznak. Például az első annálisták görög nyelven alkottak: Fabius Pictor, akit Kr. e. 216-ban Delphoiba küldtek jóslatért, görögül írta meg Róma történetét, Cincius Alimentus (Kr. e. 210-ben praetor) és Postumius Albinus (consul Kr. e. 151-ben) szintén görög nyelven írták meg történeti műveiket. Céljuk az volt, hogy a hellenisztikus államokkal saját arisztokrata szempontjukból ismertessék meg Róma történetét, s indokolják itáliai hódításaikat. Ezek a művek nem maradtak ránk. De később is előfordult, hogy római alkotó görög nyelven írt, például C. Frontónak (Kr. u. 2. sz.) több görög nyelvű levele fennmaradt; Marcus Aurelius császár, Fronto tanítványa görögül írta meg elmélkedéseit itt, Pannóniában, Huszti József professzor fordította le magyar nyelvre: igen érdekes, ahogyan egy sztoikus császár látja a világot. Claudius Claudianus római költő a Kr. u. 4. században görög nyelven tette közzé első művét, *Gigantomachia* című eposzát, ez azonban elveszett, de fennmaradt néhány görög nyelvű epigrammája és latin nyelvű panegiriszei.

Melyek ennek az irodalomnak a fő vonásai, milyen stílusok, jellemzik?

Az archaikus kor tehát Kr. e. 81-ig, Cicero fellépéséig tartott, ez összesen 159 év. Ebből a korszakból a legértékesebb irodalmi termés a római komédia, fő képviselője

Plautus (született Kr. e. 255 és 250 között) komédiáival óriási sikereket ért el, a Kr. u. 2. század folyamán neve alatt már 130 darab forgott közkézen, de ebből 21 hiteles darab maradt fenn, a *Trinummus* 204 előtt mutatták be. E korszák másik híres komédiáírója Terentius, születésének évére két dátum maradt ránk: Kr. e. 185 vagy Kr. e. 195, Karthágóban született, ezért Afer (Afrikai) a mellékneve. Kr. e. 160 körül halt meg, 6 komédiája maradt ránk. Az aranykor Kr. e. 80-tól Kr. u. 14-ig, Augustus császár haláláig tartott, tehát 95 évig; legkiemelkedőbb irodalma a költészet, a szónoki beszéd (Cicero) és a történetírás, (Livius); az ezüstkor Augustus halálától Traianus császár haláláig tartott (Kr. u. 117), 102 év; újdonságnak számító műfaja a sztoikus filozófia, a dráma (Seneca); a regény Petronius, a satíra (Juvenalis) és az epigramma (Martialis) és a történetírás (Tacitus); végül a késő császárkor irodalma 117-től a Nyugatrómai Birodalom bukásáig óriási pogány és keresztény irodalommal; időtartama 358 év.

Jól gondolom, hogy a római irodalom csúcsa Vergilius eposza, Horatius, Ovidius költészete s talán még a szatirikus regény: Petronius töredékes *Satyricon*-ja. S talán az ő hatásuk a legnagyobb a későbbi korokra, például mindmáig? Pázmándi Horvát Endre a „magyar Vergilius”, nála jóval ismertebb Berzsenyi Dániel, akit köztudottan a „magyar Horác”-nak neveznek.

Az kétségtelen, hogy Vergilius, Horatius és Ovidius a legnagyobb római költők közé tartoznak, műveik terjedelmét, formáját, eszmeiségét és az utókorra tett hatásukat tekintve. De ugyanez elmondható a szónok Ciceróról és a történetíró Liviusról, akik kétezer év óta tanítják az egész világot az ékesszólásra és a történetírára. Petronius töredékes *Satyricon*-jával más helyzet és a probléma. Több késő császárkori szerző idéz hosszabb-rövidebb részleteket egy műből, amelyek címét egymástól eltérő változatokban közlik: *Satirae*, *Saturae*, *Satiricon*, *Satyricon* stb., szerzőjét pedig a Petronius, Arbiter vagy Petronius Arbiternek nevezik. Ezeket a töredékeket először Franciscus Puteolanus gyűjtötte össze és adta ki 1482-ben. Ez az első kiadás, amelyet az irodalmárok latinul *editio princeps*nek neveznek, ez a kiadás azonban csak a rövidebb töredékeket tartalmazza. A 17. században Trauban (ma Trogir) előkerült egy hosszabb töredék, amely a *Trimalchio lakomája* címen ismert részt tartalmazza, első kiadása 1664-ben látott napvilágot. A töredékek értelmezésében fontos állomást jelent P. Burmann kommentáros kiadása 1743-ból, majd pedig Fr. Buecheler kiadása 1862-ből, amely abban a sorrendben rendezte el a töredékeket, amelyben ma is találjuk azokat a modern kiadásokban és a különböző idegen nyelvi fordításokban. Ezzel megteremtődtek a Petronius-kutatás feltételei. Petronius műve tehát – amelyet a római irodalom első regényének tarthatunk – az idők folyamán elveszett, de hogy olvasták, annak bizonyítéka az a sok töredék, amelyeket főleg a grammatikusok gyűjtöttek ki belőle a vulgáris nyelvi fordulatai miatt. Természetes, hogy már a humanisták korától kezdve izgatta a kutatókat, mikor keletkezett az a mű, amelyből a töredékek származnak. Poggio Augustus utánira datálta, Scaliger pedig Nero korára

gondolt. Niebuhr és Mommsen a 3. századra tette a mű keletkezését bizonyos feliratok alapján, Buecheler pedig nyelvi kritériumokra hivatkozva Tiberius és Claudius korára. Mivel az első grammatikai írók, akik idézik (Acro, Terentianus Maurus, Flavius Caper) a 2. század vége felé éltek, a mű keletkezését a 2. század vége előtti időkre kell helyezni. Ma a kutatók többsége a műből merített belső érvek alapján a Nero korára való datálást tartja valószínűnek. Például Trimalchio lakomáján a felszabadított rabszolgák emlegetik Menecrates énekest és Apelles tragikus színészt; az előbbi Nero kedvence volt, az utóbbi pedig Caligula császár alatt vált ismertté (73, 3; 64, 4).

Bár Terentianus Maurus említi elsőként név szerint Petroniust, ez nem jelenti azt, hogy a korábbi római szerzők nem ismerték. Martialis például több témát és szókapcsolatot átvész tőle, anélkül, hogy a nevét említene, például *ingeniosa gula est* – leleményes az íny (Petr. 119, 33 – Mart 13, 2). Iuvenalis és Apuleius is merít belőle, a grammatikusok is sokat idézik, sokat citálnak versbetéteiből, például Fulgentius az 5–6. században. A középkorban Ioannes Saresberiensis és mások is idézik, a humanista korban pedig kiadják, tanulmányozzák. Iustus Lipsius szerint „a legtisztább tisztátalanság szerzője”. Feltehetőleg a spanyol kóperegények belőle merítettek ihletet, Franciaországban pedig tudós kiadásokban teszi közzé, kommentálják és hamisítják (Nodot 1692). Leibnitz, Voltaire, Lessing, Balzac, Flaubert lelkesednek érte. A *Trimalchio lakomáját* többször előadják, például 1702-ben Hannoverben nagy sikerrel. Henryk Sienkiewicz *Quo vadis* című Nobel-díjas regényében Petronius alakja áll a középpontban. De Magyarországon is közkedvelt Petronius műve. A *Trimalchio lakomáját* lefordította Székely István 1900-ban, Révay József 1943-ban, Petronius verseit Horváth István Károly 1959-ben, az egész *Satyricon* pedig 1963-ban.²

Jól gondolom, hogy a római irodalomban hangsúlyosabb a próza, de nem a szép-próza, hanem a tudományos irodalom, a történetírás vagy éppen a retorika?

Ez így van. Az ókorban ugyanis szélesebb körű volt a szépirodalom fogalma, mint ma. A szűkebb értelemben vett szépirodalmon kívül bizonyos tudományok szakirodalmát is a szépirodalom közé sorolták, például a történelmi, retorikai és filozófiai, mezőgazdasági műveket. E tudományos irodalom különösen előtérbe került az ezüstkorban; például Aulus Cornelius Celsus *Artes* címen egy átfogó enciklopédiát írt, amely a mezőgazdasággal kezdődött, ezt követte az orvostudomány, a hadtudomány, a retorika, a filozófia és a jogtudomány. Ebből a nagy enciklopédiából csak a *De medicina* maradt fenn feltehetően gyakorlati hasznossága miatt 8 könyvben. Ugyancsak hasznossága miatt őrződött meg idősebb Plinius *Naturalis historia* című nagy műve, amely 37 könyvben az összes tudományt áttekinti, és mindezt prózában. Columella tizenkét könyvben írta meg *De agricultura* – A földművelésről című művét ugyanebben

² További fordítások: részleteket fordított Faludy György (2002), hexameterekben magyarította Csehly Zoltán (2014).

a korban. E mű nyolcadik könyvét azonban, amely a kertészkedésről szól, versben, hexameterekben alkotta meg. Ez a tény mégis azt sejteti, hogy a rómaiak a költészetet is nagyra becsülték. A kert fogalmának van valamiféle romantikus többlete, és ez indíthatta Columellát arra, hogy versben írjon róla, bár ő azt mondja, azért írt a kertészetről versben, mert Vergilius a *Georgicában* az utódokra hagyta (4, 148).

A görögöknél a dráma uralkodó műfaj volt, miért hiányzik a rómaiaknál?

Valóban nem maradt fenn eredeti római dráma az archaikus korból és az aranykorból, de ez nem jelenti azt, hogy nem volt. Két drámaíró is tevékenykedett az archaikus korban: Pacuvius és Accius. Pacuvius egyetlen műfajra, a tragédiára összpontosította a tehetségét. Az egy műfajban való alkotásra Plautus és Terentius indíthatta, de közrejátszhatott ebben festői hajlama is. Feltűnő viszont, hogy hosszú élete folyamán (90 évet élt) aránylag kevés darabot írt. Mindössze 13 tragédiájának a címét ismerjük biztosan, és mintegy 450 sornyi töredéke maradt ránk. Címei arról tanúskodnak, hogy egyrészt követte a római hagyományt, azaz olyan témákat is feldolgozott, amelyeket már költőelődai is színre vittek. Így versenyre kelt Livius Andronicusszal (*Hermiona, Teucer, Armorum iudicium*), illetve Enniusszal (*Armorum iudicium, Orestes, Teucer*). Másrészt eltért a római hagyományoktól, amennyiben a trójai mondakör témáit új oldalról közelítette meg (*Chryses, Dolorestes, Iliona*), vagy egészen új történeteket választott (*Antiope, Pentheus, Atalanta, Periboea*).

Accius Kr. e. 170-ben született, az apja felszabadított rabszolga volt. Ő is hosszú életet élt, mint Pacuvius: 86 előtt halt meg, tehát a fiatal Cicero még személyesen ismerhette. Cicerói hagyomány szerint harmincéves korában versenyre kelt a nyolcvan éves Pacuviusszal (Brutus 229). Miután Pacuvius visszavonult Tarentumba, Accius maradt Rómában az ünnepeelt tragédiaíró. Accius is mint költő a tragédiát művelte: több mint negyven tragédiájának a címét ismerjük, mintegy 700 sornyi töredékét őrizte meg az irodalmi hagyomány. Pacuviustól eltérően Euripidés volt a fő mintája, utána Sophoklész; Aischylost csak elvétve választotta mintául.

A római irodalomban egyedül a filozófus Senecától maradtak fenn tragédiák az ezüstkorból, magyarul is olvashatók, mégpedig a következők: *Örjöngő Hercules, Trójai nők, Föníciai nők, Medea, Phaedra, Oedipus, Agamemnon, Thyestes, Hercules az Oeta hegyén, Octavia*.

A görögöknél a filozófia is igen hangsúlyos volt, miért hiányzik a rómaiaknál?

A görögök szinte mindent elmondtak a filozófiáról, a bölcsesség szeretetéről, mert a filozófia szó ezt jelenti. A rómaiaknak már csak az maradt, hogy arról elmélkedjenek, amit a görögök a filozófiáról írtak. Említettem már, hogy a rómaiak a szaktudományokat is, így a filozófiát is szépirodalomnak tekintették. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor

el kell ismernünk, hogy a rómaiak is foglalkoztak filozófiával, és írtak róla. Lucretius például Epikuros filozófiai rendszerét fejti ki hat könyvből álló tankölteményében, amelynek címe: *De rerum natura* (A természetről). Az egyes könyvek három részből állnak: bevezetésből, kifejtő részből és befejezésből. A bevezetések többnyire Epikuros dicséretét tartalmazzák, a kifejtő rész ismerteti Epikuros tanítását a szóban forgó témával kapcsolatban, bizonyítja azt, és cáfolja az ellenkező véleményeket. A befejezés levonja a fejtegetések tanulságát, és a követésükre buzdít. Cicerónak pedig mintegy tíz művét sorolja maga Cicero és a szakirodalom is a filozófia tárgykörébe, például *De re publica* (Az állam), *Tusculanae disputationes* (Tusculumi eszmecsere), *De officiis* (A kötelességekről) stb. A sztoikus Seneca pedig (Lucius Annaeus Seneca) *Ad Lucilium Epistulae morales* (Erkölcsei levelek Luciliushoz) című levélgyűjteményében, amely 124 levélből áll, mindegyikben valamilyen egyedi esetből indul ki. Majd eltávolodik ettől, és ismert filozófusok – Plátón, Arisztotelész, Epikuros stb. – véleményét is bevonja vizsgálódásai körébe. Maga Lucilius létező személy volt, de nem biztos, hogy Seneca mindegyik levelét elküldte neki. Mindenesetre ez a levélfajta teljesen új a római irodalomban, mert Cicero is sok levelet írt, de azokat el is küldte, tehát a közzététel szándéka nélkül írta őket. Seneca pedig a közzététel szándékával.

Van-e pannóniai latin irodalom?

E kérdésre a helyes válasz az lehetne, hogy van is, nincs is. Van, mert ránk maradt egy nagyszerű irodalmi mű: Marcus Aurelius császár *Elmélkedései* tizenkét rövid könyvben, csak hogy ez a császár sztoikus filozófus is volt, és görög nyelven írta meg *Elmélkedéseit*. E mű első könyvének a végén a császár megjegyezte: „Írtam a quádok földjén, a Garam mentén.” „A quádok harcias néptörzs, Marcus legveszélyesebb ellenfelei. Ebben az időben a Morva és a Garam közti területen laktak” (Szilágyi János György). A második könyv végén pedig ezt: „Írtam Carnuntumban” – „város a Duna partján, a mai Bécs közelében, M. főhadiszállása a germán háborúban” (Szilágyi János György). Fennmaradt viszont Aquincumban sok latin nyelvű felirat, közöttük több kőbe és szarkofágok oldalára véssett igényes sírvers, közöttük Aelia Sabina sírverse, akit a férje sirat, és úgy magasztal mint énekesnőt és orgonistát, akinek orgonajátékát csodálta a nép. Különleges szerencse, hogy az orgona is előkerült Aquincum romjai közül, amelyen Aelia Sabina játszott. Egy másik sírverset egy Lupus nevű költő írta, és benne mély értelmű gondolatokat hagy örökre az élőknek: az ember feladata az, hogy másoknak adjunk, másokat segítsünk. A költő nevét onnan tudjuk, hogy a versfőkből megadta nevét: *Lupus fecit* – Lupus költötte. Az adatok alapján feltételezhetjük, hogy Lupus tehetséges, elismert költője lehetett Pannoniának.

Daru utcai sírvers
(Mint a versfők mutatják, Lupus írta)

Lankatag, összezilált – jó vagy rossz – gyenge, törékeny,
Úttalan élet az embereké, sose biztos a vége.
Páros baj közepette a sors vékony fonalán függsz.
Úgy élj, tudd, meghalsz, míg percet hagynak a Párkák!
Sürgessen bár tenger avagy falu, város, a tábor,
Ízlelgesd Vénus gyönyörét, Bacchus csoda nedvét,
Rakd oda drága Minervának ragyogó olaját is!
Tartós életet élj, igazat, megtöltve derűvel!
Adj mint zsenge fiú, siheder, férj, majd öregember!
Ez leszel itt, s feleled tisztségit a fönt maradóknak.³

Mi az, amit kimondottan a rómaiaknak köszönhetünk az irodalom terén?

Van ilyen műfaj, ez a verses satíra. Már az archaikus római irodalomban volt egy kiemelkedő művelője, Lucilius. Az aranykorban nem kisebb költő, mint Horatius: két könyvben tette közzé satíráit. Az ezüstkorban két költő is a satírának szentelte a tehetségét: Iuvenalis és Persius. A satírában a költő úgy jelenik meg, mint népének bírója, javító szándékkal ostromozza és tanítja embertársait. A római verses satírának a versformája kezdettől fogva mindvégig a hexameter. Egyébként a satirikus hangvétel az egész római irodalomra jellemző.

Milyen messzire ért el a római irodalom hatása? Csak a Római Birodalom területére, avagy messzebbre is?

A római irodalom először Itáliát hódította meg, majd a Nyugatrómai Birodalom egész területét még az ókorban, a 10–11. századig pedig eljutott az Északi-tengerig, és nyelve, a latin az egész művelt Európa irodalmi nyelvéné lett. A 6. századtól kezdve gazdag latin nyelvű irodalom bontakozott ki Itáliában, Észak-Afrikában, Galliában, Hispániában, Angliában és Írországbán, Nagy Károly korától kezdve pedig a Birodalom hivatalos nyelve lett a latin. Kiváló tanárok, írók és költők a császár pártfogását élvezve normatív latin nyelvet és normatív irodalmi kultúrát teremtettek meg a birodalom minden városában, kiváló kolostori iskolákkal, könyvműhelyekkel. A frank császárság hatalma, kultúrája alig élte túl Nagy Károlyt, de az ő uralma alatt létrehozott intézmények mintául szolgáltak egész Európában, így Szent István alatt Magyarország számára is.

³ Forrás: Adamik Tamás: *Carmina Fructifera. Versek és műfordítások.* Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2023. 49. oldal.

Hogyan lehetne tömören összefoglalni a római irodalom sajátos jellegét, szellemiségét?

A római irodalom több nép egybeolvadásával és kölcsönhatásával létrejött közösség irodalma, pontosabban szólva: rómaiak, latinok, szabinok, illírek, etruszkok, görögök egybeolvadásából kialakult római állam irodalma. Az összetett jelleg a római irodalom egészében fellelhető. A régi rómaiak kemény földműves munkával és katonáskodással foglalkozva egyszerű életet éltek: e primitív egyszerűség utáni sóvárgás mindvégig megmaradt a római irodalomban, de a mindennapi életben is: luxusvillákban „szegényszobát” rendeztek be, emlékeztetőül a régi rómaiak egyszerű szegénységére (Seneca, Epist. 18, 7; Martialis 3, 48). Az etruszk hatás nyomairól viszont az anyagi javak és az élet szépségének szeretete, a gladiátori játékok kedvelése árulkodik. A puritanizmus és a hedonizmus együtt létezik a római irodalomban. Ugyanakkor a római állam szolgálatának eszméje is mindvégig hatott, amely görög szellemiséggel és lelki jólneveltséggel párosulva a *homo Romanus*ból *homo humanus*t nevelt. Ez az oka annak, hogy a hazaszeretet, a szülőföld és az emberi méltóság dicsérete oly gyakran felcsendül benne, de az is, hogy a rómaiak általában sztoikus módon nyilatkoztak, de epikureus módon éltek.

Utolsó kérdésem, hogyan bukott meg a Nyugatrómai Birodalom?

Ferenczy Endre, Maróti Egon, Hahn István *Az ókori Róma története* című könyvében ezt a választ találjuk: „473-ban a pannoniai származású Orestes (Attila egykori titkára) ragadta kezébe a *magister utriusque militiae* tisztjét, és a saját fiát, a kiskorú *Romulust* nevezte ki császárrá (474). Ekkor lépett fel a különböző germán törzsekből összeverődött itáliai hadsereg vezetője, *Odovacar* azzal a követeléssel, hogy Itália földjét osszák fel a *tertia* alapján a barbár alakulatok között. Amikor ezt Orestes megtagadta, Odovacar előbb a *rex Italiae* címet vette fel (476. augusztus 23.), majd Orestest rövid harc után elfogta és kivégeztette, a kiskorú császárt, az „Augustulust” pedig egy vidéki birtokra internálta. A császári jelvényeket Konstantinápolyba, a Kelet-római Birodalom császárához, Zénónhoz küldte” (419. old.). Ezzel nem megbukott, hanem megszűnt a Nyugatrómai Birodalom.

PÁROS ÍRÁS (GÉZÁK TÁRSASÁGA)

Szőcs Géza ötlete volt, hogy legyen egy „Gézák fóruma”. Géza közös gondolatfölvetések is javasolt. 2015–2020 között, február 25-én egy kis Géza-csapat találkozgatott. Szőcs Géza egy korábbi levelezéséből előkerült egy polemizáló írás, amelyet 2025-ben a Nyelvünk és Kultúránkban közöltünk:

NYÉK 2025/1–4: 7–8. Szőcs Géza: Tecc és cöveg – Balázs Géza: Szómagyarító: az adattolltól a palágyig. <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2025/>

További páros írások:

NYÉK 2026/1: 8–9. Arday Géza: Errefelé sok a valóság – Balázs Géza: Adj hálát azért, amid van! <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2026-1/>

NYÉK 2026/2: 20–1. Léglí Géza: Borivóknak bort készíteni nem kunszt – Balázs Géza: A bortalanság filozófiája. <https://mnyknt.hu/nyelvunk-es-kulturank-2026-2/>

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

SZÁRNYÁT VAGY SZARVÁT?

Balassi Bálint „Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr” kezdetű istenes énekének 7. és 8. strófája két szövegváltozatban maradt fenn. A mai kiadásokban csupán az alábbi változat szerepel:

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek **letört szárnyát**;

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak, vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván, haljak meg nyugodván, bú s kín nélkül.

Balassi Bálint és Rimay János *Istenes énekeinek* rendezetlen, majd rendezett kiadásai 1633-tól egészen 1806-ig különböző nyomdahelyeken mintegy ötvenszer jelentek meg.¹ Ezek egy részében a „letört szárnyát” olvasat helyett a „letört szarvát” változat szerepel. Az általam javasolt olvasatról korábban csupán érintőlegesen írtam, érdemes

¹ Balassa Bálintnak és Rimai Jánosnak *Istenes énekei*, Kolozsvár, 1701. [Hasonmás kiadás]. Kisértőtanulmány: Szabó Géza: *Balassi Bálint és Rimay János istenes énekei*. Helikon Kiadó. Budapest, 1983.

tehát erről a textológiai kérdésről újfent elmondanom a véleményemet.²

Számomra a szarvat említő változat látszik a helyesnek, hiszen a régi nyelvhasználatban a szárnyat nem letörték, hanem szegték! Két XVII. századi szerelmi énekben például ezt olvashatjuk: „Olyan vagyok immár, mint szintén az madár, kinek szárnya megszegett”; „Mint az szárnyaszegött madár, úgy vesződöm.”³ Egy, a *Csáky-énekeskönyv*ben fennmaradt, Balassinak tulajdonítható versben, a szerző így fenyegette meg Cupidót: „Bizony szárnyad szegem, lábad kettétöröm, úgy jüjj másszor előmben!”⁴

Balassi szerelmes verseiben gyakran metonímiaként kerül szóba a költő feje, amely valójában nem erre a testrészre, hanem az egész személyiségre utal. A nagyciklusban: XVIII, 1: „Szabadsága vagyon már én szegény fejemnek; XLIX, 6: „Ha ki akar látni egy nyomorult lelket, / Nézze az én árva keserves fejemet, / Kit szerelem tüze csaknem hamuvá tett.” A *Szép magyar komédiában*: Actus IV, Scene IV. Credulus: [...] „Óh, veszett s nyomorult fejem, bezzeg igen megcsalatkozáml!”

Az Ószövegségben a fejnek szarva átvitt értelemben a személy tekintélyét vagy éppenséggel a kevelységét jelentette. Bogáti Fazakas Miklós *Jób könyvéből* készült verses parafrázisában, a XVI. rész 9. strófájában ezt olvashatjuk: „Fejem szarvát porral meghánytam, gyaláztam.”⁵ A szarv letörésének, illetve visszaadásának jelentésére további példákkal szolgál Bogáti Fazakas Miklós zsoltárfordításának néhány szöveghelye is. XVII, 6: „Letörted, Uram, ha szarvat vöttem, magamat elhittem.” XCII, 9: „Én fejemet jóval látod, szarvamat úgy vastagítod.” CXLVIII, 12: „Letörte népe szarvát, de felemeli dolgát.”⁶ A középkori egyetemeken az új hallgatók megalázását depositio cornuumnak, azaz szarvletörésnek nevezték.⁷

Szentmártoni Szabó Géza

(kép: ELTE BTK ITI)

² Szentmártoni Szabó Géza: „Mint szép ereklével...” Balassi versének hasonlata, és ami mögötte rejtetik, Iskolakultúra 14 (2004/2), 39, 48.

³ Régi magyar költők tára, XVII. század 3. Szerelmi és lakodalmi versek, sajtó alá rendezte Stoll Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 194. számú ének 2. strófája; 231/I. számú ének 6. strófája.

⁴ Ötvös Péter, A Csáky-énekeskönyv, Irodalomtörténeti Közlemények 84 (1980/4), 507. – Balassi Bálint Versei, a szöveget és dallamokat gondozta, a jegyzeteket írta Kőszeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza. Balassi Kiadó, Budapest, 1993. 223.

⁵ Balassi Bálint és a 16. század költői. II. kötet. Kiad. Varjas Béla, Budapest, 1979. 389.

⁶ Bogáti Fazakas Miklós: Psalterium: Magyar zsoltár. Kiad. Szabó Géza és Gilicze Gábor, utószó Dán Róbert. Magyar Helikon. Budapest, 1979.

⁷ Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979. 92.

Balassi a darvaknak szóló versében (XLIV, 3–4.) azt írta, hogy „Szárnym nincs, mint néked, kin mehetnék véled ahhoz, akit óhajtok / Szárnyad vagyon, repülsz, szinte ott szállsz le, ülsz földében, hol akarod”, ő tehát saját nem létező szárnyának megadását aligha kérte volna mennybéli urától!

Mindezek alapján úgy vélem, hogy Balassi versében a repülvén szó vélhetőleg téves nyomdai szedés következtében, azaz egy betű hozzáadásával, az épülvén szóból jött létre; majd ennek hatására változtatták át egyes közreadók az addigi szarv szót a repüléshez kapcsolható szárny szóra. Tehát a szarv olvasat választása megkívánja a forrásokban szereplő „Repülvén” szó „Épülvén”-re való javítását! Akad olyan kutató, aki az efféle konjektúrát, amely szövegforrásra nem, csupán az értelmezésre és a párhuzamokra tud támaszkodni, nem tudja elfogadni.⁸

Balassi az LI. zsoltár parafrázisának 9. strófájában arra kérte a nagy hatalmú Istent, hogy: „Szentelő lelkeddel, hadd épüljön meg fel, mint azelőtt, bús lelkem.” A nagyciklusban is előjönnek az épül, illetve az épít ige további alakjai: a XI. ének 4. strófájában: „Új erővel építvén üzéshez inokot”; valamint LXV. ének 4. strófájában: „Építs fel elmémet az jó bölcsességgel.”

Szkárosi Horvát András *Panasza Kristusnak* című éneke 13. strófájában Simeont idézve (Lukács ev. 2, 34.) mondja Krisztusról: „Kiben az hívek mind megépülnek, az hitlenek mind megtöretnek.”⁹ Póli István *Jovenianus* című históriája 91. strófájában a főhős ekként fohászkodik: „Add meg, Uram Isten, előbbi ép testemet.”¹⁰ Pécseli Király Imre „Könyörülő szent Istenhez” kezdetű éneke 7. strófájának egyik verssora pedig felettébb hasonló Balassi énekének helyesbített olvasatához: „Erődből elevenülvén, nyavalyámból felépülvén.”¹¹

Balassi Bálint „Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!” kezdetű istenes énekében, a 7. és a 8. strófákban az általam javasolt konjektúra tehát a következő:

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek **letört szarvát!**

Épülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván, haljak meg nyugodván, bú s kín nélkül!

⁸ A. Molnár Ferenc: *Balassi-kommentárok*. Debrecen, 2005. 101–4.

⁹ *Régi magyar költők tára II.* Közzéteszi Szilády Áron. Budapest, 1880. 222.

¹⁰ *Régi magyar költők tára XII.* Sajtó alá rendezte Orlovsky Géza. Balassi Kiadó. Budapest, 2004. 332.

¹¹ *Régi magyar költők tára XVII. század 2.* Sajtó alá rendezte Klaniczay Tibor, Kovács József és Stoll Béla. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962. 22.

BALÁZS GÉZA

SZÓLÁSBA ZÁRT HAGYOMÁNY: FAKÉPNÉL HAGY

Közismert a faképnél hagy valakit szólásunk. Azt jelenti: valaki váratlanul (köszönés nélkül) távozik, otthagy valakit. A sajtónyelvben is felbukkan: Faképnél hagy a fapados – 15 utasa nélkül szállt fel a gép; Faképnél hagy – szó nélkül lelép.

A fakép szó önállóan nem létezik, csak ebben a szólásban maradt fenn. Eredetileg valószínűleg a települések határában, útelágazásoknál, esetleg búcsújáró helyeken álló fakeresztekre utal, hiszen ezeken fordulnak elő faragott-festett (szent)képek, korpuszok. Az útelágazások a búcsúzás tipikus helyei. A szólás a váratlan, fájdalmas, szótlan (hosszú időre, esetleg örökre) szóló elválásra utalhatott; mai jelentése azonban kiterjedt: a felelőtlen, meggondolatlan, indulatból való távozásra is használják.

A szólás eredetét az 1930-as években félremagyarázták, s ezt azóta több szólás-magyarázó szótárunk átvette. A faképet mint fabálványt, kapubálványt értelmezték, s kapcsolatba hozták egy másik szólással: búcsút vesz a kapufától (vagy kapubálványtól). Ez azonban sem logikailag, de nyelviileg sem kapcsolható össze a faképnél hagy szólással.

Ennek nyomán a világhálón ilyesmik olvashatók: „Faképnél hagy. Jelentése, hogy valaki ott hagy valakit szó nélkül és elmegy. Ez onnan ered, hogy a házakat nagy kapuk díszítették. Még ma is megtalálhatóak egyes házaknál, különösképpen igaz ez Erdélyre. A kapukon pedig általában volt egy kép, esetleg egy ábra. A szokás szerint a házigazda mindig kikísérte a vendéget. Beszélgettek egy kicsit, majd a vendég elment, a házigazda viszont ott maradt. Vagyis a kapunál, amin a fakép van. Nem volt neki negatív jelentése, ezt már az utókor értelmezte így.”

A mesterséges intelligencia is ezt szedi össze az internetről: „A fakép kifejezés a régi magyar nyelvben nem egy festményt, hanem faszobrot, fabálványt vagy emberi alakra faragott kapufélfát (kapubálványt) jelentett.”

Pedig a fakép a népi vallásosság megnyilvánulásaként (különösen Dunántúlon) napjainkban is létezik. A határban találhatók ilyen faképek (ám ezeket ma fordított szószerkezettel képesfáknak nevezik), illetve létezik szentfa, Mária-fa, sőt őrfá megnevezésük is. A képesfa egy tekintélyes (idős) fára (famatuszálemre) helyezett szentkép; esetleg a fa odvá-

A kapolyi képesfa (Balázs Géza felvétele)

ba helyezett kép vagy szobor. A legtöbb képesfát gondolják, mindig van rajta, alatta, körülötte újabb és újabb szentkép, virágcsokor, mécses. Az ország minden részén találhatunk képesfákat. Ezek a képesfák egyfajta spontán, naiv zarándokhelyé, a helyi hitélet fontos elemévé váltak. A képesfa nálunk keresztény, főleg katolikus hagyomány, de ismert ortodox területen is. Sőt a hinduk és buddhisták is hasonló módon tisztelik a szentfákat. Tehát minden valószínűség szerint ez a szokás is visszavezethető a kereszténység előtti hagyományokhoz. A képesfa ugyanis egyesíti a vallási és a természeti értékek tiszteletét. Egy olyan világgép nyilvánul meg benne, amelyben a természet és az ember még szoros harmóniában élt. Megkapó képi megfogalmazását adja Elen Klimov Búcsúzás (másik címe: Búcsúzás Matyurától, szovjet film, 1981) című alkotása, amely egy szibériai, elárasztásra ítélt falu végnapjait mutatja be. A falut kiürítik, az értékeket elszállítják. A szentfát azonban nem tudják kivágni, ledózerolni, sőt felgyújtani sem. A szentfa a közösség hagyományokon alapuló összetartozását szimbolizálja.

Így módosítanám a szólástárakban szereplő meghatározást:

Faképnél hagy. Jelentése: váratlanul (köszönés nélkül) távozik, otthagy. A fakép összetett szó önállóan nem használatos. Egyedül ebben a szólásban maradt fenn. Föltehetőleg a települések határában, útelágazásoknál, esetleg búcsújáró helyeken álló fakeresztekre utal, hiszen ezeken fordulnak elő faragott-festett (szent)képek, korpuszok. A szólás a váratlan, fájdalmas, szótlán (hosszú időre, esetleg örökre szóló) elválásra utalhatott; mai jelentése kiterjedt: a felelőtlen, meggondolatlan, indulatból való távozásra is használják. A népi vallásosság megnyilvánulásaként ma is találhatók sok helyen ilyen faképek, ezek neve fordított szó szerkezettel képesfa, illetve létezik szentfa, Mária-fa, őrfá megnevezésük is. A korábbi etimológiák kapufa, kapubálvány magyarázatai nem meggyőzőek.

Irodalom

Balázs Géza 2021. A képesfák, szentfák szóhagyománya: faképnél hagy. *Magyar Nyelvőr* 100–7. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.1.100>

SZABÓ ZSOLT ENDRE

A GÉZ SZÓ ETIMONJA

A mai napig nyitott kérdés, hogy Gáza városának nevére vagy az újperzsa *kāž*, *gāž* 'nyersselyem, hulladékselyem' jelentésű szavakra vezethetjük vissza a *géz* szó európai megfelelőit. Lásd az ÚESz. és a TESz. véleményét erről: „Forrása valószínűleg az újperzsa *kāž*, *gāž* 'nyersselyem, hulladékselyem', feltehetőleg az arab *qazz* 'ua.' közvetítésével” (ÚESz. *géz*). „Az Egyiptomhoz tartozó Gaza város nevével való egyeztetése kevésbé valószínű” (TESz. I:1057). Véleményem szerint Ariel Roguin jól látja azt, hogy az arab *qazz* és az újperzsa *kāž*, *gāž* megfelelők is Gáza városához kapcsolódnak (Rougin 2021). Az etimológiai szótárakban szereplő általános érv a városnévből való eredeztetés ellen az, hogy Gázában sohasem létezett textilüzem. Miközben az TESz. és ÚESz. is láthatóan ezen az állásponton vannak, addig más külföldi szótárírók a város nevéből való származtatást adatozzák. Walther von Wartburg francia etimológia szótára hangsúlyozza, hogy a kérdést nyitva kell hagyni, mivel a háterszág termékeit gyakran arról a kikötőről nevezik el, amelyen keresztül szállítják, és kereskednek velük (Wartburg 1922–2002, XIX: 53). Az igazság feltárásához, úgy gondolom, két feladat megoldása szükséges: egyrészt a textiláru gyártóinak, illetve a termékkel kereskedő népcsoportoknak az azonosítása a latin megfelelők megjelenésének időszakában, másrészt az érintett nyelvek közötti etimológiai kapcsolatok vizsgálata.

Dr. Ariel Roguin *Gauze: Origin of the Word* című tanulmánya szerint Gáza egykor a központi kereskedelmi útvonalon feküdt, ami lehetővé tette textiltermékeinek a térségen belüli elterjedését. Ezt etimológiailag két európai előfordulás is alátámasztja: a *garza* Bolognában 1250-ben és a *gazzatum* Budán 1279-ben (Rougin 2021). A *gazzatum* az említett budai előfordulásában egy ruhaanyagot jelöl. 1279-ben IV. László nemzeti zsinatot hívott össze országában. A zsinati határozat végül előírta a kolostorok lakóinak, hogy egyenruhába öltözzenek, és megtiltotta nekik a *gazzatumból* varrott, áttetsző ruhaneműk viselését. A magyar és az olasz előfordulás között mindösszesen 29 év van, és a levantei kereskedelem a kapcsolat a kettő között. Nem teljesen tisztázott Gáza szerepe a textilgyártásterén, de kereskedelmi csomópontjellege a keleti áruk egyik kikötővárosaként cáfolhatatlan tény. A Levante térséghez tartozó Gázáról tudjuk azt, hogy „III. Tuthmószisz korától az egyiptomiak palesztinai és szíriai vállalkozásainak kiindulópontja” (Haag 1989, Gáza). Gáza kereskedelmi csomópontként tölthetett be meghatározó szerepet a selyemgéz ruhatextil forgalmazásában és nyugati irányú terjesztésében. A középkori latin szavak, mint a *garza* és a *gazzatum* így az árun keresztül Gáza, illetőleg az ősi Egyiptom irányába mutatnak.

A *gazzatum* egy magyarországi latin műszó a 13. századból, amely az európai kereskedelemben megjelenő *géz* szövettípus első említései közé tartozik. Etimológiájának felfedése segíthet tisztázni két fontos kérdést: a *géz* szó végső forrását és a közvetítő

nyelvet. A *gazzatum* szó alakja – melynek jelentése ’egy fajta lehetővékony kelme <fátyolhoz stb.>’ – egybevág azzal a szóval, amivel az egyiptomi akkád szövegek megnevezik Gáza városát. Nur Masalha, *Palestine: A Four Thousand Year History* című könyvében olvashatjuk, hogy az ókori egyiptomiak Gázát *Azzatinak* hívták, a ’*prized city*’-nek vagyis becses/nagyra értékelt városnak (Masalha 2018, idézi Shahint 2005: 414; Katzensteint 1982: 112). Az ún. *Amarna-levelekben* Gáza egészen pontosan *Hazzatu*ként szerepel (Moran 1992: 333–4). A *Hazzatu* ugyanúgy cseng, mint a szintén az *Amarna-levelekben* többször felbukkanó *Gazru* személynév (Moran 1992: 306, 307, 328, 335). A *Hazzatu* alak szinte teljesen megegyezik a latin *gazzatum*mal, és az *atu* végződésben megjelenő [a] és [t] hang miatt az összes európai megfelelőhöz közelebb áll, mint az újperzsa *kāž*, *gāž* szóalakok. Az *Amarna-levelek* agyagtáblái az időszámítás előtti 14. században keletkeztek. (Masalha szerint az európai görög és a latin alak feltételezhetően a szír verzióra [*ganžā*, *gazzā*] megy vissza, ugyanakkor az arab is hasonlóképp képezi ezt a szót, és a *t* hang csak az egyiptomi-akkád eredetiben fordult elő.) Azok a szótárírók, akik akceptálják a város nevéből történő származtatást, általában az arab *Ghazzára* [Gazza] vezetik vissza a géz szó európai megfelelőit (lásd többek közt: Mohannad Al-Fallouji 2012: 285). (Megjegyzés: Gáza arab írásának latin átírata *Ghazzah* [URL1] vagy *Ghazza* – a nyugat-európai fül ezt *Gazzára* egyszerűsíti.)

A géz szó etimológiájának legvalószínűbb rekonstrukciója véleményem szerint a következő:

1. **egyiptomi, akkád** *Hazzatu*, *Hazzatu*, *Khazzatu* ([a]-töví végződéssel)

akkád > újperzsa *kāž*, *gāž* (az akkád megfelelő rövidülése, semleges nemű főnév)

akkád > arab غَزَة *Ghazzah* (nőnemű [a] végződéssel) > szír ܓܙܐ *ganžā*, *gazzā* ([a] végződéssel)

2. **arab** غَزَة *Ghazzah* > latin *garza* (nőnemű [a] végződéssel)

Gáza arabul birtokos esetben *Ghazzat* > latin *gazzatum* (impliciten megőrzi a nőnemet)

arab غَزَة *Ghazzah* > **francia** *la gaze* (megőrzi a nőnemet)

3. **francia** *la gaze* > **német** *die Gaze* (megőrzi a nőnemet)

francia *la gaze* /vagy/ **német** *die Gaze* > **magyar** *géz* (Megjegyzés: 15. századi átvétel feltételezése esetén a magyar *géz* szóalak hangtani fejlődése a magánhangzó-harmóniához való illeszkedéssel, és az azt követő pótlónyúlás folyamatával is leírható: *Gaze* > *geze* (magánhangzó-harmónia) > *géz* (pótlónyúlás))

A problémát az idő és a *t* hang jelenti az *atu* tagban, utóbbi a perzsából hiányzik. Az európai *géz* terminus történetében érdekes egybeesés, hogy vélhetően a kötszerkészítés módszere is Egyiptomból terjedt át Európába (lásd URL2, URL3, Schultheisz 2011: 17). A város neve, *Hazzatu* és az újperzsa ’nyersselyem, hulladékselyem’ jelentésű *kāž*, *gāž* gyöke egyértelműen azonos, és mindkettő vagy szemantikailag,

vagy történelmileg, de kapcsolódik a selyem matériájához, vagyis az egyik szó a másik szó származéka lehet. Az újperzsa *kāž*, *gāž* csak akkor tekinthetnénk a *géz* szó etimonjának, ha a perzsák nevezték volna el Gáza városát. Az azonos gyökű *Ĥazzatu* azonban már virágzó település volt akkor, amikor a perzsa nép még meg sem jelent a térség történelmében. Mivel *Ĥazzatuból* áramlott szét a selyemgéz a világba, így logikus módon minden népcsoport erről a városról nevezte el a maga nyelvén az áttetsző selyemszövetet (ahogy a damaszt Damaszkuszról). A *géz* szó megfelelői Európa-szerte nem az újperzsa *kāž*, *gāž* alakokra vezethetők vissza, inkább az újperzsa *kāž*, *gāž* vezethető vissza Gáza város akkád nevére, utóbbi rövidítésének tűnik. A *Pleiádok* adatbázisában található adatolás tökéletesen igazolja ezt, itt a következő romanizált alakok szerepelnek: *Hazzatu*, *Ĥazzatu*, *Khazzatu* (URL4). Az újperzsa *kāž* a *Khazzatuval* mutat egyezést.

Levezetésemet az a tény is megerősíti, hogy a 'nyersselyem, hulladékselyem' jelentésű *kāž*, *gāž* nem szövettípust jelöl, hanem selyemanyagokat. Utóbbiakat a perzsa kereskedők is talán éppen Gáza városában szerezték be. Ezeknek etimológiailag semmi közük a perzsa 'selyem' jelentésű szóhoz, lásd *abrasham* 'selyem, varróselyem' *abrashami*, 'selyemkereskedő; selyemhernyó; selyemből készült, selymes' (Steingass 1963: 7). A hulladékselyem egy másodrendű anyag a selyemtermelésben, amiből például nem varrható olyan fátýolszerű selyem, mint amit az európai *géz* megfelelőinek adatolásában találunk. Az, hogy a magyar *gazzatum* közvetlenül melyik nyelv közvetítésével keletkezett, már egy másik kérdés.

A *gazzatum* közvetítője lehetne a szír *gazzā* vagy az arab *Ghazzah*, habár egyikben sincs *t* hang. Viszont az arab nyelvben a tā' marbūta (ﺕ) végződésű nőnemű szavak – amilyen a *ghazza* – birtokos (īdāfa) szerkezetben *t* hangot ejtenek, ami esetünkben a 13. századi arabban [gazzat]-nak hangzott, lásd például Gáza híres jelzőjét: *Ghazzat Hāshim* (Hāshim Gázája) (URL5, URL6). Ragozatlan alakban viszont elmarad a *t* hang, ekkor csak [gazza]. Úgy vélem, ez a kettősség eredményezhette az eltérő európai latin alakok keletkezését, úgymint *garza* és *gazzatum*. (A *garza* középkori latin szó az olaszban, melynek jelentése 'ritka selyem- vagy aranyszálú szövet'. Ebben az esetben az *r* egy inetimologikus hang, nem pedig szabályszerű hangváltozás eredménye. Az arab eredetű *gazza*-ba egy *r* hang kerülhetett a *cardare*, *cárdo* olasz szavakból [URL7–9].)

Tehát mind nyelvi, mind pedig történelmi alapon az arab városnév birtokragos alakját, *Ghazzat* tekinthetjük a *gazzatum* legvalószínűbb forrásának. A középkori forrásokban adatolt arab [gazzat] a latinba való átvétele során a második deklinációba illeszkedett, és semleges nemű főnévként, *gazzatum* formában rögzült.

A középfrancia *gaze* 1461-ben jelenik meg először (URL10), majd az angol *gauze* követi a XVI. században (Mohannad Al-Fallouji 2012: 285). Az elemzők többsége úgy gondolja, hogy a spanyol *gasa*, az angol *gauze* és a XVII. századi német *Gaze* megfelelők a franciából erednek (lásd pl. Wartburg 1922–2002, XIX: 53). Az európai formák – a francia és a német *gaze* alak – közvetlen forrásaként szintén Gáza városának

arab megfelelőjét jelölhetjük meg. Ezt a feltevést támasztja alá szerintem az a tény, hogy a *géz* elnevezés a franciában (*la gaze*) és a németben (*die Gaze*) egyaránt megőrizte az eredeti arab toponímia (lásd *Ghazzah – Ghazzat*) nőnemét.

Az elhangzottak alapján elvethetjük azt a nézetet, amely szerint az arab *qazz* és az újperzsa *kāž*, *gāž* közvetítő szerepet tölthettek be az európai *géz* szó megfelelőinek történetében. A szövettípus elnevezése a ruházati célú textiláru származási helyére utal. A gézszövet az európai nyelvekben Gáza kikötővárosáról kapta a nevét, amely a 13. században a Kelet és a Nyugat közötti áruforgalom egyik kulcsfontosságú kereskedelmi centrumának számított, az átadó nyelv pedig az arab volt.

Irodalom

- Haag, Herbert 1989. *Bibliai Lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest.
<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-haag-lexikon-C8B18/g-gy-C8EB2/gaza-C8EC7/> (Letöltés: 2026. 02. 25.)
- Katzenstein, H. Jacob 1982. Gaza in the Egyptian Texts of the New Kingdom. *Journal of the American Oriental Society* 102(1): 111–3.
- Masalha, Nur 2018. *Palestine: A Four Thousand Year History*. Zed Books. London.
- Mohannad Al-Fallouji Al-Husaini Al-Hashimi 2012. *Paradise dictionary – Dictionary of English words of arabic etymology*. Obeikan Publishers.
- Moran, William L. 1992. *The Amarna Letters*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London.
- Roguin, Ariel 2021. Gauze: Origin of the world. *American College of Surgeons* 233/3: 494–5. <https://doi.org/10.1016/j.jamcollsurg.2021.05.026>
- Shahin, Mariam 2005. *Palestine: A Guide*. Interlink Books. Northampton.
- Schultheisz Emil 2011. Orvostudomány és művészet XI. Mikor lett a sebkötőzés tudomány? *A Magyar Sebkezelő Társaság folyóirata* 14/1: 17–20, 17.
- Steingass, Francis Joseph 1963. *Persian–English Dictionary*. Including the arabic words and phrases to be met with in persian literature. Routledge & Kegan Paul Limited. Fifth impression. London. 7.
- TESz. 1967. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. A–GY*. Főszerkesztő Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1057.
- ÚESz. 2011–2024. *Új magyar etimológiai szótár*. Szerkesztő Gerstner Károly. MTA Nyelvtudományi Intézet – ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. Budapest.
<https://uesz.nytud.hu/>
- Wartburg, Walther von. 1922–2002. *Französisches etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*. XIX. kötet: 53. <https://lecteur-few.atilf.fr/index.php/page/lire/e/125235> (Letöltés: 2026. 02. 26.)

Internetes hivatkozások

- URL1. *Collins English Dictionary*. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/gaza>
- URL2. *Piece from a gauze-like material*. Metropolitan Museum. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/551053> (Letöltés: 2026. 03. 04.)
- URL3. <https://pleiades.stoa.org/places/687902/hazzatu-asyr>
- URL4. *Mummy Bandage from Tutankhamun's Embalming Cache*. Metropolitan Museum. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548838> (Letöltés: 2026. 03. 04.)
- URL5. *Wiktionary. The free dictionary*. <https://en.wiktionary.org/wiki/%D8%A9> (Letöltés: 2026. 02. 24.)
- URL6. Sohaib Baig: Glimpses of Islamic manuscript culture in Palestine. Manuscript 3: Legal Rulings from a Jurist of Ottoman Gaza. <https://www.library.ucla.edu/about/news/glimpses-of-islamic-manuscript-culture-in-palestine>
- URL7. *Dizionario Etimologico Online*. <https://www.etimo.it/?term=garza&find=Cerca> (Letöltés: 2026. 02. 24.)
- URL8. *Dizionario Etimologico Online*. <https://www.etimo.it/?term=card%C3%A1re&find=Cerca> (Letöltés: 2026. 02. 24.)
- URL9. *Dizionario Etimologico Online*. <https://www.etimo.it/?term=garzare&find=Cerca> (Letöltés: 2026. 02. 24.)
- URL10. Central National de Ressources Textuelles et Lexicales. <https://www.cnrtl.fr/definition/gaze> (Letöltés: 2026. 03. 02.)

H. TÓTH ISTVÁN

EMBER – KUTYA – HAZUGSÁG. TÚNÓDÉS 3x9 PÉLDA MENTÉN

Éltet még a remény, hogy amidőn lecseng a Jókai Mór nevével fémjelzett bicentenáriumi emlékezések sorozata, akkor is lesznek sokan, talán rögzíthetem: igen sokan, akik olvassuk az európai hírű nagy magyar mesemondó, vagyis Jókai Mór művelődéstörténeti és historikus eseményekben bővelkedő regényeit. Mennyi-mennyi bölcsességet, tanulságot emelhetünk ki áradóan bővizű írónk szellemi hagyatékából! Ez is, itt ni, a *Sárga rózs*a lapjairól, figyelemre méltó – nemde? Semmit sem utálok úgy, mint a hazugságot. Azt mondják: „hazug kutya!” Pedig a kutya nem hazudik. Másképp ugat, ha tolvaj jár a tanyán, másképpen, ha a gazdája jött meg, vonít, ha veszedelmet érez: de soha meg

nem téveszti a maga ugatását. A kutyában van becsület. Csak az ember tud hazudni. Az az igazi ugatás.

Vessük tekintetünket a címben is jelzett három kulcsszóra, itt és most nyilvánvaló hívószóra: **ember – kutya – hazugság**, ezúttal Jókai Mór bölcsességén nekibátorodva! A rendkívül gazdag közmondás-, szólás- és szóláshasonlatkincsünk szinte két marékkal rakja eléink az ezen a hívószavak mentén megőrzött példaanyagot. Három jellegzetes kulcsszó áll előttünk: *ember – kutya – hazugság*, amelyek segítségével évszázados proverbiumaink tárházába lépve különösebbnél különösebb szentenciákat, vagyis bölcs mondásokat, általános érvényűnek tekintett igazságokat, erkölcsi tanításokat idézhetünk fel tudatunk mélyrétegeiből, és ugyanígy fellelhetünk ezúttal eleddig nem ismert nyelvi kincseket is.

H. Tóth István (kép: Manyszi)

Az *ember* a bölcs mondásokban

Lássunk csak *az emberrel összefüggő*kől ízelítőül, de most inkább a ritkábban használatosakat vagy a régiségből felénk intőket!

A becsületes ember megöszül, a huncut megkopaszodik. Csipkelődésképpen szoktuk mondani ezt a nyilvánvalóan tréfás szokásmondatot kopasz embernek, illetőleg emberről. Elfogadható az a jelentése, értelmezése is, hogy a kopasz ember a becsületes emberek sorába lép. Rögzíthetjük, hogy ez a régi magyar közmondás a sors igazgatszolgáltatásába vetett hitet fejezi ki, vagyis a becsületes élet természetes öregedéssel jár, ugyanakkor a gazság, a huncutság előbb-utóbb lelepleződik, az elkövető megkopaszodik, mivelhogy a tetteknek meglesz, illetőleg megvan a következménye, átvitt értelemben ez a szégyen vagy a bukás lehet.

Az ökröt szarván, az embert beszédén fogják meg. Vizsgáljuk meg ennek a közmondásunknak az egyes részleteit! Az első tagmondatról ezt rögzíthetjük: „Az ökröt szarván...” – a fizikai világban az állatot a legbiztosabb pontján, a szarvánál fogva lehet irányítani vagy megállítani. E bölcsesség második tagmondatával összefüggésben: „...az embert beszédén...” – átvitt értelemben az ember jellemét, szándékait és igazmondását a beszéde árulja el. Ha valaki felelőtlen ígéretet tesz, vagy ellentmondásba keveredik, az a szavai alapján vonható felelősségre. Elmondhatjuk, hogy az embert az általa kimondott szavak, ígérek vagy kijelentések alapján lehet a legjobban megítélni, számonkérni, avagy csapdába ejteni. Értelmezhetjük úgy is, hogy a felelősségvállalásra figyelmeztet bennünket a kommunikációban.

Ha tudná az ember, hogy elesik, leülne. Miközben tréfás hangulatú ez a szójárásnak is tekinthető bölcsességünk, aközben az is nyilvánvaló, hogy bizalmas, avagy bizalmaskodó kijelentés. A káröröm, illetőleg a késő bánat vagy éppen az előrelátás hiányát fogalmazza meg találóan. Egyetérthetünk abban, ha az ember előre tudná, hogy hibázni fog, esetleg bajba kerül, vagyis ezúttal elesik, akkor még időben tenne ellene, megelőzné a bajt, például leülne. Azt is megállapíthatjuk, hogy a tapasztalatból való tanulás fontosságát emeli ki ez a közmondásunk arra utalva, hogy könnyű okosnak lenni – utólag. Hasonló bölcsességeink: Okos enged, számár szenved, és máris itt áll a késő bánat, eb gondolat.

Mint szegény ember gazdag városban! Ezt a nem éppen boldogságalapú választ mondhatjuk a „Hogy vagy?” érdeklődő kérdésre. Nyilvánvaló, hogy az adott beszédhelyzetben ennek a népies jellegű, tréfás hangulatú közlésnek a lényege: éppen csak megvagyok. Ez felfogható abban a jelentésben is, hogy szegényesen, nélkülöző élethelyzetben van a beszélő. Némi keresés-kutakodás után igencsak humoros értelmezés nyomába is szegődhetünk, tudniillik úgy is lehet a válaszadó, mint hét eb a zsákban, ő meg a zsák csúcsában, azaz szorult, szorongatott állapotban.

Az okos ember előtt kerek számban van minden. Ennek a metaforikus közmondásnak egyértelműen dicsérő szándékú jelentése van, azaz tudja az okos ember, hogy hányadán van a vagyonával, ami nemcsak pénz, hanem jelentős tudás is lehet. A mai élethelyzetben, jelen világunkban akár kapcsolatrendszerre is utalhat ez az egykori bölcsesség.

Bokorból ugrott ember. Bizony meglepődhetünk a váratlan eseménytől és az előugró személy által keltett hatásra. Mindeközben ne feledjük, hogy nemcsak ismeretlen

lehet ez a hívatlanul elénk toppant, hanem jöttment ember jelentésben is gondolhatjuk, mondhatjuk ezt a régiségből való közmondást. Rögzíthetjük, hogy ennek a kifejezésnek két fő értelmezése van. Először is egy régi szólás, amely egy jöttment személyre utal, akinek nincs helyi kötődése, nem ismert az előélete, másodszor egy konkrét, tragikus híresemény az értelme.

Méregette ember. Igazi nyelvi leleményként foghatjuk fel itt az 'ember' alaptag jelzőjét: a) *méreg + ette*, b) *mér- + -e- + -get- + -t- + -e*. De a szó szerkezeti vizsgálódás mellett ott van a jelentés érzékeny világa, miszerint mérges a mi emberünk! Helyzetleírásul mindenképpen hasznos ez a megállapítás. Ilyen-olyan tapasztalatunk alapján láthatjuk úgy is ennek a bölcsességnek a jelentését, hogy a megkeseredett ember csak mérget, ellenszenvet, keserűséget szór szét a világban, tudniillik csupán a saját keserűsége indítékát látja benne. Nem járunk messze az igazságtól, ha rögzítjük, hogy a megkeseredett ember többnyire igazságtalan, mivelhogy az igazság csak a teljességben, a harmóniában valósulhat meg.

Ember vagy kecske, hogy megdőfted a juhót. Erős és tanulságos ennek a közmondásnak a jelentése: gyengébb ellen könnyű vitézkedni. A mondás a gyáva vagy a méltatlan győzelmet figurázza ki. Azt a fajta győzelmet, amely nem igényel valódi emberi erőt, bátorságot, tudást, csak kecske módjára való dőfést. Nem nagy dicsőség gyöngé, gyámoltalan embertársunkon hatalmaskodni. De ironikusan akkor is használhatjuk ezt a közmondást, amikor valaki nem találja el a szó értelmét, valaminek az okát, esetleg a módját, avagy a számát. Száz szónak, akarom írni, hogy e bölcsesség többféle értelmezésének is egy a vége: ez a mondás bizony az aránytalan erőviszonyokra és a gyengébbekkel szembeni arcátlan, méltatlan viselkedésre mutat rá.

Akinek van jó embere, nem vész tőbe a kendere. Miféle emberről van szó ebben a ritmikus, rímes tájnyelvi közmondásban? Olyan emberről szól itt a nem véletlenül felhangzó példalózás, aki könnyen boldogul, merthogy jó pártfogója, segítője – szóval: értékes összeköttetése van. Ne kerteljünk, mert itt nem feltétlenül becsületes emberről van szó, hanem befolyásos, ügyes, a dolgokat elintézni tudó pártfogóról. A kenderről is essék szó! A kender áztatása, a kender feldolgozása a hagyományos paraszti kultúrában kényes folyamat volt. Azt fejezi ki ez a bölcsesség, hogy ha a kendermegmunkálás munkafolyamatai során van segítségünk, akkor a kender, de ez lehet másféle vagy, termés is, nem megy tönkre, nem vész kárba.

Ilyen-olyan *kutyaságok* a tanulságmondó bölcsességekben

Nyelvünk ékkövei között szinte minden bokrban fellelhetünk ismert vagy kevésbé ismert változatokat is az úgynevezett *kutyás bölcsességek*ből, a kutyákkal így-úgy összefüggő közmondásokból, szólásokból, szóláshasonlatokból. Következzék egyenéhány közülük!

Akár fehér, akár fekete, elég, hogy kutya. Létezik ennek a régiségből felénk intó szólásunknak ez a változata is: Fekete kutya, tarka eb mind egy ördög. Kétségtelen,

akár az egyikre, akár a másikra figyelünk is, teljesen mindegy, milyennek látszik, mifélenek is tűnik az a valaki, avagy valami, az az állításunk lényege, hogy bizony hitvány. Ez a régi magyar szóláshasonlatunk azt jelenti, hogy mindegy a külső megjelenés, a lényeg a hitvány, rossz tulajdonság, amit a kutya jelképez. Dugonics András gyűjtése szerint ez a mondás a lényegi rosszásra utal, függetlenül a felszínes különbségektől. Jelentése szerint valójában nem számít a szín vagy a külső, legyen az fehér, avagy fekete, a lényeg, hogy a jellemzett személy vagy dolog hitvány természetű. Vessük figyelmünket jelen bölcsességünk értelmére, és megállapíthatjuk, hogy ez a magyar népnyelvi szóláshasonlatunk a kutya negatív tulajdonságaira, így az aljasságra, a hűtlenségre utal.

Bámul, mint a féltőkű kutya. Ezt a tájnyelvi, kétségtelenül durva minősítésű szóláshasonlatunkat akkor mondjuk, amikor valaki feltűnően bután, illetőleg ijedten, értetlenül, netán bambán bámul maga elé, a világba, avagy tanácstalanul bámul valakire vagy valamire. Ez a némileg nyers helyzetmondattal valójában a zavarodottságot és a tehetetlen nézést fejezi ki. Nyilvánvalóan utalhat arra is, hogy valaki nem érti a helyzetet, illetőleg meg van döbbenve, és csupán meredten néz maga elé. A szépirodalmi szövegekben nem használt, ezáltal köznyelvinek tekinthető, a vulgárisnak mondható kifejezésmódok között tartjuk számon.

Dolgozik, mint a köszörűs kutya. Akként értelmezhetjük ezt a régies szóláshasonlatunkat, hogy ez a jóember fáradhatatlanul, megállás nélkül, lankadatlanul dolgozik. A köszörűs ember szükséges és fontos ténykedése, akárcsak a kutájának a szerszámok vontatásában, más formájú bölcsességeinkben is felbukkan, íme: Izzad, mint a köszörűs kutája a homokon; Izzad, mint a köszörűs lova. Ezekben a változatokban az erőlködés volta állhat a helyzetfestés középpontjában.

Legénykedik, mint a falusi kutya a városi kövezeten. Rögzítendő, hogy ennek a tájnyelvi, vagy nyelvjárási, lényegében a magyar nyelvterületnek mindössze kisebb részén, csak kisebb tájegységeken ismert tréfás szóláshasonlatunknak bőségesen akadnak változatai. Hogy mivégre is, annak az az oka, hogy mindenfelé elő-előfordulnak olyan büszkélkedve, hetykén, orrukat felvágva jövő-menők, akiknek valójában semminemű okuk sincs a rátarti viselkedésre. Egyértelmű, hogy ez a régi magyar szóláshasonlatunk az olyan emberre utal, aki idegen, nagyvárosi környezetben, esetleg számára ismeretlen, tekintélyt parancsoló helyzetben nagyképűen, kihívóan viselkedik, miközben valójában bizonytalan és sebezhető. Az egykori proverbiumok gyűjteményeiben lapozgatva, szemlélve őket bukkanhatunk erre a gyöngyszemre: Feszít, mint a kutya a tollseprővel. Forrásunk a *Magyar Nyelvőr* XXIII. kötete lehet 1894-ből, itt is a Háziállatok a magyar szólásokban című, kutákkal foglalkozó összeállítás adhat jelentős támpontokat. Úgy tesz a nyelvi kép mögött fellelhető, kényszeres viselkedésű ember, mint aki palástolja a félelmét vagy zavarát, miközben rendkívül esendő.

Jóllakott, mint kilenc kutya egy egérrel. Ugyancsak a tájnyelvi kifejezőeszközből való ez a tréfásnak is tekinthető szóláshasonlatunk. Ám nem igazán derűs a jelentése, inkább ironikus, avagy fanyalgó, mivelhogy éppen azt fejezi ki, hogy rendkívül

keveset evett, ezért nem lakott jól, sőt igazándiból éhes maradt az ezzel a nyelvi képpel jellemzett. Rögzíthetjük, hogy ennek a lényegében bölcs megállapításnak az alapja a nem is kevés túlzó ellentét, tudniillik kilenc kutya számára egy eger nevetségesen kis mennyiség, így a jóllakottság itt ironiát jelent – a valóságban a teljes éhséget fejezi ki.

Félénk kutyának hasa alatt farka. A meghunyászkodó, megalkuvó, gyáva embert illethetjük ezzel a régiségből itt maradt közmondásunkkal. Egyébiránt az eredeti kép az, amikor a kutya fél vagy tart valakitől, valamitől, akkor a két hátsó lába között behúzza a farkát a hasa alá, tudniillik az ijedt, behódoló kutya viselkedik alázatosan, meghunyászkodva. Ennek az archaikusnak is mondható bölcsességünknek az átvitt értelme, azaz a képes jelentése gyávaságra, bátortalanságra utal, amikor valaki nem mer kiállni magáért. Ilyen a gyáva ember is, aki meghúzza magát, semhogy beállna a konfliktusba, a vitába. Előfordul ez a változata: Idegen kutyának lába közt a farka. Ez a nyelvi kép arra utal, hogy ha idegen helyre kerül valaki, idegenek közé keveredik, akkor visszahúzódik, kényszeresen meghúzva magát viselkedik.

Leforrázott kutya a hideg víztől is fél. Ez a magyar népnyelvi közmondásunk arról szól, hogy aki egyszer már rossz tapasztalatokat szerzett valakivel, valamivel kapcsolatban, nagy bajba került, hát annak a legapróbb jelétől is, mint enyhe szélőtől is óvakodik, ezért a legkisebb, ártalmatlan helyzettől is rettegni fog. Jelen bölcsességünk a túlzott óvatosságot és a trauma okozta félelmet fejezi ki. Nem véletlenül állítjuk, hogy az ilyen személyben a félelem munkál a hasonló helyzettől, és egyszerűen óvatosabbá, bizalmatlanná válik. Mondhatjuk, hogy túlzott óvatosság lesz a jellemző, mivelhogy emberünk olyan esetben is fél, amikor a veszély reálisan már nem áll fenn. Vannak ám hasonló jelentésű nyelvi ékköveink, például: Akit a kígyó megmart, a gyíktól is fél; Akit egyszer megütöttek, az a botot is kerüli. Ezek a helyzetfestő mondásaink arra figyelmeztetnek, hogy a korábbi negatív, vagyis kedvezőtlen élmények torzíthatják a jelenből adódó veszélyérzetet, mert aki egyszer nagy bajba keveredett, az a kicsitől is retteg, aki egyszer megjárta, az a hasonló helyzettől is félni fog, egyszerűen szólva: túlon túl óvatossá lesz.

Kutyaszokást vesz fel a ló, ha rá nem ütnek. Előljáróban tisztázandó, hogy a kutya- szokás szavunknak marakodás a jelentése. Leginkább a kocsizással, lovak nevelésével kapcsolatos környezetben használták ezt a bölcsességünket arra utalva, hogy a kocsisnak mindig határozottnak kell lennie, és résen kell lennie, nehogy a ló rossz irányba fejlődjék. Ezután nézzük e régi magyar közmondásunk jelentését, ami nem más, mint-hogy a kocsisnak mindig a lován kell legyen a szeme, nehogy önfejűsködjék. Ezért aztán egyértelmű a tanulsága, vagyis a következetesség és a határozott irányítás hiánya a kezelhetetlen viselkedéshez vezet. Bontsuk ki ezt az absztrakt értelmű, az emberre is vonatkoztatható közmondásnak az átvitt jelentését: ha a lónak mindent elnéznek, és nem fegyelmezik, nem ütnek rá a rossz szokásakor, akkor elkanászodik, így rossz, kezelhetetlen szokásokat vesz fel.

Félénk kuvaszok távolról ugatják az oroszlánt. Mit is illendő tudnunk a kuvasz szavunk jelentéséről? Nagy testű, fehér vagy elefántcsontszínű, hullámos szőrű, atletikus

felépítésű, bátor és intelligens házörző a kuvasz, ez az ősi, magyar pásztorkutyafajta. Általában a korcs, hitvány, közönséges, kóbor kutya megnevezője volt, ellentétben a fajkutyával. Eredendően nyájak őrzésére vették igénybe, ott vették jelentős hasznát. Vannak olyan föltételezések, hogy a kuvasz nevet a török kavasz, vagyis testőr szóra vihetjük vissza. Jelen tudásom szerint 1511-ben rögzítették először ezt a szavunkat, akkoriban átvitt értelemben, illetőleg képes jelentésben megszólításként is szerepelt, tudniillik *hitvány embert* vagy *kamaszt* jelenthetett, a *fiatal legény* megfelelője is volt. De jelzőként ritka, tréfás értelemben a rendetlen, hanyag, megbízhatatlan személy is megnevezhető ekként. Üssük csak fel gyorsan két költőóriásunk baráti leveleskönyvét! Mit írt Petőfi Sándor az Aranyok Aranyának? Íme: „...roppant kuvasz levélíró vagyok, de azért [...] néha-néha szívesen firkantok össze egy pár bolondságot számodra.” Ennyi-ennyi művelődéssel és kultúrával összefüggő kalandozás után lássuk, hogy mi is az értelme jelen közmondásunknak! Gyáva emberek csupán messziről merik bírálni az erőt, a hatalmat képviselőt, avagy udvariaskodva, meghunyászkodva sutyorognak ezt-azt. Nos, ez a bölcsesség olyan gyenge vagy bátortalan emberekre utal, akik csupán biztonságos távolságból merik kritizálni, szidni, elmarasztalni, fenyegetni a tőlük erősebbet, tekintélyesebb ellenfelet. Ám valójában félik az *oroszlánt*, félnek tőle, és nem mernek kiállni vele szemtől szembe.

A hazug és a *hazugság* lelepleződését rögzítő bölcsességek

Vannak kínos pillanatok az emberi életben. Közülük az egyik ilyen a *hazug* ember *hazugságon* történt rajtakapása, szembesítése a hazug mivoltával és a hazugságával. Az ehhez az élethelyzethez fűződő proverbiumaink gyűjtelékéből válogatott példanyaghoz kötődik néhány észrevételem. Már is ideteszem azokat a hasznos, szemléletformáló és tudásnövesztő forrásaimat, amelyek egyike Balázs Géza *Folklór és a nyelv* című monográfiája, a másik Nyomárkay Istvánnak *A hazugság fogalmának képe a magyar nyelvben* címmel az OTKA TO 46669 NYE számú pályázat keretében készült nagy ívű dolgozata.

Most jön ki a hazugság belőle. Népies, kétségtelenül tréfás ez a bölcs helyzetmondat. Azért tekinthetjük tréfásnak, mert olyankor hangozhatott fel, amikor nagyon porzott a gyermek ruhája, midőn rá-ráütöttek.

Aki hazudik, lop is. Ez a rövid és kíméletlenül csattanós közmondásunk azt a tanulságot nyilvánítja ki, hogy aki kisebb vétség elkövetője volt, arról feltételezhető a nagyobb bűn elkövetése. Ide helyezhetjük ezt a szóláshasonlatunkat: Akkorát hazudik, mint ide hat hét. Az idézett közmondásunk és a melléje tett szóláshasonlatunk is az elítélő bírálatunkat, esetenként a megvetésünket is kifejezheti. Ráadásul az elmarasztaló véleményünket rögzítő szóláshasonlatunk nemcsak a képtelenség egy ütős nyelvi formája, hanem érzelemtükröző is a hármas alliterációval (*hazudik, hat hét*).

Akkorát hazudik, mint a bécsi torony. Balázs Géza nyelvi-néprajzi vonatkozású szakmai véleményével egyetérthetünk, miszerint talán népmesei időkbe vezeti vissza jelen szóláshasonlatunk használóját és a címzettet is. A hazugság mértékét is felfedezhetjük, nevezetesen itt valami különös méretről van szó, vagyis a hazugság nagyságát is érzékelteti ez a vitriolos bölcsesség. Vannak változatai a mai időkben: Akkorát hazudik, mint a ház; Úgy hazudik, mintha fizetnének érte.

Hamarabb utoléri a hazug embert, mint a sánta kutyát. Úgy értelmezhetjük ezt a Kárpát-medencei magyarság körében általánosan elterjedt szóláshasonlatunkat, hogy a hazudozás folyamata, rendszeressége bizony a sántaság fogalmát idézi elő a tudatunkból. Megállapíthatjuk minden korban, hogy aki hazudik, az nem egyenes úton jár, így válik még inkább érthetővé, hogy a sántaságot idézi a hazudozás folyamata.

A hazug csak akkor mond igazat, mikor azt mondja: hazudok. Van füllentés, ilyen olyan jelentéktelen, aprócska hazugság meg kis hazugság és ennek ellentéte, a nagy hazugság, aztán ha mindent felülmúló, botrányos, akkor már orbitális hazugság, mivelhogy a hazudáson rajtakapott rettentő nagy hazugságot mondott. Benne foglaltatik ebben a bölcs helyzetmondatunkban a lelepleződés pillanata, merthogy a hazug, sejtve-tudván, hogy előbb-utóbb kiderülhetnek a megtévesztései, hát afféle előcsapásként maga-magára ilyen cinikus igazságvallomást állít.

Úgy hazudik, mint a vízfolyás. Arról tudósít ez a szóláshasonlatunk, hogy a hazugság sokszor fékezhetetlen áradása, sőt megállíthatatlan terjedése a folyóvíz sodrását idézi, tudniillik folyamatosan hazudik az ebben a nyelvi képben, illetőleg az így jellemzett beszélő. Nyilvánvaló, hogy valamilyen fizikai képtelenség, avagy természeti abszurditás nyelvi képével szemléltetjük a hazudozót, vele együtt a hazugság nagyságát. Közismert tudáselemünk, hogy az absztrakt, az elvont fogalmakat – hogy könnyebben megérthetők lehessenek – festői, nyelvi képekkel, zömükben metaforákkal fejezzük ki. Éppen ezért állíthatjuk, hogy rendkívül szemléletes ez a szóláshasonlatunk, mivelhogy a konkrét beszédhelyzetben, ahol is rajtakaptuk a hazudozót a hazugsága áradásán, a víz folyásának megállíthatatlanságával érzékeltetjük, adjuk a közönség tudtára az elmarasztaló véleményünket.

Messziről jött ember sokat hazudik. Ez a közmondásunk nyilvánvalóan összefügg azzal a megfigyeléssel is, hogy a közösség számára ismeretlen, az előéletét így-úgy titkoló, takargató személy bármilyenű füllentést, nagyotmondást, szemenszedett hazugságot megengedhet magának, amíg napvilágra nem kerül, hogy vaj van a füle mögött. Ez a mondásunk azt sugallja, hogy az illető, a hazugságon kapott rejteget valamit, titkolnivalója akadt, ami éppen kiderült, merthogy a lódítás, a turpisság, a valótlanság állítása előbb-utóbb úgylis kiderül. Egyébként gyakorta mondjuk ezt (vagy a hozzá hasonlót) a gyanúsán viselkedőre, aki leplezni próbál valaminő egykori, tisztességesnek éppen nem nevezhető cselekedetet. És itt juthatunk el az akinek vaj van a fején, ne menjen a napra közmondásunkhoz, amelynek jelentése: aki tudja magáról, hogy vétkes, mert hibázott, akkor inkább ne hívja fel magára a figyelmet. Miről van szó?

Egy nyilvánvaló szóláskeveredésről, amelyről az e-nyelv.hu érzékletesen tárta elénk az összehasonlító elemzése eredményét. Két bölcs megfigyelés összeolvadásának vagyunk szemtanúi: a hibás valamiben (vaj van a fején) és a titkolnivalója van (valami van a füle mögött) keverékével akad dolgunk. Egyébiránt a vaj van a fején közmondásunk arra a régi történetre utal, amikor a tolvaj a kalapja alá rejtette a lopott vajat, ám az a napon megolvadva lecsorgott, így leplezve le a bűnöst; lényegében eljutottunk az aki hazudik, lop is bölcsességünk igazságához.

Ki bátran akar hazudni, messze országi bizonyságokkal bizonyítson. Ez a tapasztalaton alapuló, alliteráló bölcsességet felmutató helyzetmondattunk, amely Erdélyi János magyar közmondásokat gyűjtő munkájában is megtalálható, bizony a gátlástalanok nyugalomával lódító, hazudozó személyt jellemzi. Ha kissé cinikus jótanáccsal akarjuk az ilyen hazudozót ellátni, akkor nyugtassuk azzal, hogy a valótlan állításokhoz érdemes olyan körülményeket találni, amelyek ellenőrizhetetlenek. Megesett pár évtizeddel ezelőtt is, amikor a háborús fronteseményeket idézték fel a nagyszülők, hogy ha idegen országból hazakerült katona képtelennek tűnő dolgot mondott, füllengett, hamisat állított, lényegében hazudott, mert az elmondottak a hallgatóság számára felfoghatatlanok voltak, akkor az elbeszélő igen erősen esküdözött, hogy szóról szóra igaz, amit beszél. Ez idő tájt szokták rávágni: „Inkább elhiszem, mintsem oda menjek.” Lehet pszicholingvisztikai jellegű rátekintésünk is az ilyen beszédhelyzetekre, annak a szereplőire, mivelhogy manipulációra is gondolhatunk. Itt és az ilyen helyzetekben az utal a manipulációra, hogy valaki bizonytalan eredetű, távoli helyről hozott, úgynevezett bizonyítékot emleget, amit kétségtelenül nehéz ellenőrizni, meggyőzővé tenni, így könnyebb elhitetnie a manipulátornak a hazugságát. Nemritkán ezzel párhuzamosan emlegethetjük ezt a mondás: Messziről jött ember azt mond, amit akar.

Hazugot a föld is, a víz is kiveti. Súlyos ítéletet tartalmaz ez a régi időkből velünk maradt közmondás. A jelentése egyértelmű: így vagy úgy, de kiderül a hazugság. Az eddigiekből is láthatóvá vált, hogy nyelvünk dúskál, lumpíroz, vagyis tobzódik a hazug embereket, a hazugságot megvető közmondásokban, szólásokban és szóláshasonlatokban. A hazugsággal szembeállíthatjuk az igazságot, amely tiszta, világos, belátható. Ez lehet az oka annak, hogy amikor kimondjuk az igazságot, akkor azt megvilágítjuk, tulajdonképpen felhívjuk rá a figyelmet. Az igazság tisztaságának, világosságának szöges ellentéte az úttévesztő, az útvesztő hazugságok rendszere. Így válik egyértelművé, hogy a hazugság a sötétség képét idézi, és a tébolyult vaksággal szövetséges.

Miért is volt ez a tűnődésegyleg?

Rövid, egy mondat terjedelmű népi bölcsességek közül válogattam az *ember*, a *kutya* és a *hazugság* kulcsszavak, így is nevezhetném őket: hívószavak mentén. A bemutatott 27 proverbium akár évszázadok hordalékának is tekinthető *közmondás, szólás, szó-*

lúshasonlat, egy-egy igazság, egy-egy élethelyzet korokon átívelve. Az első kutatói, talán olvasói élmény is ez lehet: mindegyikük olyan népi bölcsesség, közérthetően megfogalmazott igazság, amely éppen a múltjára tekintettel megkövesedett tapasztalatként a segítőnk, a tanácsadónk lehet az emberek jellemzésére, az élethelyzetek árnyalt megismerésére, pontosabb megértésére. Mivel ismeretlen szerzőjük, a szájha-gyományozó költészet lámpásai, nyelvi ékkövei, ezért szóban rejtekező köztulajdon-nak is nevezhetők (Kő 2005).

Nem új keletű az a dilemma, hogy közmondásaink, szólásaink, szóláshasonlataink, tehát **a proverbiumaink roncsolhatók-e, kényünkre-kedvünkre alakíthatók-e**. Lényegében nem lezárt nyelvészeti kérdést abajgatok, azaz zaklatok, piszkálok, nyugtalanítok, háborgatok, avagy éppen nyaggatok, mivelhogy nyugvópontra nem is biztos, hogy kerülnie kell ennek az örökzöld diskurzusnak, hiszen a beszélt nyelv élő, folyton módosuló, változó. Ráadásul itt van a pesti nyelvet bemutató, úgynevezett **városnyelvi kalauz**, amely bőséges példatárat vonultat fel az **antiproverbiumok** egyre népesebb köréből, mondván: „korábbi eljárások, a népköltészet, aszfaltköltészet és persze Karinthy Frigyes stílusának folytatásai” (Balázs 2013). Jelen dolgozatomban három hívószó segítségével 27 proverbiumot taglaltam. Eközben talán sikerült szándékaim alapján rámutatnom arra, hogy az itt elemzett, értékelt bölcsességeknek a megkülönböztetett **sajátosságuk** a kontextusból, lényegében az eredeti, de a mára már elhomályosult, elfelejtett történetből **a kiszakítódásuk, a kikristályosodásuk**, ezáltal új fejlődési íven meg-megújuló beszédhelyzetre váltak, válnak, válhatnak alkalmazhatókká.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Balázs Géza 1993. „A megszüntetve megőrzés.” Jelen és történetiség a frazeológiában. In: Horváth Katalin – Ladányi Mária (szerk.): *Állapot és történet – szinkronia és diakronia – viszonya a nyelvben*. ELTE. Budapest. 11–5.
- Balázs Géza 2005. Magyar frazeológia. *Ethnica* VII/1: 8–16.
- Balázs Géza 2006. A magyar frazémák szövegtipológiája. In: Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum. Budapest. 547–59.
- Balázs Géza 2013a. Frazeológiában kódolt tudás. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Reáliák a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 25–31.
- Balázs Géza 2013. *A pesti nyelv* (Városnyelvi kalauz). Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft. Budapest.
- Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv* (Folklór, művészet, irodalom, nyelv. Folklórlingvisztikai tanulmányok). Interkulturális Kutatások Kft. Budapest.
- Balázs Géza 2025. *Anyanyelv a bölcsőtől a koporsóig* (Nyelvi esszék). Inter Nonprofit Kft. Budapest.

- Bárdosi Vilmos (főszerk.) 2003. *Magyar szólástár* (Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára). Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor 2021. *Közmondások* (3000 magyar közmondás és szójárárs betűrendes értelmező dióhéjszótára). Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- H. Tóth István 2019. Helyesírási alapelveink és proverbiumaink együttműködése. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszínűen (A 2015-ös és a 2017-es Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok)*. Líceum Kiadó. Eger. 205–16.
- H. Tóth István 2020. Szókincsfejlesztés és helyesírás-gondozás. Válogatás a közmondások, szólások és szóláshasonlatok bőségéből. *ACTA Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae, Sectio Linguistica Hungarica*, Tom. XLVI. pp. 167–76.
- Jókai Mór 1954. *Sárga rózsa*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Kő András 2015. Közmondások. <http://magyarhirlap.hu/cikk/34571/Kozmondasok> (Utolsó letöltés: 2026. 04. 27.)
- Margalits Ede, dr. 1993. *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Nyomárcay István 2006. A hazugság fogalmának képe a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 389–99. <https://www.c3.hu/~nyelvor/period/1304/130401.pdf> (Utolsó letöltés: 2026. 04. 26.)
- O. Nagy Gábor 1976. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Petőfi Sándor Arany Jánosnak. Pest, 1847. február 23. <https://www.hallgatniaranyt.hu/szovegek/levelek/petofi-sandorbrarany-janosnak---3a> – (Utolsó letöltés: 2026. 04. 25.)
- Szóláskeveredés* 2010. e-nyelv.hu (Utolsó letöltés: 2026. 04. 27.)
- Vajthó László é. n. *Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles mondások című gyűjteményéből*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Voigt Vilmos (szerk.) 1998. *A magyar folklór*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó. Budapest.

FELLINGER KÁROLY – HALMAI TAMÁS

HAIKUK A 40 LEGSZEBB MAGYAR TELEPÜLÉSNEVRE

Magyar táj magyar ecsettel... költészettel és nyelvészettel. Terdikné Takács Szilvia ötlete nyomán többmilliós közönségszavazással 2025 októberétől 2026. március 31-ig tartó internetes szavazással kiválasztottuk a 40 legszebbnek tartott magyar településnevet. A nevekre Fellingner Károly és Halmai Tamás költők írtak haikukat. A haikuk megidézik a település történelmét, néprajzát, hangulatát. Halmai Tamás haikuiban külön érdekesség, hogy a harmadik sor a település nevére rímel. A teljes anyag az IKU-Tár 32. kis kötetében olvasható (a kiválasztott, illetve a szavazók által továbbiakban ajánlott nevekkal, a kiválasztott nevek etimológiájával és névesztétikai elemzésével). Most a településnevekre írt haikukat mutatjuk be: első helyen Fellingner Károly, csilloggal elválasztva Halmai Tamás versei olvashatók. A szervezők mindenkit arra buzdítanak, hogy énekeljék-verseljék meg saját településnevüket.

Fellingner Károly (kép: Görföl Jenő)

Halmai Tamás (kép: Magyar Napló)

Ábránka

Ábrándos üres
kút, a vödör kiönti
összes bánatát.

*

Békesség lett legyen.
Csak mindig légy készen
ábrándra.
(Ábránka)

Angyalos

A padlás angyalt
rejt, a pince ördögöt,
szellemet a ház.

*

Itt szél hegyeket koronázna.
A megye Kovászna;
Erdély angyalra hajlamos.
(Angyalos)

Aranyosapáti

Arany lelke van
a Tiszának, habókos,
ki aranyat mos.

*

Török hódoltság. Apátsági birtok.
Újhelyi-kastély. Tisza-part. Mi tiltott,
erényesen várd ki.
(Aranyosapáti)

Balinka

Balinkán vadász
a gólya, béka helyett
csőrében a múlt.

*

Királyi birtok. Majd bányászfalu.
Bakony és Vértes. Két patak. Zsalu
mögül ki kancsalít ma?
(Balinka)

Bernecebaráti

Lót-fut a palóc,
zord felleg fölötte, mint
kék, durva pokróc.

*

Hagymasisak. Bencések. Vaskor.
Honfoglaló szavakból
eredetre látni.
(Bernecebaráti)

Boldog

A boldog angyal
fehérhímzésben jár,
a többi szárnyal.

*

Kórusok. Hímzés. Tájház.
Szarmaták. Szőlő. Áldás
emel mennyböltöt.
(Boldog)

Csehimindszent

Széplaki-patak
völgyben tengerit morzsol
a kis Mindszenty.

*

Útifalu, kelta szarvasokkal.
Földjére Árpád-kori bordal
cseni Istent.
(Csehimindszent)

Csendlak

Az énekel itt,
ki utolsó nótáját
rég eldalolta.

*

Magnóliák kastélya mellett felnő
muravidéki erdő.
De ártérbe nem csallak.
(Csendlak)

Csengőd

Csenget vidáman,
kerékpárral kerüli
a Földet a Hold.

*

Előkertek. Nemzeti park.
Hunok emléke nemde kitart?
Esők. Esengők.
(Csengőd)

Csíkszépvíz

Igyál, lovam, szólt
Imre herceg, gyógyír lesz
majd, mert ez szép víz.

*

Pogány-havas. Kápolnarom.
„Igyál, lovam!”, ápolgatom.
Sík szél visz.
(Csíkszépvíz)

Csipkerek

Csipkebokor hív,
terméséből a tea
kerek útra jó.

*

Kemeneshát. Erdők, lovak.
Nagy égről kis csillagokat
csipkedek.
(Csipkerek)

Érsekvadkert

A Paradicsom
állt itt, csak az almafa
van meg belőle.

*

Börzsöny. Víztorony. Templomi vihar.
Zsidó temető és malomipar.
Érte had kelt.
(Érsekvadkert)

Gömörszőlős

Várady Béla,
friss a cipó, szoba kell,
borral telt kancsó.

*

Biogazdaság. Múzeum. Csodáljam:
zsákfalu, de falvak sorában
tömör főhős.
(Gömörszőlős)

Hamvasd

Elporlad a múlt,
visszacammog az idő,
előre szárnyal.

*

Óramúzeum. Burgenland. Felsőőr.
Borostyánkői birtok volt először.
A tudást el ne hamvaszd.
(Hamvasd)

Hencida

Sáfrányos leves
folyt-folyt Bonchida felé,
forró volt a tál.

*

Bihari esperesség. Ördögárok.
Vízimalomban is a földön állok.
Sziki tölgyesek, de nem Boncida.
(Hencida)

Igrici

Igricek dala,
feldolgozta már a csönd
és a madarak.

*

Királyi birtokból igricek falva.
Éneket mond akarva, nem akarva.
Hamis hangoknak iszkiri!
(Igrici)

Imola

Egykor csak angyal
léphetett barlangjába,
azóta Ördöglyuk.

*

Kohót a hínárba eldugjuk?
Gipszkristály. Földvárrom. Ördöglyuk.
Ímhol a'!
(Imola)

Jászboldogháza

Gazdag agglegény,
sok kosarat kapott, most
bennük a kotlók.

*

Szent Vendel-szobrok. Fürdő. Jóság; jázság.
Látni a leletek népvándorlását?
Ácsorgok, hátha.
(Jászboldogháza)

Kacsóta

Isten tenyerén
ülsz, jól állsz ebben-abbán,
vigyázz a kacsódra.

*

Túl a törökön valami
káporna áll, s baranyai
a nóta.
(Kacsóta)

Kaskantyú

A menny szökevény
angyalai itt leltek
hús nyugalomra.

*

Kunok ideje és Mátyás kora.
Ősborókás. Pusztai iskola.
A szelek lábán sarkantyú.
(Kaskantyú)

Kékellő

Csipkeverő hely,
megigézte az eget,
lám, tiszta kék már.

*

Körmöci bányakapitányság.
Pásztorok, favágók. Király rád
úgy vigyáz: még eljő. Kélj, szellő!
(Kékellő)

Kincsesbánya

Fájó keresztszeg
árnya Szeghegy, gallyra vág
a Gaja-patak.

*

A Bakony keleti kapuja.
Szent László pénzét ma mulya
rím se bánja.
(Kincsesbánya)

Küngös

Küüngös szobor,
az idő saját tollát
adná ma érte.

*

Kúria. Sírkőgyűjtemény. Benőtt
tájékból, mint a besenyők,
kiütközz.
(Küngös)

Lánycsók

Csókot lopott a
török, most sírjában sem
felejt Magyarhon.

*

A síkság lankákra kapaszkodik.
Földet művel a nap. Kurucot itt
nem érnek gáncsok.
(Lánycsók)

Lulla

Julianna sír.
Aludj, kicsi gyermek, zúg
a Lulla-patak.

*

Külső-Somogy. Dél-balatoni tájék.
Patak völgyében őskor is pulzál még.
A napkorong mint bulla.
(Lulla)

Magyarföld

Ide bárki jön,
szabadon szárnyal, óvja
az egek kékje.

*

Szentgyörgyvölgyi Tájvédelmi Körzet.
Az Őrség déli széle jelszót őrzet:
„Maradj fönt!”
(Magyarföld)

Nyírábrány

Ábrándozik a
lány, kinyírja a pénzes
fotót egy lapból.

*

Ábrányi Emil. Szent György. Derzsi János.
Akácerdővel Berettyó határos.
Homok fut, nyílt ábránd.
(Nyírábrány)

Oltárc

Térdkalácsot az
tud sütni, aki bába-
kalács virágot.

*

Göcsej. Bükkösök. Kisvasút.
Történelemre bírt tanút
szolgálsz.
(Oltárc)

Szamosangyalos

Jókai Mór itt
almát evett, nagy kár, hogy
nem volt jonatán.

*

Szamos-part. Kastély. Keleti ablak.
Jókai Mór és Teleki Blanka.
Számos angyal lesz.
(Szamosangyalos)

Székelyszentlélek

Vállán kis galamb
a lélek, szájában ág,
ilyen a székely.

*

Tatárok. Trianon. De templom.
A forrásokat szomjammal megtoldom.
Szépet szemlélek.
(Székelyszentlélek)

Szépkenyerűszentmárton

Sót, kenyeret kap
a férj, neje elveszti
zöld zsebkendőjét.

*

Só és kenyér. II. Józsefnek tervelten.
Csokány-tó. Szénafű. Mocsár és tengerszem.
Fénye derűs? Nem bánom.
(Szépkenyerűszentmárton)

Szirmabesenyő

Világfa virág
szirma hull, teának lesz,
szól a besenyő.

*

Szlovák nevek és Kocka tó.
Templomoktól sem ódzkodó
írmag, eredő.
(Szirmabesenyő)

Tállya

Lavotta-verbunk
és tállyai bor dukál
minden pápának.

*

Rákócziak. Franciák. Boros ének.
Kossuth Lajos megkeresztelésének
tája.
(Tállya)

Tengelic

Aki idejön,
az jól teszi, spárgát kap, ha
spárgázni tud.

*

Épül fények romjaiból
Sárvíz mentén római kor:
nem zsenge vice!
(Tengelic)

Tündérlak

Nehéz a lélek,
mint messzire költözők
teli bőröndje.

*

Muraköz. Idill béleli.
Becsülete békebeli
a mundérnak.
(Tündérlak)

Újnagyfény

Tapogatózik
a Nap, szürkületet lát,
meggyújt egy gyertyát.

*

Vajdaság. Szabadka. Ha oda mégysz el:
119 négyzetkilométer,
s fúj napszél.
(Újnagyfény)

Újszentmargita

Koponya-csárda
helyén áll, nyulat kerget
a gyermek, Margit.

*

Tatárjárás. Östölgyes. Holtág.
A holdat is halászok hordták.
Újfent tart vita?
(Újszentmargita)

Vigántpetend

Kapolccsal kapocs
fűzi össze, húsvétja
zeng, hajliliom.

*

Túl fesztiválon, patakon
Bakony és Balaton:
világ dereng.
(Vigántpetend)

Vindornyaszőlős

Szüret előtt nincs
bál, minden szőlőszem néz,
nem lesz tivornya.

*

Láp és kilátó. A tanösvény
– bazaltfolyosó örvén –
vándornak szellős.
(Vindornyaszőlős)

Vízkelet

Mátyusföldi a
halász, aranyhalat rejt,
dug a Dudvágba.

*

Cigánykert, Szigetorr és Korpaszeg:
három szigeten rejlik korpuszod.
Ennyiből már kvíz lehet.
(Vízkelet)

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

„HÓSZAKADÁS A SZÍVRE” – A KÖLTŐ AZ IGAZAT ÍRJA – NAGY LÁSZLÓ A HÓSZAKADÁS (1974) CÍMŰ FILMRŐL

Elemzésemben azt vizsgálom, hogy a *Hószakadás* (1974) című film alkotói milyen módon mutatják be a magyar királyi 2. honvéd hadsereget, közvetve hogyan jellemzik a magyar nemzetet; mindezt hogyan értelmezte Nagy László, és a film e reflexióval együtt mit mond el az 1970-es évek kultúrpolitikai légköréről.

A *Hószakadás* nemzetközi koprodukcióban készült. A fél keleti blokk filmgyártása részt vett benne: a magyar, a lengyel, a bolgár és a szlovák. Már ez is sejteni engedi, hogy szovjet befolyású, nemzetközi, kommunista, „antinacionalista” nézőpont jelenik meg a történetben. Igaz, ehhez korábban nem kellett külföldi együttműködő, a második világháborúban a keleti frontra vonuló magyar katonákat hazai produkció is képes volt kegyetlen és igazságtalan kritikával illetni: *Alázatosan jelentem* (1960).

A film közvetlen előzményének Nemeskürty István *Requiem egy hadseregért* (1972) című könyve tekinthető, ami először idézte hősként és áldozatként a Donhoz vezényelt és ott nagyrészt elpusztult magyar katonákat. A könyvnek bár vannak műfaji és tartalmi hiányosságai, úttörő jellege és szemléletmódja miatt azonban rendkívül fontos. Népszerűségét jelzi, hogy a megjelenését követő két évben, 1973-ban és 1974-ben is újra kiadták. Bár erre csak logikai bizonyítékom van, a *Hószakadás* a Nemeskürty könyvére adott pártállami reakciónak tekinthető. A folyamat elindult, és később ez, a *Hószakadás* című deheroizáló film lett Sára Sándor *Krónika – A 2. magyar hadsereg a Donnál*, 1–25. rész (1982) című dokumentumfilm-sorozatának és kapcsolódó dokumentumfilmjeinek az előzménye. Sára, aki a *Hószakadás* operatőre volt, később a deheroizálás ellentéziseként mutatta be nagyon más módon a doni veteránokat.

A film egyik magyarországi plakátja

A film és a reflexió, ahogy a későbbi dokumentumfilmek is igazolják, volt az elvárás, megfelelési kényszer a szovjetek által ellenőrzött kommunista bábkormány felé, de voltak lehetőségek ettől eltérni, ennek ellenszegülni. Az első magatartásra példa Kósa Ferenc, a film rendezője, aki játékfilmjeivel teljes mértékben megfelelt a pártállami elvárásoknak, bár több dokumentumfilmjével ezzel szemben valós és igazságos ügyeket képviselt, például: *Küldetés* – Balczó András-portréfilm (1977), *Az utolsó szó jogán* – Béres József-portréfilm (1986). Sokkal inkább meglepő Csoóri Sándor szerepe, aki forgatókönyvíróként vállalható történelemértelmezést is kidolgozott (pl. *80 huszár*, 1978), és aki a rendszerváltó értelmiség nemzeti szárnyának egyik vezéralakja volt.

A film története vázlatosan a következő: Csorba Imre honvéd a keleti fronton teljesít szolgálatot. Egy kemény fizikai erőfeszítést igénylő hadgyakorlatnak az a tétje, hogy aki elsőként ér célba, az jutalmul hazamehet szabadságra. Csorba és egyik társa a gyilkosságtól sem riadnak vissza, hogy ők legyenek az elsőek. Csorba győz, és hazautazik, de nem számít visszatérni, tehát dezertál. Az apja szintén katonaszökevény, és a hegyekben bujkál. Csorba a nagyanyjával együtt az apja keresésére indul, és élelmet visznek neki. Egy honvédtiszt azonban foglyul ejti őt. Közben a katonai barakknál kivégeznek egy lázadással és szökéssel vádolt magyar tisztet. Csorba megszökik, és a lengyel partizánok általa megtalált gépfegyverével rálő az üres barakkra. Ezzel párhuzamosan a nagymama elmegy az öngyilkos medvék és emberek hegyi temetőjéhez, ahol megvárja, amíg betemeti őt a hó.

A kettős gyilkossággal végződő hadgyakorlat a keleti fronton

A cselekmény önmagában erős és nem tényeken alapuló bírálatot fogalmaz meg a magyar honvédek és konkrétan a magyar királyi 2. honvéd hadsereg közkatonaival szemben. Nehezen hihető, hogy létezett volna akár egy honvéd, aki képes lett volna a magyar bajtársát meggyilkolni, hogy hazautazhasson, és megszökjön a seregből. A gyilkosságot annyira ki akarták hangsúlyozni, hogy a dramaturgia megkettőzi azt. Ugyanakkor a vásznon, a képernyőn nem látható pontosan, mert a kettős jelenet bokrok mögül lett fényképezve. Mintha Sára, az operatőr el akarta volna rejtetni. Ám ha el is rejtette, a cselekményben visszautalnak rá, és a filmajánlók is kiemelik az egyik gyilkosságot, Csorbáét.

A kettős gyilkosság diszkrét fényképezése távolról, a bokrok mögül

Mivel a film nem csupán a cselekményvezetéssel mesél, hanem képi jelekkel és más jelképekkel is, idéznem kell a legfontosabb sugalmazásokat. A főszerepet Szabó Imre alakítja, egy bajszos, magyaros arcú férfi, a nép fia, aki a történetben a magyar honvédek és a magyar nemzetet is jelképezi. A neve is beszélő név: „Csorba”, aki hibás, mert neki a gyilkosság miatt a becsületén esett csorba. Őt jellemfejlődés sem menti fel, mert a végén csak az üres katonai barakkra lő, ami nem avatja őt még az ellenálló partizánok hőségé sem. A honvédtisztnak, akit Haumann Péter alakít, az egyenruhája jelképes és beszédes. A honvédtiszti egyenruha mellett a sapkáján nyilas fehér-piros jelvényt hord, és kakastollat, hogy a csendőrség is a film vádlottjainak padjára kerüljön. A lengyel lány a magyarokkal szemben ellenálló, partizán és szép. A lengyelek a film szerint kollektíve is jobbak, mint a magyarok, mert náluk egy egész falu a partizánokat bújtatja, segíti.

A főbb szereplők: Csorba Márton (M. Szabó Imre) magyar bajszos honvéd, a kakastollas, nyilas honvédtiszt (Haumann Péter) és a bűntudatot a leginkább magára vevő nagymama (Mária Markovicová)

A filmnek vannak érvényes és vállalható szimbólumai is. A háborút egy furcsa zenegép jelképezi, ami a rosszlányokkal való mulatozás kapcsán kerül elő. Egy másik központi szimbólum a hegyi medve- és embertemető, ahová az öngyilkosok mennek meghalni.

A nagymama a történet végén a szomorú múltú helyre megy, ahol – mint egy balladában – megvárja, amíg betemeti őt a hó. Ennek a végkifejletnek van egy tragikus és a megtisztulást magában foglaló értelmezési lehetősége is, ám a történet lesújtó felhanggal mutatja: a büntudat miatt nincs más lehetőség lezárni a háborús időszakot emelt fővel. No, de miért ez a büntudat? Mire irányul? A nagymama büntudata épülhetne a fia szökésére és még inkább az unoka szökésére, illetve a bajtársa meggyilkolási miatti bűnre. Azonban a történet egy kollektív büntudat irányába tágul, és a magyarok második világháborús részvételének miéttjére vetül rá.

A film további fő szimbólumai: a háborús zenegép és az öngyilkos medvék és emberek hegyi temetője

A *Hószakadás*ban van egy epizód, ami nagyon erős és nem jogos bírálata a honvédségnek, a tiszti karnak, a magyar királyi 2. honvéd hadseregnek, a magyar nemzetnek. Az epizód cselekménye a következő. Egy magyar tisztet egy magasabb rangú, idősebb magyar tiszt halálra ítél parancsmegtagadásért és dezertálásért. A vád szerint a tiszt nem volt hajlandó teljesíteni a német szövetséges katonai vezetés elvárását, hogy irtsa ki egy lengyel falu civil lakosságát, mert azok partizánokat bújtattak. Helyette azonban a szolgálati utat megkerülve elindult a magyar vezérkarhoz, hogy tisztázza a helyzetet. Az idős tiszt humánus megfontolásból megengedi az elítélt tisztnek, hogy az saját magán hajtsa végre az ítéletet egy pisztollyal. Ő azonban nem magát és nem a mellettük álló két német katonát lövi le, hanem az idős magyar tisztet. Ez az elítélt, bár a bűne nem volt valódi bűn, mégsem válik hőssé, mert a tisztársát lövi le, nem a két németet, akik jelen vannak. Mivel ez fikciós történet, logikus lett volna, hogy a két németet vagy legalább az egyiküket löje le, hiszen a németek elvárása volt a lengyel falu kiirtása és az ítélet is. Így az egyébként humánus magyar „lázadozó” tiszt is erkölcsileg meghasonlik, megbukik.

A dezertálással és lázadással vádolt magyar tiszt halála ítélete és kivégzése, illetve az üres barakkra tüzelő „lázado” Csorba Márton magyar honvéd

A továbbiakban azt ismertetem és elemzem, hogy Nagy László miképp viszonyult a *Hószakadás* című filmhez. Ehhez egy költőtárs visszaemlékezését használom fel, és Nagy László két reflexióját, egy prózakölteményét és az annak átdolgozásával általa írt szabadversét.

Bokor Levente (sz. 1941) költő, író, újságíró az 1970-es években Nagy László mentoráltja volt, és több írásában, interjújában felidézi a vele való kapcsolatát. Az egyikben leírja, hogy a költő, aki akkor az *Élet és Irodalom* szerkesztője volt, meghívta őt a *Hószakadás* premier előtti megtekintésére a minisztérium vetítőtermébe. Nagy László „*beharangozót*” tervezett írni a filmhez. Bokor a vetítés után és másnap telefonon is részletesen indokolta, hogy miért tartja „*torzultnak a film történelemszemléletét*” (Bokor 2024). Bokor még a 2024-es interjújában is ezt írja: „*a filmet mint a háború metaforáját ma is téveszmésnek tartom*” (uo.), és felidézte az 1974-ben megfogalmazott érveit is: „*elmondtam neki, hogy az én apám páncélos zászlóaljparancsnokként esett el 1942 augusztus 7-én a Don-menti Korotojaknál, tehát nekem is vannak otthonról hozott fogalmaim a második világháború csapdahelyzetéről, amelyek nem olyan fellengzősek, mint a szocialista népiesre romantizált film jelképei*” (uo.). Bokor különösen a kivégzési jelenetet tartja méltatlanul deheroizálónak. Ám Nagy László, ahogy az akkor fiatal költőtárs írja, türelmesen végighallgatta az érveit, de közölte, hogy ha egyet is értene vele, akkor sem ír bíráló kritikát a filmről, mert a film alkotói, Kósa Ferenc, Csoóri Sándor és Sára Sándor „*a barátai*” (uo.).

Nagy László végül nem „beharangozót” írt a filmhez, hanem egy prózakölteményt, de azt nyomban a vetítés után. Az írás a *Hószakadás* címet viselte, és nem közölte sehol, hanem csak a halála után, 1979-ben jelent meg az összegyűjtött prózai írásokat tartalmazó kötetben. A prózakölteményt vagy a talán eleve csak vázlatnak szánt írást nem sokkal később átdolgozta, és azt közölni akarta, de sokáig nem járt sikerrel. Azt nem tudni, hogy a megjelenést hol képzelte el, és hol próbálkozott vele, de az Új Írásnak biztosan felajánlotta. Erre utal Bokor a 2024-es interjújában: „*Politikai áthallásai miatt, óvatokodásból, Juhász Ferenc nem jelentette meg az Új Írásban a friss verset*” (uo.). A vers,

ami akkor már a „Hószakadás a szívre” címet viselte, végül 1978. január 21-én látott napvilágot az Élet és Irodalomban (Nagy Gáspár 1995).

Nézzük Nagy László mindkét szövegét, és azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyeket a költőtárs és szerkesztő, Juhász Ferenc kényesnek ítéltetett a politikai áthallások miatt!

Nagy László:
Hószakadás *76

„Zászlainkat köpödelem érte, mértéktelen. S nem a kinevezett ellenségtől, de az öntelt, a bódult, a koncleső és pipogya zászlósuraktól. A hazaiaktól, akik a lobogót hurcoltatták határon is túlra, legutóbb legmesszebbre, egészen Voronyezsig, hol a címertartó angyalkezek is lefagytak. Butábban s gonoszabban, mint a mohácsi vészt, szervezték meg a halált kétszázötvenezer szegény és családos magyarnak. S Mária, az ország patrónája átváltozott a zászlón fülsapkás orosz nővé, partizán szűzzé. Átváltozott szép zöld hegygyé, havassá apáink s bátyáink álmaiban. A huszadik századi bujdosók, szökevények a gének parancsára megindulnak a Hegy iránt, atavisztikusan s magányosan. Csak oda föl a csúcsra, honnan a csendőrlovak is lefordulnak! A barlanghoz, hova a medvék halni járnak, ott kitelelhet a család fiastul, asszonyostul. De az ábránd elé odaáll végül a zöld-alapon-piros-parolis halál. A megszervezett halálhoz mérten sírnivalóan gyér a szervezett ellenállás. Hogy kié a bűn és kié a szegény, kiderült már. Nem a halottaké, nem a csonka-bonkáké, nem a népé. Ha a manipuláció és tudatlanság nagyobb a hegyeknél: a Hegy már nem menedék. Itt már a kenyeret is kövek alá kell eltemetni. Tüzedhez gyilkosod ül, kiüti a halat kezedből. Itt minden levél mögül téged figyelnek. Méregzöld tömlőcöd lett a hegy, a hajdani szabad legények édesanyja. Jelképesen is idetorlódik a nemzet: szökött katona, tisztességet vállaló tiszt, bujdosó röpcédulás, pásztor és filozófus, nő és gyerek, malomba igyekvő öregember, idetorlódik maga az úristen is, a rácsos hegyi pajtába, ami a legújabb temetőre nyílik. Fölöttük pedig nagy zenegép s kurvák és fölesküdt magyar királyi parancsnokuk. S majd szakad a hó a hazára is, akár a Donnál!” (Nagy László 1979).

A szöveg nyomban vitatható megállapítással kezd, hiszen a szegényre utal, de csúsztatva. A film nem a keleti fronti offenzívát tárgyalja, hanem általában a honvédséget, annak sem elsősorban a vezetését. A film által bemutatott történetben azonban nem a zászlósurak, tehát a nemzet és az ország politikai-katonai vezetése az áruló, hanem a bajtársát érdekből meggyilkoló Csorba Márton honvéd, illetve a társa meg az apja. Ő is csak e fiktív történet alapján. A keleti front, természetesen közvetve megjelenik, de a magyar királyi 2. honvéd hadsereg nem azért jutott el a Donig és Voronyezsig, mert hódító szándékai lettek volna, hanem azért, mert a jogos revíziós törekvéseket a németek és a központi hatalmak támogatták aktívan, és a háborúba lépésnek konkrét oka is volt: Kassa szovjet gyártmányú repülőkkal és bombákkal való megtámadása. Mindez közismert volt

1974-ben, és épp a film forgatókönyvírója, Csoóri Sándor hangoztatta nyilvánosan azt a minden valószínűség szerint Karinthy Frigyes *Levél kisfiamnak* című írására visszavezethető mondat: „Magyar az, akinek fáj Trianon”, és mások hozzátették: „a többi csak állampolgár.” Nagy László ebben az írásában nem együttérző a magyarsággal, a magyar egységgel. A „zászlósúruk” alatt egyébként a korábbi évszázadok azon nemességét értjük, akik saját költségen kiállított haderővel vonultak a haza védelmére. A „zászlósúruk” tág történelmi kontextusba helyezi a keleti offenzívát, ami csúsztatás. A Donnál elesett honvédek bűne nem a zászlósúrokat és „jogutódait”, a magyar nemzetet és a magyar államot terheli, hanem a történelmi kényszert.

A prózaköltemény így folytatódik: „S Mária, az ország patrónája átváltozott a zászlón fülsapkás orosz nővé, partizán szűzzé.” Az ország és a Szent Korona felajánlása Máriának I. Szent István nevéhez fűződik, tehát nagy László ezeréves történelmet akar zárójelbe tenni azzal, hogy szerinte „Mária, az ország patrónája” helyettesíthető egy orosz (a filmben egyébként lengyel) partizánlánnyal. Nem feltételezhető, hogy Nagy László 1974-ben már olyannyira híve volt a kommunista hatalomnak, hogy Magyarország patrónáját szerinte le lehetne cserélni bárkire, akár egy partizánlányra, de az ő értelmiségi öntudata, ami az úgynevezett felvilágosodás óta a kor divatja volt is mondathatta vele mindezt. A költők, írók, művészek a romantika korstílusának térnyerése óta az emberek szellemi vezetőjének tekintik magukat, és igazodási pontjuk kizárólag a saját szubjektív intuíciójuk.

Nagy László a továbbiakban a büntudat kialakulását tárgyalja, ezzel legitimálja a dezertálást is, és a megoldást a szegény öngyilkossággal való elkerülésében látja.

A nép és a nemzet felé irányuló kritikából azonban visszalép, és mintha visszakozna, megállapítja, hogy „a bűn [...] nem a népé”. Pedig a film szerint a népé, Csorba Márton honvédé és hasonló, magyaros bajszú társaié. Ugyanakkor még a helyet is elátkozottnak véli: „Méregzöld tömlöcöd lett a hegy, a hajdani szabad legények édesanyja.” Nagynak a magyar nemzetet ostromozó víziójában összeáll a képlet: „Jelképesen is idetorlódik a nemzet: szökött katona, tisztességet vállaló tiszt, bujdosó röpcédulás, pásztor és filozófus, nő és gyerek, malomba igyekvő öregember”. Lényegében az egész magyar nemzet. Sőt, még az „úrsten” is, kis „ú”-val, szintén a korszellem nem csupán kommunista háttérű világnézetének megfelelően.

Ha a háború metaforájaként a filmben képileg is kiemelt „zenegép”-et említi, az jogos, hozzá a „kurvák”-at is, de tovább folytatja az összevonást: „és főlesküdt magyar királyi parancsnokuk”. Ez utóbbi már konkrét megjelölés, és ez alatt a megjelölés alatt a legfelsőbb hadvezetést kell érteni, Vitéz Jány Gusztávot, a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokát vagy épp vitéz nagybányai Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját. Bár ez a felelősségmegjelölés a Kádár-korban elfogadott volt, történelmileg nem jogos, és nem miattuk „szakad a hó a hazára is, akár a Donnál”, mint Nagy állítja. Kérdés tehát Juhász Ferenc miért nem vállalta a vers közlését. Nem tudni, de nem biztos, hogy az utólagos, igazodó cenzúra miatt, hiszen Nagy László reflexiói nagyon is megfeleltek a kor ideológiai elvárásainak.

Azonban a szerző nem ezt a prózakölteményt szánta közlésre, hanem a belőle írt szabadverset. Érdeemes megvizsgálni, hogy milyen különbségek vannak a két változat között.

Nagy László:
Hószakadás a szívre

Verssorok verssoraim
ti lehetetlenbe kapaszkodók
ti is akár a katonák

Onnan jöttök ahol a zászló
a szentséges fehér selyem
letűzve az idegen hóba
köpedelem rajta sötét
a sötét zászlósuraké

Idegen fagyban a zászlótartó
keze is lefagyott miképpen
lefagyott a címertartó
szomorú angyaloké

Mária a haza pátronája
fagyosan a fagyos zászlón
végső álmában átváltozik
fülsapkás hölgyé partizán szüzzé
s megigézi a bús katonákat

S Mária Mária
átváltozik magas heggyé
palástja égbe kékült erdő
feje oromkő szája barlang
– fölkapaszkodunk négykézláb is
ne félj ne sírj ne mondj le róla
Mária szájában bölcső ring majd
ott a magasban lesz a hazánk
hóesés-függöny mögött a tűzhely
a dögcédulát dob ki nyakadból
de tartsd meg a fegyvert – átváltoznak
bujdosókká a katonák

De N. L. N. F. M. K. T. I.
meg a többi
a kétszázötvenezer
már nem ábrándozik többé
házáról tűzről tüzes levesről
még lelkük se bujdoshat elakadt
belefűlt az is a hóba

Zöld alapon piros parolit
pázsiton vért
visel a hazai Halál
csákóján tolla ha csak rezdül
borzong a fenyves – mi lesz ott
cipót ahol a kövek közé
titkolni kell – s mi lesz ott
ahol titok sincs ahol a Hegynél
nagyobb a butaság maszlagolás
ott méregzöld tömlőc a Hegy
a hajdani szabadlegények
édes palástolója

Verssorok verssoraim
ti lehetetlenbe kapaszkodók
ti is akár a katonák

A hazára szakad a hó
mert kevés hullt röpcédula
kevés az öngyilkos miniszterek
szívéből vér de sok fekete
hó a dögszagoló diplomatákból
még istenükből is fekete hó
és hó szakad a nyári gramafon
aranykürtjéből a ribancok
torkából a csalárd égből
most és mindörökre az új
temetőre akár a Donnál

(Nagy László 1995)

Az átdolgozott változat igyekszik emelkedettebb, költőibb lenni. Ezt nem csupán a verssorokba tördelés jelzi, hanem a költői kiszólás és önreflexió is: „*Verssorok verssoraim / ti lehetetlenbe kapaszkodók / ti is akár a katonák*”. A költő a műfajba, a megnyilatkozási formába kapaszkodik, ami legitimálhatja számára azt, hogy az intuícijára hivatkozhat. Elhiheti magának azt, hogy az igazat írja. Mert a költő a romantika nagy korstílusa kezdete óta meg nem dőlt fő tézise alapján szubjektív megérzése alapján lehet az igazság birtokosa és szószólója. Még akkor is, ha esetenként ez nincs összhangban a tényekkel.

Nagy megismétli a történelmi zászlósurak és jogutódai felelősségét, a kemény bírálattal, a „*köpedelem*” jelzővel illetve. A Mária az ország, de itt már „*a haza patrónája*” jelképet és metaforát is megismétli, sőt Mária nem csupán kikerül az ország és a haza központi jelképének helyéről, és a partizán lánnyal helyettesítődik, hanem ez a jelkép a magas hegy, az öngyilkosok temetője lesz. A szabadversből azonban kihagyja a próza-költeményben még említett, állított, szerinte nemzetkarakterológiai és genetikailag meghatározott öngyilkosság tézisé.

Ha a haza és a magyar nemzet szempontjából pozitív elmozdulást keresünk a filmre adott szabad reflexiójának átdolgozásában, akkor még a következő három sor értelmezhető ilyen módon: „*a dögcédulát dobd ki nyakadból / de tartsd meg a fegyvert – átváltoznak / bujdosókká a katonák*”. A dögcédula eldobása értelmezhető úgy is, hogy az ember már nem egy adott konkrét politikai hatalom nevében, de a nemzetért és a hazáért harcol. Ha a partizánt a hazáért harcolóként lehetne értelmezni, akkor ezek a verssorok még inkább érvényesek lennének. Csakhogy a harci védelmező küldetésből a másfél sor visszavesz, hiszen a katonák már nem védelmezőkké és akár ellenállókká válnak, hanem „*bujdosók*”-ká, áldozatokká. Ezzel a minősítéssel a költő áttételesen mégiscsak megerősíti Csorba honvéd céltalan „lázasát”, aki ugyan megszökik, de a gépfegyverrel már csak az üres katonai barakkra lő. Ezzel senki hőségé nem válhat, se a hazáé, se a partizánoké, se a kommunista hatalomé.

Nagy László a következő két szakaszban elsíratja a Donnál elesett kétszázötvenezer honvédet, de a felelősség forrásaként ismét egy jelképet, a „*kakastoll*”-at említi. A kakastoll a csendőrség jelképe volt, a vidéki Magyarország rendjének őrzője 1881 és 1945 között. A keleti fronti offenzívában és a doni katasztrófában azonban a csendőrségnek nem volt lényegi szerepe, és még akkor sem lett volna, ha jog és ok nélküli lett volna a honvédek idegen földre vezénylése. A csendőrség egészen más okból lett stigmatizálva a Kádár-korban, a deportálásokkal való összekapcsolásuk és a délvidéki partizánellenes tisztogatás civil áldozatai miatt. A tények alapján nem volt jogos a csendőrség kollektív megbélyegzése, de mindenesetre benne volt a levegőben. Nem véletlenül került tehát a filmbe a honvédtisztet alakító Haumann Péter sapkájára a kakastoll.

Nagy a nyolcadik szakaszként vagy versszakként megismétli a vers indító három, önreflexív sorát, mintha mantrázná, hogy neki költői kinyilatkoztatóként csak igaza lehet. Mindenesetre a korszellem, az irodalomelmélet és a gyakorlat felruházta őt a tévedhetetlen igazmondó szerepével.

Az utolsó szakaszban Nagy László elhagyja a prózakölteménybe még beleírt közvetlen felelősség említését, ami a „*főlesküdt magyar királyi parancsnokuk*”-ra vonatkozik, de megnevez más felelősöket, a „*dögszaboló diplomaták*”-at és „*istenük*”-et. Illetve a háborúnak ellenállók közül kiemeli a „*röpcédulák*”-at, amilyek a kommunistákhoz köthetők, bár nagy jelentőségük nem volt, és az „*öngyilkos miniszterek*”-et, akik mögé oda lehet érteni az angol hadüzenet miatt feltételezhetően öngyilkossá vált Teleki Pál miniszterelnököt. Teleki pacifizmusa természetesen érhető és ma is vállalható. A „*dögszaboló diplomaták*” pedig lehetnek az érdek- és napi politikában érdekelték, a nem demokratikus hatalomgyakorlásban részt vevők, ami szintén lehet jogos kritika.

Nagy László versét, annak két szövegváltozatát elemezve és összevetve megállapítható, hogy markánsabban megjelenik benne a pártállam ideológiai elvárásainak megfelelő világnézet, a magyar nemzettel, a hazával, a katonai becsülettel szemben álló attitűd. Melyik nyíltabban, melyik áttételesebben. Az átdolgozás finomít a bírálaton, és differenciáltabban vázolja fel a háború és a doni veszteség ügyében felvethető felelősséget. A prózakölteményhez képest az átdolgozás, a szabadvers emelkedettebb, árnyaltabb, költőibb, önreflexívabb, de mégis erősen bíráló. Nem tudni tehát, hogy mi volt pontosan az oka annak, hogy a vers közlését Juhász Ferenc nem – vagy ő sem – vállalta, és mintegy három és fél éven keresztül nem jelenhetett meg. A pártállami nézőpontból a *Hószakadás a szívre* nem ellenzéki szöveg, vagy csak nagyon kismértékben.

A vers azonban csak megjelent, az Élet és Irodalomban látott napvilágot 1978. január 21-én, 9 nappal a költő halála előtt. A *Hószakadás a szívre* lett Nagy László életében az utolsóként közölt verse, és így a hatyúdala. A költeményt érdemes tehát kiemelten kezelni, és elgondolkodni azon, hogy a kapcsolódó filmmel együtt mit közvetít az 1970-es évek (kultur)politikai légköréről.

A *Hószakadás a szívre* ellentmondásos keletkezéstörténete ellenére nem merült feladásba. Végül megjelent – annak prózavázlata is –, és a költő összesített műveinek kiadásai is tartalmazzák. 2005-ben, a Magyar Rádió kiadott egy hanglemezt, amelyen Nagy László a saját verseit mondja „*Kitaláltam a boldog hazát*” címmel. Ezen a lemezen helyet kapott a *Hószakadás a szívre* is. A hangfelvétel hallhatóan nem stúdióban készült, Nagy László valahol közönség előtt mondta el, ott rögzítették.

Erről a versről és a szerzőjéről a legszebb és legelismerőbb szavakat Nagy László két költőtársa írt sok évvel a költő halála után. Nagy Gáspár így jellemzi általában Nagy László költészetét és őt magát, épp ott és miután ezt a verset emlegette: „*Erkölcsei keménységén, esztétikai pontosságán kicsorbulnak az újmódi bicskások szándékai. Ez a poézis nem vitatkozik, nem mállik, csak csöndesen ellenáll*” (Nagy Gáspár 1995). Csoóri Sándor is elgondolkodik a *Hószakadás* prózaköltemény értékein és a hatyúdalként megjelent átdolgozáson, majd így összegzi az értékítéletét: „*az óhajtott költői és emberi megbízatást Nagy László megkapta a sorsától, s el is végezte, akár egy napszámos lángész*” (Csoóri 2005). Elfogadók és emelkedettek ezek a vélemények, de azért ők is Nagy László barátai voltak. Akiknek a műveiről ő se írt volna kritikusan. Egy mű valódi értékének megítélésében számos esetben szükséges a térbeli és az időbeli távolság. Ha az a kérdés, hogy a kritikát Nagy László és a verse elbírná-e, akkor én határozott igennel válaszolok. Ő maga is elmondta egy Kormos Istvánnak adott tévéinterjújában, hogy senki se tévedhetetlen, ő maga sem (Nagy–Kormos, 1975), így van helye az ő írásai kritikájának is, azzal együtt, hogy az ő életműve valódi értékein ezzel nem esik (Nagy) Csorba.

A tanulmány az azonos című előadás írott, szerkesztett változata, ami elhangzott a Magyar Művészeti Akadémia „*Szólitlak, hatyú*” – 100 éve született Nagy László – *A költő és a társművészetek* című konferenciáján, a Pesti Vigadó Makovecz-termében 2025. június 8-án.

Irodalom

Bokor Leventével, Németh Erzsébet interjúja. *Napút* 2024/7. szám.

<http://www.naputonline.hu/wp-content/uploads/2024/07/BokorARANYLZLOM-KELETKEZSNK-IRNIJA-jav.pdf>

Csoóri Sándor 2005. Nagy László Képes Krónikája. *Irodalomismeret* 16/3: 23–4.

<https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/CSOORI/csoori00246a/csoori00383/csoori00383.html>

Nagy Gáspár 1995. Nagyon személyes vallomás. *Hitel* 7. április 13.

Nemeskürty István 1972. *Requiem egy hadseregért*. Magvető Könyvkiadó. Budapest.

Forrásjegyzék

Hószakadás: magyar–bolgár–lengyel filmdráma, 93 perc, 1974, rendező: Kósa Ferenc, forgatókönyvíró: Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, zeneszerző: Durkó Zsolt, operatőr: Sára Sándor, főbb szereplők: M. Szabó Imre: Csorba Márton, Mária Markovicová: Márton nagymamája, Kasza János: Márton apja, Haumann Péter: hadnagy

Nagy László 1979. *Hószakadás*. In: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások*. Szerkesztő: Hegedős Mária. Magvető Könyvkiadó. Budapest. https://reader.dia.hu/document/Nagy_Laszlo-Adok_nektek_aranyvesszot-221

Nagy László 1995. *Hószakadás a szívre*. In: Nagy László: *Seb a cédruson. Összegyűjtött versek*. Magvető Könyvkiadó. Budapest. https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/NAGY/nagy00001/nagy00460_o/nagy00460_o.html

Nagy László: *Hószakadás a szívre*. In: Kitaláltam a boldog hazát - © 2005 HUNGAROTON RECORDS LTD. <https://youtu.be/LvnBP1oCngI?si=JFfXtl2PoHBqw0TM>

Nagy László költővel beszélget Kormos István. Magyar dokumentumfilm, 1975, rendező, forgatókönyvíró: Kormos István.

A tanulmányban említett további filmek

80 huszár (1978)

Alázatosan jelentem (1960)

Küldetés – Balczó András-portréfilm (1977)

Az utolsó szó jogán – Béres József-portréfilm (1986)

Krónika – A 2. magyar hadsereg a Donnál, 1–25. rész (1982)

LÉTAI ESZTER

A MEGMARADÁSTÓL A MŰVÉSZETIG

(Káel Csaba: Magyar menyegző)

A 21. század fordulójától a magyar népi hagyományok – a népzene, a néptánc és a tánc-házmozgalom – látványos reneszánszukat élik. Fesztiválok, közösségi táncházak, nemzetközi turnék, fiatal zenekarok és táncegyüttesek bizonyítják, hogy az autentikus népi kultúra nem pusztán múzeumi örökség, hanem élő, újraértelmezett gyakorlat.

A film plakátja (forrás: port.hu)

A táncház ma sokak számára szabadidős tevékenység, identitáskereső élmény vagy művészi önkifejezési forma. A népzene és a néptánc koncerttermekben és világzenei színpadokon jelenik meg, emellett intézményes keretek között, oktatási programokban és hivatásos együttesek repertoárjában is jelen van.

Ám ez a mai természetesség könnyen elfedi azt a történelmi tapasztalatot, hogy volt idő, amikor a hagyomány gyakorlása nem kulturális választás, hanem létkérdés volt. Különösen a határon túli magyar közösségek számára, ahol a népzene és a néptánc a megmaradás egyik alappillére jelentette. A közös éneklés, a különböző egyházi és világi ünnepek rendje és a fonóházak alkalmi nem csupán szórakozást nyújtottak,

hanem a nyelv, az emlékezet és az önazonosság fenntartásának terepei voltak. Egy politikailag korlátozott, gyakran homogenizáló közegben a hagyomány a közösségi önvédelem csendes eszközévé vált.

A Káel Csaba által rendezett *Magyar menyegző* című, romantikus, zenés néptáncfilm pontosan ábrázolja ezt a jelenséget. A 2025-ös, A kategóriás *Tallin Black Nights Film Festival* versenyprogramjában látott napvilágot, ősbemutatója 2025. november 15-én volt a Kolozsvári Állami Magyar Operában, majd Magyarországon a magyar kultúra napján, 2026. január 22-én mutatták be. A Békési Miksa által írt darab koreográfiáját Zs. Vince Zsuzsa és Mihályi Gábor készítette, azonban a főkoreográfus Zsuráfszky Zoltán volt. Főbb szerepekben Törőcsik Franciskát, Kovács Ta-

mást, Rohonyi Barnabást és Kövesi Zsombort láthatjuk. Mellettük a néphagyomány és a táncházmozgalom szempontjából kiemelt alakok is megjelennek: a Muzsikás, Pál István, Berecz István, Sebestyén Márta és a Magyar Nemzeti Táncegyüttes tagjai. De felelevenednek előttünk olyan el nem hanyagolható karakterek is, mint Halmos Béla, Martin György, Tímár Sándor és Kallós Zoltán.

A történet az 1970-es évek végén játszódik. Két budapesti fiatalember, Péter és András pénzt akar szerezni egy gitárra, ezért cigarettát csempésznek át a magyar–román határon, hogy ott ikonokra cseréljék, amelyekért megvehetik a gitárt egy kereskedőtől. Erdélybe, Kalotaszegre utaznak, hogy részt vegyenek András unokatestvérének lakodalmán. Az út során egyezségeket kötnek, mely szerint Péternek el kell vennie András másik unokatestvérét, Katit, azért, hogy a lány Magyarországra költözhessen. Az ő szerelmi történetük kibontakozását követhetjük végig a filmben, miközben betekintést nyerünk a rendszerváltás előtti romániai politikai viszonyokba, illetve a kalotaszegi magyar népi kultúrába.

Képi világot tekintve a film erősen épít a népi motívumokra, mint például a bútorok, a csűr, a pálinka, a zakuszka, a viselet stb. A beállítások gyakran festményszerűek, a kompozíciók harmonikusak, a tömegjelenetek koreografáltan, mégis természetesnek hatva jelennek meg. A népviselet és a díszletek nem pusztán háttérként szolgálnak, hanem a jelentéshordozás eszközei is: a közösség stabilitását, hagyománytisztelét és zártságát jelképezik. A zene kiemelt szerepet kap, hiszen a népdalok és a táncok nemcsak hangulati elemek, hanem a narratíva előrehaladását is segítik. Tehát elmondhatjuk, hogy a film vizuális stílusa frissebb, mint amit egy magyar hagyományos népi témájú alkotástól várnánk. Kalotaszeg természeti szépségei, a lakodalom színes forgataga, valamint a táncjelenetek koreográfiája erőteljes, lendületes képi világot alkot. A fényképezés és a zenei rendezés törekvése, hogy méltó módon reprezentálja a néphagyomány élő, dinamikus valóságát, megfelelően járul hozzá az alkotás ünnepélyes, mégis közvetlen hangulatához.

A *Magyar menyegző* a kalotaszegi kultúrát nem pusztán díszletként használja, hanem a cselekmény strukturáló erejeként. A lakodalom mint rituális esemény egyszerre közösségi ünnep, identitáserősítő aktus és társadalmi hierarchiákat láthatóvá tevő tér. A film így a kalotaszegi hagyományokat nem folklorisztikus egzotikumká, hanem jelentéshordozó rendszerré teszi.

A kalotaszegi kultúra egyik legkarakteresebb eleme a gazdagon díszített népviselet, amelyet a film részletgazdag képekkel emel ki. A vizualitás kettős funkciót tölt be: egyrészt autenticitást teremt, másrészt a hagyomány súlyát, időbeliségét hangsúlyozza. A díszítettség kontrasztban áll a modern világ minimalista tereivel – ez a feszültség a film egyik visszatérő motívuma.

A lakodalom a filmben klasszikus rítusszerkezetet követ: 1. előkészület és kikérés – a családok közötti egyezkedés hangsúlyozása, 2. egyházi szertartás – a közösségi és vallási legitimitás aktusa, 3. mulatság – zene, tánc, étel, közösségi performativitás.

A rituálék nem pusztán formalitások, hanem identitásképző aktusok, a közösség normáinak megerősítései, a generációk közötti folytonosság kifejezései. A film különösen érzékenyen mutatja meg, hogy a lakodalom nem csupán két ember egyesülése, hanem két család – sőt egy teljes falu – szimbolikus újrendeződése.

A kalotaszegi zene és tánc – legényes, csárdás, páros forgások – nem háttérem, hanem dramatikus csúcspont. A tánc: a férfiasság és versengés tere (legényes), a párkapcsolati dinamika szimbolikus megjelenítése (csárdás), a közösségi kohézió performatív aktusa. A film gyakran hosszabb, vágás nélküli beállításokkal rögzíti a táncot, ezzel hangsúlyozva annak organikus, élő jellegét. A zene itt nem illusztratív, hanem narratív funkciójú: érzelmi állapotokat közvetít, konfliktusokat mélyít.

A film egyik legfontosabb kérdése: a kalotaszegi hagyomány élő gyakorlat vagy esztétizált reprezentáció? A fiatalabb generáció számára a lakodalom egyszerre identitás és teher, a hagyomány bizonyos elemei turisztikai vagy reprezentációs funkciót kapnak, a közösségi kontroll a rítusokon keresztül is működik (pletyka, elvárások, normák). A lakodalom így nemcsak ünnep, hanem társadalmi fegyvelmező mechanizmus is.

A filmben a lakodalom egyfajta sűrített társadalmi tér: láthatóvá válnak hierarchiák (idősek–fiatalok, férfiak–nők, „belülállók”–„kívülállók”), felszínre törnek elfojtott konfliktusok, a közösség önmagát reprezentálja és újratermeli. A kalotaszegi kultúra tehát nem romantikus háttér, hanem strukturáló erő. A film azt sugallja, hogy a hagyomány egyszerre megtartó és korlátozó: identitást ad, de normatív keretet is szab.

A *Magyar menyegző* helyszínválasztása nem pusztán díszlet, hanem a film egyik legfontosabb jelentéshordozó rétege. A történet jelentős része a hetvenes évek Romániájában, azon belül is Erdélyben, Kalotaszegen játszódik, amikor az országot a kommunista diktatúra irányította Nicolae Ceaușescu vezetésével. Ez a politikai-társadalmi közeg alapvetően meghatározza a film hangulatát.

A lakodalom és a táncjelenetek első pillantásra idilli, időtlen világot idéznek: népviselet, archaikus dallamok, közösségi rítusok. Ugyanakkor a háttérben végig ott húzódik a diktatúra realitása. A határátlépés jelenetei, az óvatos beszédmód, a kimondatlan félelmek mind arra utalnak, hogy a szereplők nem szabad társadalomban élnek. A magyarországi fiatalok számára Erdély egyszerre egzotikus és megrendítő tapasztalat: a hagyomány itt nem kulturális választás, hanem identitásőrző szükségszerűség. A film egyik fontos állítása, hogy a népi kultúra ebben a közegben ellenállási formává válik. A tánc és az ének nem politikai jelszó, mégis közösségi önmeghatározás. A magyar kisebbség számára a hagyomány gyakorlása a kulturális túlélés eszköze. A lakodalom így kettős jelentést kap: egyszerre családi ünnep és identitásmegerősítő aktus egy centralizált, homogenizáló államhatalom árnyékában.

A határjelenet a film egyik legerősebb szimbolikus tere. A fizikai határ itt nem pusztán földrajzi választóvonal, hanem a hozzáférés és kizárás mechanizmusa, az állami kontroll látványos performansa, a kiszolgáltatottság dramaturgiai tere. A jelenetben a hatóságok eljárása formalizált, bürokratikus és személytelen. A kamera gyakran totálképeket

és statikus beállításokat használ, ami az egyén eltörpülését hangsúlyozza a rendszerrel szemben. A szabályok alkalmazása nem az igazságosságot, hanem a rend fenntartását szolgálja – még akkor is, ha ez abszurd vagy aránytalan. A határ tehát liminális tér: átmenet élethelyzetek, társadalmi státuszok és morális kompromisszumok között.

Az üzletelés jelenetei a rendszer gazdasági dimenzióját tárják fel. A filmben az üzleti tranzakciók ritkán zajlanak tisztán piaci logika mentén. Ehelyett: személyes kapcsolatok, politikai lojalitás, informális ígéretek határozzák meg a siker lehetőségét. A rendszer itt kapcsolati hálóként jelenik meg. Aki belül van, az hozzáfér az erőforrásokhoz, aki kívül reked, az esélytelen.

A dialógusok gyakran félmondatokból, utalásokból állnak, ami a kimondatlanság kultúráját jelzi. A korrupció nem explicit, hanem normalizált – a szereplők számára a „megoldjuk okosban” nem deviancia, hanem racionalitás. A film nem moralizál direkt módon, inkább azt mutatja meg, hogyan válik a korrupció strukturális jelenséggé. A film egyik legfontosabb állítása, hogy a rendszer nem csupán felülről romlott, hanem horizontálisan is fenntartja önmagát az alkalmazkodás révén.

Bár a kritikák szerint a párbeszédnek időnként didaktikusak lehetnek, a tánc- és zenei elemek néha átveszik a történettel kapcsolatos szerepet, a film összehatása mégis szívhez szóló. Sokak számára a *Magyar menyegző* hiánypótló alkotásként jelent meg, hiszen ritkán látni ennyire közvetlenül a magyar néphagyományt, legyen az akár romantikus, akár kulturális kontextusban.

Filmes eszközökkel a rendezés tehát finoman érzékelteti a rendszer jelenlétét. Nincsenek direkt politikai deklarációk, de a ridegebb, szürkés tónusú külső terek kontasztban állnak a lakodalom meleg, telített színeivel. A közösségi tér – a csűr, az udvar, a táncház – a szabadság mikrokozmoszaként jelenik meg. A zárt, ellenőrzött nyilvános térrel szemben a hagyományos közösségi alkalmak a belső autonómia tereivé válnak. A kommunista Románia ábrázolása tehát nem pusztán történelmi háttér, hanem dramaturgiai erő. Felerősíti a táncházmozgalom jelentőségét: ami Budapesten kulturális felfedezés, az Erdélyben létkérdés. A film ezzel árnyalja a mozgalom eredettörténetét is. Nem csupán romantikus „népi reneszánszról” beszél, hanem arról a tapasztalatról, hogy a határon túli magyarság kultúrája a politikai nyomás ellenére is élő maradt.

A karakterábrázolás alapvetően típusokra épül: a szerelmespár, az aggódó szülők, a közösség vénei mind jól felismerhető figurák. Ez a tipizálás ugyan csökkenti a pszichológiai mélységet, ám erősíti a film szimbolikus jellegét. A történet konfliktusai inkább erkölcsi és közösségi természetűek, mintsem egyéni drámák. A hangsúly azon van, miként illeszkedik az egyéni vágy a közösségi normák rendszerébe.

A *Magyar menyegző* egyik legérdekesebb és legreflektáltabb vonása, hogy nem csupán fiktív szereplőkkel dolgozik, hanem számos olyan valós személyt is megjelenít – akár név szerint, akár felismerhető karakterformában –, akik meghatározó szerepet játszottak a magyar népi kultúra és különösen a táncházmozgalom életben tartásában. Ez a döntés egyszerre esztétikai és kulturális állásfoglalás.

A hetvenes években kibontakozó táncházmozgalom történetileg is konkrét személyekhez köthető. Olyan alkotók és gyűjtők munkássága nélkül, mint Halmos Béla vagy Sebő Ferenc a mozgalom aligha vált volna országos, majd nemzetközi jelentőségű jelenséggé. A film azzal, hogy az ő alakjukat – ha dramatizált formában is – beemeli a narratívába, hitelesíti saját történetét, és szoros kapcsolatot teremt a fikció és a történeti valóság között. Ez a megoldás több szinten is működik. Egyrészt dokumentarista hitelt kölcsönöz a filmnek: a néző nem pusztán egy romantikus történetet lát, hanem egy valós kulturális fordulópont dramatizált rekonstrukcióját. Másrészt erkölcsi gesztus is: elismeri, hogy a népi kultúra fennmaradása nem absztrakt „nemzeti akarat” eredménye, hanem konkrét emberek elkötelezett, sokszor idealista munkájának gyümölcse.

Filmelméleti szempontból ez a stratégia a kollektív emlékezet építésének eszköze. A valós személyek szerepeltetése – különösen egy játékfilm keretein belül – hozzájárul ahhoz, hogy alakjuk mitikus dimenziót kapjon. Ugyanakkor a film ügyel arra, hogy ne pusztá szoborállítás legyen: a szereplők fiatalok, keresők, olykor bizonytalanok. Ez emberközelivé teszi őket, és lebontja a „kultúrhérosz” távolságtartó képét.

Fontos az is, hogy a film ezzel hidat képez a generációk között. A mai néző számára a táncházmozgalom már történelem, ám a valós szereplők megjelenítése személyessé teszi ezt a múltat. A hagyomány így nem elvont kulturális örökség, hanem élő emberek döntéseinek és szenvedélyének eredménye. Ugyanakkor ez a megközelítés kockázatot is hordoz: a dramatizálás óhatatlanul leegyszerűsít, szelektál, sőt mitizál. A film tehát nem történeti tanulmány, hanem értelmezés. Mégis azáltal, hogy valós személyekhez köti a kulturális ébredés pillanatát, azt az üzenetet közvetíti: a hagyomány fennmaradása mindig konkrét emberek felelőssége. Ez pedig a néző számára is felhívás – a kultúra nem magától él tovább, hanem azok által, akik vállalják.

A film zárata különösen erős szimbolikus jelentéssel bír, hiszen a lakodalom személyes és közösségi ünnepéből fokozatosan egy kulturális fordulópont képe bontakozik ki: a táncházmozgalom megszületése. A *Magyar menyegző* utolsó jeleneteiben a kamera már nem csupán egy esküvő eseményeit rögzíti, hanem azt a pillanatot, amikor a hagyomány kilép a falusi közeg zártságából, és tudatosan vállalt, városi fiatalok által is továbbélt kulturális formává válik.

A budapesti szereplők tekintete a fináléban megváltozik: a korábbi kívülálló, kisése egzotikumként szemlélt népi kultúra hirtelen személyes élménnyé válik számukra. A tánc itt már nem pusztá látvány vagy dramaturgiai elem, hanem identitásképző erő. A film érzékletesen mutatja be azt a felismerést, hogy a hagyomány nem múzeumi tárgy, hanem újra és újra átélhető közösségi tapasztalat. A városba visszatérő fiatalok elhatározása – hogy megszervezik az első táncházat – egyfajta kulturális misszióvá nemesedik. Ez a lezárás történeti utalás is a valóságban a hetvenes évek elején kibontakozó táncházmozgalomra, amelynek egyik meghatározó alakja Halmos Béla volt. A film ugyan nem dokumentarista módon beszél erről, de érzékelteti azt a lelkesedést és felfedezésélményt, amely a mozgalom indulását kísérte. A zárójelenetek energiája – a közös

éneklés, a körbe rendeződő táncosok, az egyre gyorsuló ritmus – a közösség születésének metaforájaként is értelmezhető.

Filmes szempontból figyelemre méltó, hogy a rendezés nem heroizálja túl a pillanatot: a táncház kezdete egyszerre spontán és természetes. A kamera közelről mutatja az arcokat, a fáradságot és az örömet, mintha dokumentálná egy új korszak első lélegzetvételét. A néző számára így a történet nem lezárul, hanem kinyílik: a lakodalom vége valójában egy kulturális mozgalom kezdete. A finálé tehát túlmutat a romantikus szál beteljesedésén. A személyes élmények közösségi cselekvéssé formálódnak, és a film azt sugallja, hogy a hagyomány megőrzése nem nosztalgikus visszatekintés, hanem tudatos, aktív választás. Ebben az értelemben a befejezés optimista és inspiráló: azt üzeni, hogy a kultúra él, ha van, aki táncolja.

Filmográfia

Magyar menyegző. Forgatókönyv: Békési Miksa, operatőr: Lajos Tamás, rendező: Káel Csaba, magyar táncfilm, 93 perc, 2025.

Ajánlott irodalom

Balázs Géza 2021. *A művészet és a nyelv születése.* MNYKNT–IKU. Budapest.

Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv.* IKU. Budapest.

Balogh Balázs – Fülemile Ágnes 2004. *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

Jankó János 1892. *Kalotaszeg magyar népe.* Athenaeum. Budapest.

Vasas Samu – Salamon Anikó 1986. *Kalotaszegi ünnepek.* Gondolat Kiadó. Budapest.

CSEKE PÉTER

OTTHONIRODALOM

ÉRTÉKMENTŐ ÉBRESZTÉSEK

1. Pályakezdő korszakomban a szociográfia volt a vezető műfajom (*Víznyugattól vízkeletig*, 1976; *Látóhegyi töprengések*, 1979; *Hazatérő szavak*, 1985). Oka van annak, hogy három évtizeddel a politikai rendszerváltás után újból helyet kért magának egy másik, ezzel szervesen összefüggő triptikon.

Ennek a kiváltója pedig az a felismerés, miszerint a '89-et követő erdélyi változások, illetve változatlanságok jórészt rögzítetlenek. Olyan jelenségeké, mint például a diktatúra nyomása alól szabadult hagyományos közösségek felbomlása; a kivándorlási hullám felerősödése s a családi kapcsolatok fellazulása; városaink magyar népességének csökkenése, vidékek elnéptelenedése, falvaink előregedése; a reprivatizálás és a térsz tulajdonok elpocsékolása; a külföldi munkavállalások előnyei s hátrányai (székely mestere emberek Magyarországon, csángó magyarok Spanyolországban); a kis- és közepes vállalkozások indulásának nehézkessége; a társadalmi önszerveződés régi s új formáinak tapasztalatai. Az ezredforduló táján „felgyorsult idő” nem nagyon hagyott alkalmat a szűkebb és tágabb világunkban bekövetkezett jelenségek mélyszerkezetének tényeken alapuló feltárára, az értelmezési lehetőségek felvillantására. A diktatúra alatt felgyűlt indulatok – amelyek jobbára a napilapok hasábjain, majd az internetes naplók műfajában törtek felszínre – elfedték a reális önismeret és a megbízható jövőkép kialakításának távlatát. Holott múlhatatlanul szükségünk van arra, hogy szembesüljünk a szociografikus eszközökkel felmutatott igazságokkal.

2. Alighanem pályám legboldogabb periódusa volt az a másfél esztendő, amikor a falusiak hetilapjánál töltött huszonkét évem után a *Korunk* szerkesztőségébe kerültem. Mindössze az volt a dolgom, hogy egy-egy szociográfiai riportot írjak – „életanyagként” – a folyóirat (többnyire) elméleti velleitású „súlypontjaiba”. A *Korunk*-szerkesztés és az egyetemi munkakör aztán műfajváltást eredményezett, minthogy inkább az esszé-, a tanulmány- és a monográfia-írásnak kedvezett. Ámde amint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem újságíró szakán beindítottuk a mesterképzést, szükségessé vált a szociográfiaírás módszertanának behatóbb megismerése s megismertetése. Előadásaimra készülve figyeltem fel arra, hogy a magyar szociográfia klasszikus korszakának idejében (*Puszták népe, Viharsarok, Futóhomok, Cifra nyomorúság*) helikoni körökben otthonirodalomnak nevezik a műfaj emblematikus alkotásait. E distinkció fölöttébb indokolt. Kisebbségi helyzetben ugyanis nem a támadó, hanem a védekező attitűdre van szükség. Ettől kezdve más szemmel olvastam Balázs Ferenc, Bözödi György és Tamási Áron vonatkozó alkotásait. A Horváth Istvánról írt doktori értekezésem előmunkálatai

például arra ébresztettek rá, hogy a *Magyarózdi toronyalja* nélkül nem jöhetett volna létre költészetének időskori megújulása. Innen már csak egy lépést kellett tennem, hogy számba vegyem a műfaj diktatúra alatti teherbírását. A tabutémák feltárására a politikai rendszerváltást követő időszakban kerülhetett sor.

Miközben az *Otthonirodalom* (2020) szintézisét a Polis Könyvkiadónál szerkesztettük, Dávid Gyula arra biztatott, hogy a továbbiakban keressem fel azokat a helyszíneimet, amelyeknek általam sugallt üzenete segített túlélni a diktatúrát. Kiderült, hogy pályakezdő műfajom java termése átívelt két korszak határán. Így született meg a *Hazatérő szavak nyomában* (2021) korpusza, amelybe olyan helyzetábrázolásokat sűrítettem, amelyek bevilágítanak tucatnyi korszakváltást megélt közösség elő- és utótörténetébe. Ennek logikus folytatásaként jelent meg 2025-ben szülőföld-szociográfiám, a *Pegazus a háztetőn*, amelyik voltaképpen „merítés az Idő kútjából”: az 1905 előtti történetekből éppúgy, mint az azóta bekövetkezett változásokból; a kiemelt epizódok koncentrikus körökben épülhettek egymásra s egymásba, miként a kútkáva védőgyűrűi.

A Polis Könyvkiadó a Magyarország Felfedezése Alapítvány kuratóriumának szakmai védnökségével jelentette meg említett munkáimat. Eszerint a *Pegazus a háztetőn* a patinás sorozat 80. köteteként látott napvilágot.

3. Ebből a távlatból aligha lehet visszaszorulóban lévő műfajnak tekinteni a szociográfiát. Annál is inkább, mivel a *Székelyföld* kulturális folyóirat nem irodalomtörténeti tanulmányaimat igényelte, hanem a készülő *Pegazus* – társadalmi s történelmi jellegű – fejezeteit. Ami pedig a kötet fogadtatását illeti: mind Kolozsváron, mind Székelyudvarhelyen az átlagot meghaladó közönség tisztelt meg jelenlétével. Mindezt megerősítik a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének 1997 óta évenként szervezett riporttáborának tapasztalatai is, amelyek az erdélyi, a bánsági, a moldvai szórványtelepülések feltérképezéséből fakadtak. Kiszállásaik nyomán ugyanis rájöttek arra, hogy kutatásaik kötetbe foglalt eredményeivel ajánlatos visszamenni terepfelveréseik színhelyére. Merthogy a leghatékonyabban ezzel segíthetik elő a közösségépítést.

A szociográfia művelésének közismerten anyagi vonzatai vannak. Ezt többnyire pályázatok útján lehet megszerezni. Megtörtént – állítja Szűcs László MÚRE-elnök –, hogy a tagok maguk adták össze a hiányzó összeget, csak hogy ne maradjanak ki a táborozásból. Szerencsésebb helyzet, ha tehetősebb vállalkozók támogatják a kutatást. A Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztályának tagjai például 2025. július 8. és 14. között a Nagy-Homoród völgyében a népi építkezés sajátosságait vizsgálták – egy Abásfalváról származó nagyvállalkozó költségén.

Az anyagi fedezet és a kutatási témaspektrum kialakítása mellett elodázhatatlan a mentorok közreműködése. A MÚRE-táborok esetében ezt a szerepet Szűcs László, a nagyváradi Ady Endre Sajtókollégium 2002–2011 közötti tanulmányi vezetője, 2021-től az *Újvárad* folyóirat alapító-főszerkesztője tölti be. A Magyar Írószövetség szociográfiai szakosztályának elnöke Horváth Júlia Borbála író, kulturális antropológus, akinek szakmai irányítása alatt kutatási területüknek tekintik az egész Kárpát-medencét. Jártak

a Vajdaságban, az Órségben, a Felvidéken és Kárpátalján. Céltudatosan jutottak el szülőföldemre, László Gyula régészprofesszor (1910–1998) családjának falujába, amelyik az újabb időkben arról is nevezetessé vált, hogy a rokon László János mérnök-vállalkozó mintegy tucatnyi házat, illetve portát vásárolt meg és újjátartott fel. *A Pegazus a háztetőn* adatgyűjtése idején természetesen tudtam erről a turisztikai vonzatú jelenségről, de mivel ez nem vált személyes élménnyemmé – abásfalvi rokonaim rendre elhunytak –, ezért inkább azt tartottam elsődlegesnek, hogy beépítsem László Gyula tudományos és művészettörténeti jelentőségét a mai homoródsíkok értéktudatába.

Ez a magyarázata annak, hogy nem Abásfalván találkoztam először Horváth Júliával, hanem a *Határtalan magyar irodalom* badacsonytomaji konferenciáin. Beszélgetéseinknek elsődleges témája az új szociográfus-nemzedék szakképzésének gondja volt. Örömmel töltött el, hogy írt a kolozsvári szociográfiai műhelyről. *A megértés új útjain* című elemzése igényesebb munkára serkentette tanítványaimat, akiknek ráadásul részvételi és publikációs lehetőséget is ajánlott a *Do you speak magyar?* falukutató program 2024-es erdélyi táborhelyein.

Sajnálattal vettem tudomásul, hogy a mesterképzés átszervezése folytán a szociográfia 2025-ben kikerült az egyetemi képzés tanrendjéből. Tanítványaim időközben állásba kerültek. Ki a kolozsvári, ki a marosvásárhelyi rádiónál helyezkedett el. Szoktam hallgatni a műsoraikat, frissen szerzett tereptapasztalataikat. Abban bízom, hogy egyik-másik témájukból az idő szociográfiai jellegű munkákat érlel.

Mesteriseim írásai médiatudományi szakfolyóiratunk, a *ME-dok* XV. évfolyamában láttak napvilágot. Amiképpen Horváth Júlia elemzése is. Egykori doktoranduszomtól, Botházi Máriától tudom – aki 2018 óta a lap új főszerkesztője –, hogy időközben rátértek az online megjelenésre. Így nincs terjedelmkorlátozás, nincsenek nyomtatási költségek, és a nagyobb terjedelmű szociográfiai művek is azonnal az érdeklődők figyelmébe kerülhetnek. Minden bizonnyal ez a felismerés vezérelte a Magyarország Felfedezése Alapítványt is, hogy 2025-ben életre hívja a *Szociográfia* című online folyóiratot. Beköszöntőjük szerint számítanak irodalmi szociográfiákra, a társadalmi vizsgálatokon alapuló felmérésekre, a műfajjal foglalkozó elméleti és módszertani tanulmányokra, valamint a sorozatukban megjelenő szociográfiai művek recenzióira. Ugyanakkor hangsúlyossá válik a szociofilmek, a szociofotók és a videók jelenléte is.

Balázs Géza professzor, a *Nyelvünk és Kultúránk* főszerkesztője – aki jó ideig besegített a kolozsvári egyetemi szintű újságíróképzés megalapozásába, s kezdettől vállalta a *ME-dok* szerkesztőbizottságának a tagságát – új tervével keresett meg. Arra kért, hívjam fel a fiatalok figyelmét arra, hogy a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 1970-ben alapított folyóirata – 2013-tól online változata az *E-NYÉK* – szeretne „kihalóban” lévő irodalmi műfajokat feléleszteni. „Ilyen lenne az irodalmi vagy dokumentumriport, szociográfia (az egykori *ÉS*-nek a 16. oldalán szereplő remek társadalomkritikai írások). [...] Mivel a nyomtatott sajtó valószínűleg a végórát éli, úgy érzem, hogy csak olyan lapot érdemes készíteni, ami hézagpótló, amiről olvasója érzi, hogy meg kell őrizni.”

Örülök minden jövőbe látó értékmentő ébresztésnek, hézagpótló kezdeményezésnek.

GYÖRI-NAGY SÁNDOR

ISTENTŐL EURÁZSIÁIG ÉS VISSZA

Nyelvésztársaim a megmondhatóí annak, hogy 76 évesen mennyi szaktudományos dogmával-tabuval találkozhattam a szakmában. Konrad Lorenzcel foghatjuk ezt csak a civilizált emberiségre. De elfogadhatjuk, hogy ez a viselkedésmód mindenkor jellemzett minden ideológiát, mely önmagának úgy akart kiszakítani mennél több hívet, követőt a „hajlandók” közül, hogy tárgyában önmagát az egyedül igaz tudás tudójaként forgalmazta. Pedig lényege szerint a kizárólagos tudás kizáró tudás. Ezért se vitázni vele nem lehet, se tévedéseit „bizonyítani/bizonygatni” nem érdemes. Közmondási, azaz ősi bölcsesség, hogy: hallgatni arany. De informálódni a mindenkori széljárásról célszerű. E dogmásító közegben jogos túlélési stratégiának és nem az írárok lehengetlő voltának tudom be a Magyarok XI. Világkongresszusa kapcsán kelt írásaim elképesztő látogatottsági számait.¹

Itt köszönöm meg Balázs Géza megtisztelő gondolatát arról is, hogy a magyar nyelv- és kultúratörténet másik alternatív kutatóműhelyének, a kovásznai Csoma Sándor Társaság 2026. évi Csoma-napok c. rendezvénye kapcsán ugyancsak az elektronikus NYÉK-en közölt írásaim² némileg összébb csiszolva és – főleg a nyelvzenei és szakralitás tárgyú – kiegészítésekkel a nyomtatott NYÉK-ben jelenjenek meg.

Kovászna

A kovásznai Csoma-napok 2026-os konferenciátárgyából adódik a magyarság legtermészetesebb jelképrendszere, anyanyelvünk egészes szemléletének igénye. Hogy leváltsuk a nyelvmeletet, amellyel önismeretünket tévútra vitte egy terjeszkedő civilizáció, az alávetett másodrangúak közt jelölve ki helyünket térben és időben. A „szaknyelvészettel” együtt, mely elszakítja a nyelvtől a kultúrát, a nyelvnek értelmet adó egészes jelentéstartományt. S a kettőt a teremtett környezettől, amely közös hatásközegként képeződik le kultúrában és anyanyelvben. Meg kell szabadulnunk a pozitívista nyelv szemlélettől, amely a nyelvet pusztá formának tekinti. Egy minden szintjén zeneileg szerveződő nyelvben elvitatja a hangtól a jelentéshordozó képességet, pedig épp e ponton – a táj/tájhatások érzetforrásain át – válik emberi rezgév, nyelviesül, lesz fogalommmá a teremtett környezet. Itt, és nem a darwini majom mind virtuálisabb fejlődésméleteiben rejlnek a nyelvtudomány legizgalmasabb kérdései mind történeti, mind egyedfejlődési szinteken.

¹ <https://mnyknt.hu/gyori-nagy-sandor-visszatekintes-a-magyarok-xi-vilagkongresszusanak-magyar-nyelvi-konferenciajara/>, ill. <https://mnyknt.hu/gyori-nagy-sandor-mi-a-baj-az-anti-finnugrizmussal/>

² <https://mnyknt.hu/kovasznan-osszeertek-a-tudasok-36-korosi-csoma-sandor-napok/>, ill. a <https://mnyknt.hu/gyory-nagy-sandor-kovasznai-korosi-csoma-rendezvenyek/>

A virtualitást mégis pártolom. Nem pótolja a tapintást, de helyben tapasztalásra ad módot-időt, míg együtt okosabbak nem leszünk. A trianon (sic! közönséges szóként kisbetűvel!) utáni nyelvpolitikák, a nyelvi jogokért való, hasz(on)talán alkudozás helyett a virtuális nemzetegyesítés-gondolat megengedi a szülőföldön maradást és boldogulást. A nyelvi jogokra alapozott remények sem a Kárpát-medencében, sem másutt Európában nem gátolták meg a kisebbségi anyanyelvvesztést, ám a térfoglaló többségek kultúra-, anyanyelv- és környezetromlását sem. Élettörvény, hogy károsul, aki károsít.

A virtuális nemzetegyesítéssel valóságosan is szülőtájában marad a táj szülőtte. Gyermekei a tájkulturális jelképek közvetítésével teljes vertikumában „fogják” a kultúrközösség múltjához, jelenéhez tartozó tájhatásokat, s vállalhatják önként a szülőföldből fakadó, szent terheket. Így és ott van jövőjük. Tájállandójuk impulzusait érzékeik útján, édesanyjuk testhangszere segítségével, anyanyelvük hangzenei olvasztótégelyében magyar hangzós alapokká ötvözik. Agyuk így ágyaz meg egy föltár(hat)atlan „törzs-” és egyedfejlődési úton járó anyanyelvnek, amely végtelen jelképhalmaz. „Kis-Csomáink” a legkisebb Teremtés-szeletből indulnak el a kultúrközösség táguló néptörténeti léptékei felé. De a végső, határszabó titokkűszőb ott van a legnagyobbak előtt is, hívjuk bárminek.

Előadásomat a Magyar Anyanyelv- és Kultúratulajdonosok Közossége (MAKK) nevében tartom.³ Kovásznára 25 év után érkeztem, előmozdítandó a békeképes szövetségkötést anyanyelvünk, kultúránk, Teremtés-szeletünk szent hármas egységben⁴ kezelésére, fenntart(hat)ó megbecsülésére. Hogy mások is ezt tehessék – a maguk helyén.

Egyebek közt azon „össztudományi többlet” miatt, mely Körösi Csoma Sándor kapcsán már akkor zavarba ejti a szaktudóst, ha csak az írott médiából tájékozódik róla. A „nyelvész, tibetológus” ugyan korrekt besorolásnak tűnik, ám annál kevésbé tudjuk felfogni ennek a nyugtalan életútnak az eredetiségét, eredményeit, netán okait, mennél többet olvasunk róla, s félek, akkor is, ha tőle, mai fejünkkel. Különleges tehetségét az az eredettalány sejteti meg leginkább, ahogy ő nevezte magát: „székely-magyar Erdélyből.”

Arra az összművelődési többletre meg utalni se bátorkodom, amellyel a szülőhelyet, Csomaköröst is magában foglaló Kovászna város apraja-nagyja tisztelgett az egyhetes jubileumi rendezvénnel a „nagyra nőtt” fiú emlékezete előtt. Ne hozzuk magunkat végképp zavarba „ittthon”, az egyelőre biztonságosnak és felelőtlenül herdálhatónak

³ <https://moef.hu/mof-eki/makk/rolunk/index.html>

⁴ Győri-Nagy Sándor: Kultúrjelentések nyelviesülése: a hang és az érzet, a gyök és a képzet. In: Életünk. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. Kőszeg/Szombathely. 2011/3–4. sz., 152–73; A kultúra „... a tájban élő s ahhoz a természet részeként alkalmazkodó ember közvetlenül természet vezérelte viszonya az éltető környezethez”. (GYNS): Kultúrokológia. Cultural ecology / Műveltségélettan. 12. o. Gödöllő, SZIE KTI Kultúrokológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszék, 2001., ill. Magyar Ökoszociális Fórum Európai Kommunikációs Intézet, Kiskunmajsza, 2013; A tájállandóról (GYNS): Kultúrokológia, 2001/2013: 66. o.

tűnő maradék hazában, amelyet nem átvállalunk magunkról Magyarországnak nevezni. Különösen azon külföldi testvéreink füle hallatára, akik tudják is, mit kell tenni érte, hisz mindennap veszélyben forog minden, amit magukénak mondanak ott, ahol elvitatják nyelvi-műveltségi-teremtésbéli honosságukat.

Itt csak (tán) a nyelvészeket érdeklő vonatkozásokról szólnék, mert hihetetlenek azok a kristálytisztán zengő, „laikus” énekkarok, gyermekrajz- és felnőttművészeti tárlatok, néptáncsoportok, amelyekben még a cigány táncokat előadó székely fiatalok sem „autentikusak”: kanalas-köcsögdudás kísérettel járták a sorstáncokat, nem „leszállva hozzájuk”, de „magukhoz emelve” őket értékeikkel. Ezt a tiszta „együtt-élni-akarást” ne támogassa Európában kulturált állami hatalom?!

Mikor megannyi Kis-Csoma nődögél ott, Székely-Mikó színvonalon képzett, régi iskoláikba tanárnak visszatérő, zseni fiatalok? Pirult az orcám, mikor a „nem nyelvész” előadók közt olyan PhD-hallgatót hallottam akadémiai szintű tudományossággal előadni, eurázsiai népismereti tudást hozva az önfelejtő, de önhitt Európába, akiknek rendszeren egyetemeken volna a helyük!

De ma, jaj, nehogy elmenjenek itteni legmagasabb képzési helyeikről – a líceumokból lelketlen felsőoktatásokba – Belhonba, Mag-Európába, Szófiabeszéd-Amerikába! Készítsék inkább gyönyörű végvidékeiken helytállni, megmaradni, hűnek lenni az utódokat, ahogy a doktortanonc „táltosleányt” is még egykor volt líceumi tanára készítette föl a konferenciaremeklésre.

A Vasmese-eset

A tudományos ülésszak fontos társrendezvénye volt a kovásznai moziban az Artikon Stúdió kísérleti dokumentumfilmje és Csáji László Koppány kultúranropológus-forgatókönyvíró bemutatása. A telt házas közönség az ülésszak előadóiból, a szervezőkből, Kovászna város és testvértelepülései képviselőiből, egyházi és politikai vendégekből, a helyi liceisták tömegéből került ki. Beigazolódott a szervezői szándék, hogy a gyermekrajzpályázat mellett (élet)korszerű, tudományos-tanító kínálat is érje az iskolás évfáradatokat. A gyermektöbbség láttán várható volt a maradéktalan siker. A film alapsztorija egyszerre volt hasonló a magyar népmesékéhez és a nyers valósághoz: a királykisasszonyt a háromfejű sárkány tartja fogva, s csak különleges vas nyílhegyekkel lehet legyőzni.

Itt fordult komoly tudás- és munkapróbába a történet! Honnan vegyék a gyerekhősök a vasat, mikor azt se tudják, mi fán terem? Hogy készüljön a három nyílhegy, amely elpusztítja a gonoszt? Hál’ Isten, akadtak ifjú apukák, akik fölkereskedtek a hegyekbe vasércet ásni, hutát építeni, vasat olvasztani, kovácsolni a gyerekekkel. A vállalkozás nem kis veszélyek és tanulságok mellett illő mesei sikerrel járt.

A film utáni kérdések, megjegyzések nyomán az is kiderült, hogy nemcsak a hegyek gyomra rejt minálunk ősidők óta vasat. A hegyekből lefutó gyors vizek oldott vasa

is újraércesedik a völgysek, messzi alföldi tájak pangó vizeinek iszaprétegeiben, „fuszujkaforma” gypvasércként. Kiolvasztása sokkal kisebb hőt igényel, kovácsolása egyszerűbb, mint a „hegyivasé”. Gömöri János „vasrégész” 1990-es évekbeli tudása a gödöllői Szent István Egyetem közvetítésével most jutott el Budapestre és mindjárt Kovásznára is a nyugati gyeű vidékéről a mai Háromszékbe. Azon székely ivadékokhoz, akiknek elei ezernyi évvel ezelőtt Bulcsú Horka kópházi bányagödreiben maguk ásták a gypvasércet, olvasztották, kovácsolták belőle nyílhegyeket, s lőtték is ki a magyarság visszatelepődését veszélyeztető német hadakra félelmetes nyilaikkal, hogy a nyugati határ megszilárdultával a keleti hegyeken gyűjtsanak új őrtüzeket.

Ma már kevesen tudjuk, hogy a Kárpátok öve nemcsak hegyeivel óvta a Magyar Királyságot, hanem háromszoros védgyűrűvel: egy magas, tagolt, sziklás hegykaréjjal és egy-egy, legalább ennyire ellenségakasztó mocsárövezettel kívül-belül. Ennek szigetein, hátságain katonailag jól szervezett, egymással hírláncba fogott székely őrfalvak védték a hátszágat az ártó szándékok ellen.

A Vasmesének tehát még nincs vége. Hiányzik a hegyi térségekhez tartozó mocsárországi láncszem. A fiatalok képzelete elindult, várják a folytatást. Csáji László Koppány kultúrantropológus és az Artikon Stúdió nagy sikert aratott, szövetségeseket és sok-sok felelős munkát szerzett a jövőre. Reméljük, a kultúrkormányzat is meglátja a maga feladatait ebben a sorban.

Kovászna a nyugtalan Kárpát-karéjban

A Vasmese Kőrösi Csoma Sándor szülőhelyén összehozta a Kárpátok és az alpi „üveg-hegyek” elővidékeinek magyar történelmi lakosságát a belső-alföldi tájak kultúrtörténetének kérdéseivel. Úgy, ahogy az „természettől” összetartozik. Nem véletlen, hogy a 2026. évi tudományos ülésszakon egy természettudós kezdett elmélkedni Székelyföld helyneveiről. (Papucs András: Mennyire szlávok Székelyföld helynevei?) Nem egyszerű persze úgy megkísérelni akár a székelyföldi, akár a teljes Kárpát-medencei földrajzi nevek eredetrendezését, hogy egyrészt e téma ideológiamentes rendezésére még senki se hajlandó, másrészt nincs is rá alkalmas módszerünk. Harmadrészt a tájak átrendezése is oly intenzíven történt meg, hogy a megnevezés nem is szembeítható a megnevezett tájjal mint névadásvezérlő jeggyel.

Kovászna esetében is abból a tájökölógiai alapjegyből mint tájtörténeti tényből kéne kiindulnunk, amit Goethe a Faustban így fogalmaz: „A hegy alatt mocsárvidék.” Aktivista germán főhősével így folytatja: „...terjeszt kórt! Csapoljuk le!” Ám mi most úgy, hogy: ahol mocsár van, ott sokféle élelem és védelem is terem, egyebek közt fegyvergyártásra alkalmas gypvas is.

Gömöri János alpokalji gypvasrégészeti feltárásai és Ambrus Tünde e szempontból is beszédes, székelytizes telepeinek térképei megerősítik egymást. És mi „véletlen”: pár nappal Kovásznáról való hazaérkeztünk után a Kossuth rádió déli harangszava

Csíkmadarasról, az Olt völgyéből szól, ahol az ezernyi éve a keleti gyeptűre költözött székelyek helyi vasbányái az 1800-as évek végén merülnek ki.

E nedves, Kárpátok-lábi gyeptűjába esik Kovászna környéke, mely még mai lecsapolt, átrendezett tájalkatában is magyarázza a nevét. A háromtagú magyar helynévből több rétegben „bányászhatók ki” a magyar névadás tájkulturális bizonyítékai. Lássuk a három réteget: kov+ász+na. Álláspontom szerint a -na kéthangú helynévképzőnk. A N+A hangképlet mindkét eleme külön-külön hangjelentéssel bír, de együtt beszédes képzői jelentést alkot. A N hangképzési érzetjelentése a megtapadás, az együvé tartozás. Az A-é a tartamosság, a tartósság, bensőségeség. Együttes jelentésük a tartós, bensőséges összetartozás. Tájnévi képzőként tehát egy adott tájszelet lakottságának jelzése, a megnevező közösséghez való tartozása, hozzárendeltsége. A N hangképzési érzetjelentése (tapadás, összetartozás) a képzésintenzitás mozzanatának eltérései mellett „internacionális”, ezért többek között helyjelentésekben nemcsak a szláv nyelvekben, hanem a világ összes nyelvében is megvan (lásd: Borodino, München, Zágon...). Ezért aligha kell akár szlávokkal, akár ősgermánokkal, akár saját eleinkkel utólag be-telepítenünk a világot.

Csakhogy a Kovászna helynévjelképnek nemcsak a legfelső, lakott hely jelentésrétege magyar, különösen a sajátos A-hangi nyomatékkal, hanem a második kulturális jelentésrétege, a kovász is. Nem vesződve ideologikus állításokkal, vizsgáljuk meg, hogy mit tud a tájban élő ember a maga élettájáról, s annak érzékelt tájhatásaiból mit, miért és milyen érzethidakon visz át névadó jegyként kultúrkörnyezete más elemeire, pl. a kenyérsütéshez ősidők óta használt kovászra? A hegyalji mocsarakban halak, háziállatok után dagonyázó gyeptűjái székely férfiak, fiúk, a nedves táj termelte gabonából örölt lisztet kenyérré dagasztó nők, leányok ugyanazt érezték visszaigazolvá testérzeteikben: a képlékeny életközéget. Ez a táj és a tájban született kultúra elemei közti érzethíd vezet az életjelentőségű tulajdonságok egymáshoz rendelődését a táj és a táji műveltség nyelvében. A kovász is életjelentőségű nyelvi-kulturális elem. Ez a dagasztott kenyérsütéstől kiszakított, ősi élesztő. A boltvilág előtti közösségek asszonyai, lányai mind ismerték. Életfontossága miatt különleges kezelést igényelt. Kiszáradását a következő kenyérsütésig elkerülendő, előbb tenyérben összenyomkodták, sima felületűvé gyúrták, lapogatták, majd tiszta ruhába tekergették, melegen betakargatták, s cserépedényben, fonnott vesszőkosárkában, tiszta, levegős, védett helyen tárolták. Így akár egy hét múlva is tejjel, langyos vízzel fölpuhítható, az új tészta lisztelegyébe keverhető maradt. Álláspontom szerint magyar főnév mindkét megnevezési jegye jelen van a szóban: a kov- gyök a tömörítés, gyűrés/gyúrás, ütögetés mozzanatát, az -á+sz mindkét hangjelentése a térben/ időben kiterjedt eltartást, használhatóságot jeleníti meg a gyökjelentésekben. A Kovászna kovász szótöve tehát egyszerre utal a művelt táj mély ismeretére, kenyéradó, védelmező voltára, hegyalji, egykor süllyedékes, puha talajára, melyben itt meg kellett teremnie a gyeptűnek is, amely a hegyekből lefolyó, itt megüledő vizekből a határőrök számára helyileg megújuló, elégséges utánpótlást termelt a fegyvergyártáshoz is.

Míg tehát a bőséges talajnedvesség a helynévben a kovással az elégséges élelemtermelésre, a harmadik kulturális jelentésrétegben a kov- gyökkel a hámorok nélkül, könnyen megmunkálható, gyevasalapú, kovácsoló lágyvasfeldolgozásra utal. Hogy e két jelkép együttes jelenlétére a helyi magyar vizuális műveltségben is rámutassunk, tegyük ide a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban fényképezett Cserey-címert (Imecsfalva):

Ím, egyben a próbája is annak, amiről a tudományos ülészekon a magam előadásában beszéltem, s tudományos pályámon nem először írtam. Remélhetőleg, ez az előadás is meg tud jelenni a többi elhangzottal együtt a 2027. évi köteteként annak a példamutató könyvsorozatnak, amelyet a 90. életévét éppen 2026. április 8-án

betöltő, szintén „csodaszékely” (kézdivásárhelyi) Gazda József és Ferenczné Szőcs Éva meg kiváló alkotóműhely-társaik gondoznak a magyar kormány odafigyelő támogatása mellett. S ez nem a reklám helye, hanem az intésé: nem felelős és nem magyar kormányzat az, amely az értékörökre nem vigyáz!

Meddig vezetnek a nagy „erdélyi székely magyar” nyomai: a székely szótárak

Gazda József 90. születésnapjáról megemlékezve pár villanásnyi híradás jutott a tőle indult kovásznai Kőrösi Csoma rendezvények idei hetének (03. 23–28.) témáira. Jelentőségük többet érne. Ám most a tudományos ülészek nyelvi-kulturális létkérdései kötnek bennünket. Vannak ilyenek.

Sántha Attilának a szibériai vengerkákról tartott előadása távlatosabb volt, mint amiről szól(ni akar)t. Különösen azzal a szellemi alkatháttérrel, akinek őt ismeri, aki ismeri. Szavait hallgatva Ódor László barátom járt a fejemben. Két, irodalmi világ-érzékelésbe hajló nyelvészlelkület. Mindkettőt vonzza az ingovány. Érthetetlen módon – mondanám, legalább is azok számára, akik vagy csak nyelvészek, vagy csak nyelvművészek (írók, költők). De Sántha Attila meg Ódor László egyszerre mindkettő. Ezért mindketten irodalmibb mélységekig értik az anyanyelvet, és nyelvészibb mélységekig írnak irodalmat. E „nemszaktudós/nemszakköltő” szellemi ötvözetítípus legtisztább nemtője tán az idén 91. évébe forduló Simai Mihály, a legszebben író 21. századi magyar nyelvművész-költő.⁵

Ódor Lacival együtt voltunk fiatal nyelvészek a közgazdaságtudományi egyetem nyelvi intézetében. Ifjú apukákként kutattuk a gyermeki anyanyelvtanulás titkait,

⁵ Lásd: Györi-Nagy Sándor: Két Hazám. Simai Mihály Találkozások c. költeményéről József Attila Hazám-jával összevetve magyartanároknak. In: Módszertani Közlemények, 2014. 55. évf., 8–27. és Györi-Nagy Sándor: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-koznevelés/simai-mihály-eperszedo-szel>

a családi kétnyelvűséget, a történelmi nyelv- és kultúraövezeti érintkezéseket. Írtunk irodalmat, együtt szédültünk bele a rendszerváltási külpolitika zavarosába. Ő svájci nagykövet lett, én még időben partra evickéltem. PhD-disszertációját a Felső-Közép-Duna-menti magyar-német történelmi érintkezési övezetről írta, ahonnan a Géza-kori magyar-bajor kiegyezéssel (997) vonták ki az avar-besenyő-székely határörnépességet, de azok nyelvi hagyatékát az 1867 utáni, magyar-osztrák „kiegyezéssel” nyelvészetünk német jövevényszórétegnek minősítette a magyarban! Ő is írt szótárat, mert nem elégítette ki az „akadémiai”.⁶

Sántha Attila is hasonló szellemi alkat, de ő nem alföldi református kivitelben, hanem székely lelkülettel. Költő, író, nyelvész, feltartóztatathatlan lendülettel, mint a megáradt Olt, felhőszakadás után. Ahogy legutóbb futólag beszélünk, épp külön élt a családjától, négy kiadatlan könyve után az ötödiken dolgozik. Még arra sem érkezünk, hogy „rendesen” összeölelkezzünk, hogy megérezzük egymás szíve dobbanását, a másikért. Pedig 2021-es, nekem dedikált verskötetét mint villámcsapást értem meg. Gyermekeim is, mikor utánam kézbe vették. 2004-ben megjelent „28 dekás” Székely szótára után 2019-re megtermette a „kétkilósát”. Le kéne kissé lassítani, vélem, de nem tudom, lehet-e a száguldó Oltot, amely nem csak törmelékporongokat épít. Magát is rombolja. Szótárainak legszívesebben külön nyelvészforumot szentelnék,⁷ mert iszonyú messzire vezetnek.

Eurázsiai kiterjesztési és elmélyítési kísértések

A kovásznai tudományos ülésszak panelbeszélgetéséből kerekasztal lett a zárónapon Gazda József hatására. Tárgyát a rendezők nem fektették le előre, de az körvonalázódott, hogy főleg a Csoma-életműkutatás hatékonyságát segítő ötleteket vártak, s nem is annyira olyan gondolatokat, amelyek eddig a Csoma-életmű kapcsán, annak szellemében vetődtek fel jövőfeladatként.

Noha Bakk István magyarságtörténész méltatásával Csoma-emlékérmet kapott Czeglédy Katalin, az eurázsiai turáni népek és nyelvek rendkívül termékeny szakírója, az „önigazgató” kerekasztal résztvevői bizalmatlanul fogadtak minden eurázsiai témakiterjesztést, hivatkozva a romániai egyetem- és szakakkreditáció drágaságára és túlbonyolítottására.

Ugyanakkor fontosnak ítélem az igényt, amely a nemzetközi tudományosság által „tudott”, de magyarul nem ismert Csoma-művek közkinccsé tételére vonatkozik.

⁶ Ódor László: Balázs beszélni tanul, 1980.; Aki megáll, megtartatik. (kéziratban maradt, 1980-as években írt) könyve Odr Ibúl, magyarrá lett török katonáról.; Ich liebe Wörter. „Képes” német–magyar szótár. 1990-től több kiadásban; továbbá számos idegennyelv-pedagógiai, kétnyelvűség- és kultúratudományi írása folyóiratokban.

⁷ Sántha Attila sokrétű alkotómunkájára inkább csak a Wikipédia rá vonatkozó cikkével utalok itt: https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1ntha_Attila; Annak okát, hogy az Ágtól áig verseket külön kiemelem, fönt jeleztem. Kis és nagy székely szótárának pedig számos tudományos okból jár megkülönböztetett figyelem.

Annál inkább, mert töredékes történelmű hazánkban⁸ a rendszerváltások fordulatait követve a tudományos „emésztés” is felületes: „begyűrűznek hozzánk, ismertetődnék” az új tudományos hullámok, de elmélyült feldolgozásuk, beépítésük ritkán esik meg, mert ezt már egy új rendszerváltás és annak új tudományos hullámai elsodorják. Csoma néhány írása, írja Csáji Koppány László a 2026. évi konferenciakötet hátlapján (ISSN 1842-9645) „...nyelvészeti munkáin kívül máig számot tarthat figyelmünkre, mivel a 19. század első felének szokásaiba, kultúrájába enged bepillantást ... Ezek eredetileg angolul jelentek meg ... célszerű volna digitalizálva nyilvánosan elérhetővé tenni Csoma összes írásának magyar fordítását.”

Megjegyzem, a kultúrantropológuson nem kérhető számon az egyensúlyos figyelem igénylése a kultúratárgyú Csoma-írásoknak és „nyelvészeti munkáinak”. Tudomásom szerint utóbbiak műfajilag szintén többértékűek. Ekkénti értékelésük is elmaradt. Nem áll rendelkezésünkre tibeti-angol szótárának sem angol lexikológiai méltatása, sem ilyen(n)ek magyar nyelvű beépítése a hazai lexikológiába. Szintén nem fésülte még át senki Kőrösi Csoma néptörténeti indítóoka szemszögéből sem ezt a lexikológiai elsődleges és másodlagos nyelvészeti anyagot, de ezen túli, nyelvészetinek vehető írásait se. Harmadsorban kiderülhet, hogy a még ezután magyarra fordítandó kultúrantropológiai „nyersanyag” is tartalmaz számunkra értékes nép- és nyelvtörténeti adalékokat, netán az egész eurázsiai térségre vonatkozólag.

„Sűrített lassú tudások”

„Külön” rendezvény keretében, Csomakőrösön kapta meg a tudós társaság az „Ígét” a tudomány és más világi hívságok hiábavalóságáról, itt koszorúzták meg fenséges-szép ünnepségen Kőrösi Csoma grandiózus mellszobrát. Szintén „csak” konferenciakísérő eseménynek tűnhetett a kovásznai Kádár László képtárban a „Lassú tudás” című, 2026. évi Csoma képzőművészeti tárlat ünnepélyes megnyitása és eredményhirdetése is. Nem tisztem a tárlat értékelése, de nem véletlen tekinthette „kemény dió”-nak az alkotását Kónya Albert Attila, sepsiszentgyörgyi elsődíjas művész se. Magam jó ideig ácsorogtam előtte, láthatta. Mikor búcsúzóban hozzája léptem, s rámosolyogva megszorítottam a kezét, kedves segítőkészséggel biztosított: „Meg akarom írni a sajtóban, hogy mit is jelent...” Már nevetve ölelkeztünk össze: „Ne törd magad! Nem elég, hogy megcsináltad?! Én nyelvész vagyok. Valamikor gyermeknyelvkvutató is. Értem. Szívből gratulálok!”

A dió lassú gyümölcs. Ma tudjuk csak igazán, mennyi korai fagytól, szélvihartól kell megmenekülniük a nővirágoknak, mekkora szerencsével kell találkozniuk a porzó dióbarkákkal, hogy picinyke dióígérek foganjának meg idejében való találkozásukból a gyenge hajtásvégeken. Mennyi jégverést, kártevőt, betegséget kell átvészelnüik,

⁸ Lásd: KATONA Imre: Folyamatosság vagy megszakítások? Népi kultúránk több ezer éves modellje. 11–19. In: Kelemen J. (Főszerk.): Kétnyelvűség. Nyelv- és kultúrológiai szaklap. Pszicholingva, Szada, 1995/III. évf., 4.sz.

míg jobb években többjükből, rosszabb években csak kevesükből kifejlődnek a fénylő burkú, gyógyerejű diócskák az illatos, óva árnyékoló levelek között. És aztán mennyi víz kell a gyökereknek, mennyi áldott napfény az Égre terebélyesedő koronának, míg egyszer csak repedezni, hasadozni kezd a burok, és peregni kezdenek a sietősebb diók. A többi a fölkerelkedő fecskék, gólyák előtt is rejtegeti titkait. Csak a már alábbra ereszkedő napsugaraknak engednek bepillantást a burkok, és mutatják boldognak-boldogtalannak, hogy mit is rejtegetnek.

Ám aki azt hinné, hogy a szelídbarnás diótermés fűbe hulltával már tudja is a titkot, az téved. Mert a titok tovább bújócskázik. A dió a vele hullongáló levelek alá, rögök mögé, ereszcatornába, folyókák medreibe bújik, elvárva, hogy keressék. A dió, amit tán rendesen nem is így kéne írunk, hanem úgy, ahogyan mondjuk, hogy „díj”, mert ő valóban díj! Az ember díja a gondért, a vízért, a féltő gondoskodásért, a vele való munkaért. A lelassulásért, ahogyan gyerekeinkkel, szeretteinkkel együtt körbe vesszük a kipergett termést a konyhaasztalon, hogy réges-régi történeteket, igaz meséket mesélgetve éjszakákig találgassuk a titokzatos dióhéjakat feltörőgetve: milyen gyönyörűséges-jóságos dióbél-királykisasszonyok is laknak a tündérpalotákban.

Ákik majd fénylő zöld karácsonyfák díszei, sütemények, ünnepi percek megédesítői lesznek. De még a házaik is örömet fognak szerezni gyerekek, szülőknek, hisz téli esték lavortenger-hullámain ringó csónakocskák lehetnek, amelyek pici csuhétengerészeket, lányokat, babákat vihetnek át a túlpartra... Ezek a szeretettudások fogannak, növekszenek és érnek meg a diófaágakon márciustól október-novemberig. Éppen egy gyermekvárásnyi idő alatt, aki e kilenc hónapnyi idő alatt az anyatest csodaburkában épp egy emberéltre elég szeretetre lesz képes. Alább Kónya Albert Attila beszédes „Szótár”-a:

A könyvtudás, ha szeretettudás

Ugyancsak nem föltétlen nyelvészszájba kívánczó téma lenne az ugyanitt megejtett kötetbemutató, a 2025. évi Kőrösi Csoma Sándor emlékkonferencia előadásait összegyűjtő könyv bemutatása, a legilletékesebb, a szerkesztő, Ferenczné Szőcs Éva által. A könyvtári azonosítóját a hátsó borítón is megismétlő kötet az előoldalán a megjelenés évszámát, 2026-ot viseli. A világosan, egy pillantásra átfoghatóan szerkesztett tartalomjegyzék 2. oldala alján az is kiderül, hogy ez a könyv a 32. tagja a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület sorozatának. Lassú, türelmes, könyvtárnyi termés!

Amitől mégis nyelvészszájba kínálkozik a kötet, sőt az egész sorozat, az a feltűnő ízléssége, igényes kivitele, gondos lektoráltsága, helyesírási hibátlansága. A szerkesz-

tőasszony a számítógépes programok, a mesterséges intelligencia korában se veszi le kezét a könyv esztétikai-nyelvi minőségéről. Jól tudja, hogy a Könyv akkor születik meg, amikor alakjában, minőségében és tartalmában eleget tesz a könyvszerű, írásbeli nyelvi közlés hagyományos követelményeinek. Akkor is, ha ezeket még nyelvészeti kiadványok se mindig tartják ebben a teljességben.

Emiatt kell megvédeni a tudományos fanyalgóktól a szép kötet tartalmait is, akik a 32. kötet írásait a megjelentetés által még nem tartják annak, amilyen tartalmi csoportok neveit írták föléljük. Tény: az előfeltevése, ideologikus tudomány akkor se válik tudománnyá, ha tolvajnyelvével, szakzsargonja ködeivel képes megfosztani a tudományban bízó embert a tisztánlátástól. Attól, hogy meglássa, mekkora is tulajdonképpen a tudományosság – nemritkán a nagyképű –, tudományoskodás mögött az igaz tudományos teljesítmény, a saját hozzáadott érték, a tudományerkölcsi tisztaság foka.

A székely rejtély

S itt kell szóba hoznunk valamit, amit nagyon pontosan kéne értenünk. A „többségek” fennsőbbiségtudatát a kisebbsége(i)k irányában. Azt a normatív, szabályzó viszonyulást, amellyel a magabiztosan népeket és néprészeket adó és vevő hatalmi politika legalább a világháborúk óta tekint a mesterségesen gyártott kisebbségi csoportokra. Annak ellenére, hogy e csoportok sokkal inkább egymásba lapolódó, egymásba ágazó-gyökerező „érintkezési csoportok”, semmint kisebbségek. Ezért írtam, s hiszem ma is, hogy a „kisebbségek” nyelvi-műveltségi életét ma sem az „anyanemzeti központokból” kell „írányítani”. Engedni kell élni, hatni, alkotni őket a maguk életerejéből, kölcsönhatásaik lendületéből egymás és az ún. nemzeti központok között. Ezt egykor úgy fejeztem ki, hogy „az anyanemzeti többségek a kisebbségeik segítségére szorulanak.” Az életerőt kell támogatni.

Most, amikor végül a kovásznai példa mentalitásbeli vonatkozásait érintem, a „székelység” mibenléte se kerülhető meg. Az a nyugtalanító kérdés, amely Kőrösi Csoma Sándort is útra sarkallta. Arra a székely szellemi sajátságra próbálok utalni, ami itt egy magyar anyanyelvű és műveltségű népágazat geomágneses mélységeiből fortog föl mind önmaga, mind gyökerei, mind teremtett világbeli küldetése, hozzárendelt tájtestvérei és sorsosai iránt.

Emberibb lesz mai, mindinkább eltévedő világunk, ha ezekhez az alapkérdésekhez összerendezések és álságoskodások nélkül tudunk viszonyulni. A „székely intenzitás” lehet tán (Kőrösi Csoma Sándorra is gondolva) az a felső fogalom,⁹ amelyet ilyen tárgyú jövőbeni gondolkodásunk sztrádjaként kezdhünk egyszerre több szakaszon kikövezni, egymás felé.

⁹ Lehetséges alfogalmi közül itt csak a székely segítőkészséget említem. Érte legalább Ferenczné Szöcs Évának és Konná Ritanak tartozom köszönettel.

BALÁZS GÉZA

Szocionovellák

Csödör vagyok

(szocio)

(Jól elvannak, mint a befőtt)

Egy csödör ismerkedne. 182 cm vagyok, szőke haj, kék szem, és szeretnék
 ismerkedni Budapestről! Helyes pasi vagyok, csajok! 25 éves
 Szúnyogcsödör
 Csödör, csöd ör, mit őrzöl a csödon
 Csödör, esetleg egy póni, de az is a gyengébbik fajtából
 Alain Delon hasonmás a Temuról
 Huncut a fiú
 Csajok adják az ívet 😊 íyet még úgysem láttam
 A fejed olyan hosszú, mint egy hónap
 Én égek helyetted
 Egyél húst is ne csak prézlít
 Ember, a hasad mosod, azt a hátad habzik
 Hát a levesbe is kevés lennél
 Imádom kapni az ívet
 Az állatorvos az ilyeneket 1500-ért elaltatja
 Jézus, gyere le 😊
 Jézus leugrott a keresztről
 Valahogy most szimpatikus lett a beton, a tizedik emeletről
 Bratyesz, úgy nézel ki, mint aki most ugrott le az Auschwitzba tartó vonatról 6 hónap
 flossenbürgi táborozás után, szerintem engedd el ezt a csödör vonalat
 Haver, ezzel a bemutatkozással csak zsebzsötem lesz
 A faszája pinában még nem igazán lehetett
 Addig meg marad az ötcombú
 Kis bohóccal is lehet nagy cirkuszt csinálni, csak nem kap érte vastapsot
 Változtass a bemutatkozáson, ember, ha nem úgy mutatkozol be, mint egy gettós
 kamaszgyerek, akkor lehet, több szerencséd lesz, és talán komolyan is vesz valaki

*

A csödör, valójában lovat jelent
 Még kiscsikónak is rossz
 Lóbaszó

Megkérdezem az ismerősöm lovát, hátha
Inkább herélt öszvér
Szerintem maradj a karámba
Jól értem, a srác egy csődört keres magának
Ez is a nagyobb bimbót szopta csecsemőkorában, azt, amelyikről lejön a bőr
Szia, érdeklődnék, seggre hogy bírod, a haverom kérdezi, hogy a seggedet teli
verheti-e
Szia, bikacsődöröm jól nézel ki, szívjam be a faszod, mire megyek, pörkölt
rotyogjon, mert tarkón baszlak
Nem unod még, te félpofonos, taknyos csicskagyzás
Be vagy kábszizva, csöves
De minek ide idézet, ha odaver a kinézet
Minek ide vírus, ha odabasz a stílus
Olyan vagy, mint a hangyász csak han nélkül
Örülök, hogy van nálad ego, de még mindig a kezeden a lego, na, lecsó
Ha már más nincs, legalább önbizalma hadd legyen neki

*

Kevés vagy mind elefántnak a normál tampon
Csajozni így kell a 21 században, bro, hány bőrt varrtál már le a netről, őszintén
Gondolom síttes vagy
Éjszakás voltál vagy be vagy állva
Ember, a szemeid keresik egymást, te meg párt 😊
Szia, pont statisztát keresünk a következő zombifilmbe, tökéletes lennél, semmi nem
kell, se smink, se ruha, pont jó vagy így
Elég lett volna annyit írnod, hogy gyereket vártak a szülők, és ez lett belőle
Inkább a számár a Shrekből, ivartalanítva is vagy 😊
A kutyám ne üssön rád, bolondulj meg cipőbe
Ha látja valaki, jelentse, megszökött egy csontváz a biológiaiateremből
Te oszt jól kivagy testnevelésezve, bátya
A falu bikája, míg más baxik, ő bög
Ez a kinézet még egy poharat se ver le az asztalról 😊
Az oroszán is csak azért tépne szét a ketrecben, hogy ki tudjon dobálni
Ezután kedvem lenne felkötni magam

*

A kapanyél a szájában maradt.
Mít basztatjátok, senkit sem bántott. Itt csak neki van humora, ti viszont mind
megkeseredett balfaszok és fapinák vagytok, akik csak a kanapén szexelnek a
saját kezükkel. Ennyit értek.

Az a durva, hogy lassan őket fogják kérni a lányok, hogy ejtsék őket teherbe. Emiatt gondolja magáról ez a fiú, hogy egy kibaszott csődör. A normális emberek egyre kevésbé tudnak gyereket csinálni.

(2026)

**

Cringe

(szocio)

Szingli vagyok, kapsit keresek, csak csajszik érdekelnek

Mit szedsz izom ellen, tesó

Kibaszott attraktív, ahogy minden hétvégén sopronira gyűjtök táblával bolyong

Akkor tudom ki ő, meg tudom erősíteni, tényleg sopronira gyűjtök feliratú táblával kéreget

De nem is a sarokba áll egy táblával, hanem mindenkinek az útjába, azért ismertem fel, mert a westend meg nyugati kijárat réme a srác, ha nem akarod is, látod, mert beáll az utadba

Menj inkább dolgozni, haver

Több THC-t lélegzik be, mint tiszta levegőt

A komment cringe szagú, mi a retkes lófasz, hogy felnőtt, dolgozni tudó ember olcsó sörre tarhál egy húgyszagú, ocsortány gusztustalan aluljáróban, és utána csodálkozik, hogy évek óta nem látott pinát csak a pornhubon

Minek neked kapcsolat, a képen látszik, hogy olyan hajlékony vagy, hogy önmagadnak is be tudod kapni

Lányok érdekelnek, de kapsit keresel

Milyen szupcsi neked, hogy kapsit keresel

Kipsikapsit láncsival

Kajcsi, pihecsi, kávesi, cigesi, bulcsi, alvcsi

Szercsi, köszcsi, lávcsi, puszcsci, szivcsi, aztán majd jön a jó kis szexcsi-baszcsi, meg a csokcsi, utána meg a börcsi, meg a seggbekukcsi

Te pedig Gáborcsi, Peticsi, Andriscsi vagy Tomicsi vagy

Ha még egyszer így beszcsi én úgy pofcsin baszcsi, hogy kiköpcsi az összcsi fogcsid

Kikapcs is szóba jöhet

Hapcsikám, marad neked a kanpacsicsek és az oncsi

Szupcsi

(2026)

**

Szigli vagyok, lányok, jelöljétek be

(szocio)

Sziasztok lányok, szigli vagyok 20 éves vagyok, jelöljétek be
Tök jó látni, hogy egyesével ismered a betűket, de amikor falkába verődnek,
erősebbek nálad
Fogtál egy marék betűt azt hozzábasztad a telefonhoz, vagy hogy nem sikerült egy
egész mondatot leírni
Semmi pánik, csak kilötykölte a paradicsomlevest és ezt adta ki a betűtészta
A 8 általános volt életed legszebb 16 éve
A nyolcszor 1 osztályt simán kinézem belőle
Hat első osztály meg két második
Élete legszebb 5 éve az általános iskola 2 osztálya volt
A 4 első, és a 4 második is 8 osztály
Basszus, te nem kijártad a 8 osztályt, te kinőtted
Van 3 helyes szó is. azokat ki írta
Te nem szigli vagy, hanem egy hülegyerek
Rendessen fejezzed ki magadot
Írástudatlanság feltétel
B+...a nyelvtan tanárod bejelölt
Ülj le egyes
Helyes írás 1 alá
Vajon a Sziasztok ki írta le helyette
Te nyelvtan voltál ötösből
Valahol egy helyesírási szótár zokogva önti le magát benzinnel és gyújtja fel a gyufát
10 mg helyesírási szótárat intravénásan
Le kellene jönnöd a fogalmazásgátlóról
Én csak azt nem értem, hogy az iskolában miért nem tanultak meg írni a fiatalok
Nem akarok senkit megbántani, de szörnyű, hogy ennyi embernek nehézséget okoz a
21. században a helyesírás
Ha megtanulsz fogalmazni, ragozni és megtanulod az írásjelek helyes használatát,
akkor elgondolkodom a beszélgetésbe
Barátnőt keres nem nyelvtantanárt

*

Ez van, mikor az A8 előbb van meg, mint a 8A
Ótód van de írásból alma vagy
Jogosítványt vetted ugye, mert talán az alsó 4 osztály ha megvan
De kül ez a béjemwé

Nem kell neked csaj, bmw-d van, leszopod te magad a szervizkölségektől
 Szar a BMW, szar annak, akinek nincs
 Aki a béenvéket szigya az engem szigy
 Béjemwéj az ott van, de a nyóc általányost azé' sikerült kijárni?
 Van negi. Odt fidel hádul a Biembébe (orrhangon)
 Biztos nem ő vette, hanem a faterék

*

Fiatalember jelezte a párzási szándékát
 A szigli lágyok olyanok mint a gizsgugyák (kiskutyád - nyelvjárásban)
 Lyórgí teriörlye vann, búl mászif gúgya mellett, namegga pincső
 Há mi újság van, jányok, ti is Dorongalsórol gyüttetek
 Mi az a lágyok ☹️ jah, langyos (orrhangon)
 De jó, hogy nem csajjal akarsz, eggyel több marad nekünk
 Na, ő sem a legélesebb kés a fiókban
 Ő a krumplinyomó, ami miatt nem nyílik a fiók

*

Uhhh tesa, ez a vasúti váróterem nagyon odabasz
 Tesso ilyen egy jó kép
 A tojashéj a seggeden van
 Véngenyó is megnyalja a sót, nemhogy bekapnad neki
 Kapja be a jó édesanyád, aki a világra szart
 Lumbágód vagy heresérvéd lett, hogy így állsz
 Beállt a derekad vagy szarni kell
 Ha te belenézel a levesbe, megsavanyodik
 A srác beceneve: Botos, havercsaj mészelt, mesélte
 Hú tesó te aztán meg vagy hajolva mint az U-szög
 Fáj a hátad, bro?
 Valaki toljon egy karót a seggibe, mert meg van görnyedve
 Mint aki recska közben görcsöt kapott
 Idősebb kollégáimat idézve, hát még húgyszagú a gatyád
 Majd a talajmenti fagy elvisz
 Amúgy szólt anyád, hogy pakold össze a kisautókat, ha már nem játszol vele
 Slicc-cipzár-húzogatós marad neked
 Ilyen kiállással marad a hoki
 Itt éltek ki magatokat egy 18 éves srác posztja alatt, élvezitek az alázást idióta,
 lelkinymorék banda ☹️

Hiába na, mindig kell valamihez kötődni, neked inkább a betonhoz
Ezért már megérte ma felkelni, baszott
(2026)

**

Szia bátya, box?

(szocio)

Szia, bátya, box?
Megnéztem, egy vézna, beteges gyerek, ki lehet ez a halmozottan hátrányos izé
Biztos birkózószart reggelizett
Talán online bokszra gondolt
Egypofonos forradalmár
Hiányolja atyja elmaradt pofonjait
Göndörgrizzly
A madárfészket alig bírja el a fején
Hínárhajú hülyegyerek
Kihímzett 20 deka parizer
Húszdekás boxos kenguru
Ki van combosodva, mint a vízisikló
Kigyúrt vízisikló
Haltestű hülyegyerek
Nyüzüge
Vaságyastul 45 kiló
Ropi
Félkézzel kinyomja a palacsintából a lekvárt
A bajusza arról árulkodik, hogy férfiassága még csak a saját kezében volt
Még a farkát is csak segítséggel tudná kiverni
Régen az ilyenek csak hallótávolságon kívül mertek pofázni
Csontrakéta
A coffadék böllenkedik
Hőscincér
Szúnyogcsődör
Gyíkarc
Gyíkember
Bolhapöcs
A molyfing szele ledöntené
Kis csíra
Krumplicsíra

Tiszavirág ficsúr
 Veri a nyálát
 Takony
 Egyébként pedig milyen nemű
 Manusgádzi, nembináris vagy egyszerűen nemtelen
 Nyomokban férfiasságot tartalmaz
 Népi edény
 Prájdos menyecske
 Lyukas kondomszökevény
 Valóságban a fogamzásgátlás értelme
 Még a születési traumát sem élte túl
 Belpesti hülyegyerek
 Ha a napszemcsit leveszi, nem talál haza
 Tesiből fölmentett
 Mellécsapsz, elszédül
 Ha ráfújok, felborul
 Két tojásból a fehérjét nem tudná habbá verni
 Ha mellé ülnél, derékig lilulna
 Kemény, mint a kád széle. A háta meg, mint a Zil-plató, csak nem olyan széles,
 hanem olyan retkes
 A mcdonald's-os tálcát nem ejti el, ha üres
 A Sparban vastagabb a vonalkód
 (2025)

CS. JÓNÁS ERZSÉBET

MINYA KÁROLY: ÚJ SZAVAK IV. (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2026. 139 lap)

Minya Károly, a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének igazgatója a szenvedélyének, a magyar neologizmusok gyűjtésének hódolva újabb kézbe simuló kötettel lepte meg az olvasóit 2026-ban. Az *Új szavak IV.* kötetben a beszélt nyelvi neologizmusok újabb 600 szócikkből álló példatárát kínálja, hogy felismerjük benne saját korunk színes nyelvi világát, kreatív szóalkotási képességünk legfrissebb „termékeit”. A kötetet a szerző e szavakkal vezeti be: „*Unokáimnak, Bontondnak, Zoénak, Izabellának, Zeldának és Zénónak*”.

Meglódul az olvasó fantáziája. Amire ezek a gyönyörű, most óvodáskorú unokák felnőnek, hova tűnik a szókinszünknek az itt bemutatott rétege? Mi marad meg aktív szóhasználatban, mi válik régiessé, esetleg archaizmussá, s mi hullik ki akár kontextuális jelentését, fogalmi mezőjét, asszociációs környezetét veszítve véglegesen az élő nyelv dinamikus entitása folytán?

Talán az egykor volt fiatal magyar olvasóközönség emlékezik a 60-as, 70-es évekből a Mézga családra, arra a tévés rajzfilmsorozatra, amelyben szerepelt egy Kőbükinek nevezett, harmincadik századi rokon, MZ/X. A Romhányi József tollából származó filmszöveg fél évszázadot átívelve most Minya Károly kötetét így kapcsolja be a szülők, nagyszülők, akár dédszülők olvasói korosztályának mai tudatában a megértés hálozatába. Idézzük a tréfás-szellemes történetmesélést:

„A családhoz tartozik kőbükunokai fokon egy harmincadik századbeli rokon...”
[...] MZ/X így szól magáról:

„– Elfelejttem ókor-ókor, hogy nem tudhat még újmagyarul ez az atomókor.
Szerencse, hogy beszélhetek így a vén szüléssel, a gondolatátvívó kézikészülékkel.
– Kapcsolatunk titkos is és misztikus, kicsit utópisztikus.¹”

Hangulatában jól illeszkedik a Mézgaéktól kölcsönzött fenti könnyed, vicces bevezetés a kötet olvasmányos stílusához, bár a benne feldolgozott anyag nagyon is komoly nyelvészeti vizsgálatokhoz nyújt adatbázist.

Hiszen a felgyorsult idő, a kitágult tér s az egyén befogadói horizontjának behatároltsága nemcsak a korosztályoknak, hanem a kortárs nyelvhasználónak se teszi lehetővé a teljes beszélt nyelvi korpusz tárolását, aktív keretszemantikai feldolgozását,

¹ Forrás: <https://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/24107/rajzfilm-slagerek/mezga-csalad-zeneszoveg.html>
(Letöltve: 2026. 05. 01.)

kontextuális kognitív beágyazottságának ismeretét. S ha mégis el szeretnénk igazodni a nyelv eme új teremtményeinek erdejében, hogy a rajzfilm szavait idézve értsünk valamennyire „újmagyarul”, nyugodtan forduljunk Minya Károly kötetéhez!

Nem az első ez a kötet, ahogy a sorszáma is mutatja. Minya Károly ez idáig három, a neologizmusokat bemutató szótárt állított össze: Új szavak I. (2007), Új szavak II (2014), Új szavak III (2019). Az első kötet 1250 szót tartalmaz, a második 800-at, a harmadik pedig 850-et. A gyűjtés a mai sajtótermékek, a rádió, TV, podcastek anyagából származó, szöveggörnyezetben életre keltett, nyelvhasználati lexikális elemeket, frazémákat is tartalmazó szövegegységeket sorakoztat fel. Mint a szerző egy beszélgetésben bevallotta, szó szerint lyukásra olvassa az újságokat, hogy kivághassa ollóval a megfelelő részleteket. Az auditív felvételek ugyanígy biztosítják az új fordulat beszédsszituációban elfoglalt élő helyének hitelességét.

Helyezzük kicsit nyelvtudományi kontextusba ezt az értékes nyelvi gyűjtést. Hiánypótló szövegtudományi jelentenek Minya Károly kis kötetei a pragmatika, a stilisztika, a szociolingvisztika kutatásaihoz. Az ilyen gyűjtések elemzésével egy korpuszalapú nyelvhasználati sorozatot lehet az olvasó és kutató kezébe adni. Kiváló lengyel származású magyar nyelvészünk, Bańcerowski Janusz évtizedeken keresztül vizsgálta a világ nyelvi képét mint a valóság metanyelvi tükröződését (Bańcerowski 2008). E kognitív szemantikával érintkező, többek között Langacker szemléletére támaszkodó megközelítés arra kereste a választ, hogy (1) milyen képet tartalmaz a nyelven kívüli valóságról a természetes nyelv, miből áll ez a nyelvi kép; (2) milyen információk, milyen tudás, tapasztalat, értékrend rögzül benne; (3) vajon beszélhetünk-e egyáltalán a világ nyelvi képéről, s ha van ilyen, hogyan rekonstruálhatjuk, írhatjuk le ezt a képet (vö. Bańcerowski 2008: 8). Ám fordíthatunk a koncepciókon a szociolingvisztika, művészetpszichológia, befogadásesztétika felől is. Amikor rácsodálkozunk arra, hogy milyen asszociációkat indít el bennünk egy-egy mesterien kreatív, új beszélt nyelvi forma, akkor a befogadói horizonton a reflexió, a perspektíva és az önértékelés, a társadalmi önképünk is kirajzolódik. Ez már a társadalompszichológia látókörében is kérdéseket vet fel. Milyen ez a világ, amelyre a beszélő ilyen módon reflektál, ilyen új nyelvi formákkal tükrözi vissza szűkebb vagy tágabb környezetét, ahhoz való viszonyát, egyáltalán saját helyét ebben a világban? Minya Károly szótárai kiváló terepet nyújtanak az ilyen jellegű megfigyelésekhez.

A világ nyelvi képét kutatva felvetődik a kérdés: „hogyan lehet a jelentésaspektusok szótári reprezentációikban a lexikális egységektől eljutni a keretalapú szótárakig?” (Langacker in: Andor 2005: 21). A keretszemantikai kutatások, a kontextuáliskeret-alapú pragmatika alapján azt javasolják, hogy a jövő szótárainak alaposabban és precízebben kellene megjeleníteniük a világra vonatkozó tudást, azaz az ún. fogalmi, enciklopédikus alapú bázisismereteket. „Az emberi memóriában fogalmi szerkezeti struktúrákba rendezetten tárolt háttérismeretek, így a kognitív tudáskeret (conceptual frame), a konceptuális háttér (conceptual scene), valamint a forgatókönyvszerű konstruktumok (acripts) tételei, tényezői alapján sémaalapú sztereotípiák alakulnak ki, amelyek az egymással konceptuálisan összefüggő mentális szerkezetekbe épülve

rögzülnek a hosszú távú memóriában” (vö. Andor 2005: 19). Ezek komplex mentális műveletek, amelyekre már a huszadik század első felében rájött a tudomány. A felgyorsult világunkban erre a tudásra, ennek megszerzésére a nyelvhasználónak, a nyelvet elemző tudósnak saját tapasztalatain kívül más forrásokra is lehet és kell támaszkodnia napjainkban is.

Minya Károly az előszóban erről így ír: „A nyelvi változások jelenben való vizsgálata nemcsak lehetséges, hanem szükséges is. Azért, mert a nyelvi változások lefolyásának, természetének a tanulmányozására, a változások okainak működés közben történő vizsgálatára a mindenkor jelen kínálja a legjobb feltételeket. Így például a szavak születése is a jelen vagy a közelmúlt nyelvhasználatában érhető tetten. Tételelesen a következőképpen jellemezhetjük a neologizmusokat:

Az idő szerint neologizmus az, ami viszonylag nemrég jelent meg a nyelvhasználatban.

Az egyén szempontjából a számára ismeretlen nyelvi kifejezés a neologizmus.

A stílus hatás szempontjából neologizmus az, ami egyszeri, alkalmi költői, írói, újságírói kifejezés.

A szóképzés rétegződése szempontjából a neologizmus általában egy adott nyelvi rétegben jelenik meg” (7).

A bevezető tanulmány (7–11) bemutatja a szócikkek felépítését, amely mindegyik korábbi szótárhoz hasonló. A címszó után olvasható a szó szófaja és a létrejöttének a módja. A címszófejből szerepel még a tematikus, illetve stílusrétegbeli besorolás. A szócikk következő, meghatározó részét a szó jelentésének a leírása és a példamondat teszi ki. A 600 szócikkből itt csak egyet ragadjunk ki bemutatásképpen! Nézzünk egy főnévi besorolású, jelentéssűrítő összetétellel létrehozott, bizalmas stílusú példát a mai, modern szülők egy sajátos típusának megnevezésére! Érezzük az erőteljes, könnyen felidézhető képiséget, az asszociatív értelmi, értéktelített jelentéskifejtést, amely után a médiából vett példaszöveg világosan mutat be egy használati szitációt kontextusában is:

helikopterszülő FN jelentéssűrítő összetétel Biz

Az a szülő, aki a gyerekén kívül nem foglalkozik mással. Túlfélti, mindenbe beleszól, és mindent megcsinál, megold a gyerek helyett, tudja, hogy hol van, és mit csinál. Mint a helikopter: a feje felett köröz állandóan.

A szülő részéről a gyereket félteni és védeni természetes dolog, ahogyan az is természetes, és el is várható, hogy fejlődéséért és sikeres előmeneteléért a szülő biztosítsa a biztonságos hátteret és figyelmet a gyereknek. A helikopterszülő azonban mindezt eltúlozza: olyan szülő, aki egészségtelenül nagy figyelmet fordít a gyermekére, és akár egy járőröző helikopter, folyamatosan a gyerek sarkában van (8).

Minya Károly egy korábbi kötetében a neologizmusok erős képességét emeli ki. Ez különösen a nem szakmabeli bulvársajtóra érvényes:

„A bulvársajtó stílusát, nyelvhasználatát illetően jellemző az erős stiláris értékű szavak és kifejezések használata, a kevésbé választékos szókincs, a leegyszerűsített nyelvi forma, a meghökkentő, „ütős” cím. Fogalmazására az egyszerűség, a célra törés, az első olvasásra (átfutásra) áttekinthető mondat- és szövegszerkesztés jellemző. A tabutörés a témában és a nyelvhasználatban egyaránt meghatározó eleme. Fokozottan kedveli a neologizmusokat, főként az összetételeket” (Minya 2025: 118).

centrifugált gyerek *szsz*

Olyan gyerekek, akiket nagyon sok inger ér, nagyon gyorsan kell tenniük a dolgokat, nagyon gyorsan kell mozogniuk, hogy szinte ki van facsarva belőlük az érzelmi reagálóképesség.

Ezek a gyerekek tényleg folyamatosan „akcióban vannak”, nincs idejük a megpihenésre, a szusszanásra, és ez nagyon sokszor azzal is jár, hogy kimerültek, fáradtak, nem véletlenül nevezzük őket centrifugált gyerekeknek. (26)

Az e kötetben szereplő szavak nem találhatók meg az értelmező szótárakban. Némiképp szubjektív válogatáson alapul. Mégis a szótár igyekszik képet, fogalmat és válogatást adni a legújabb tárgyak tárából, amelyeket a modern technikának, illetve technológiának köszönhetünk többek között. Tehát az új szavak keletkezésének motivációja egyrészt az, hogy valamilyen új tárgy jelenik meg, és annak nevet kell adni. Például: *drukkolóhurka, fotótükör, nyakpárnahangszóró, robbanómellény, stroke-szemüveg, VR-szemüveg, villám-töltőállomás, zebrazászló, zsebkönyv-automata*. Az új szavak születésének a motivációja az is, hogy új foglalkozás jelenik meg: *adatbróker, boldogságmenedzser, hulladékmérnök, influenzaleb, memóriasebész, robottechnikus, spindoktor, virtuálisvalóság-tervező*. Új eljárásmód születik: *pupillometria, robotsebészet, történettérkép, ügyfélszolgáltató*, új intézményszerű egység: *verspatika*; új közlekedési eszköz: *Mikulás-troli*.

Vannak olyan új szavak, amelyeknek a jelentése áttetsző, mindenki számára érthető, és jól jellemzik az időszakot: *börtönbiznisz, gasztroforradalom, klímavészhelyzet, kvótamechanizmus*, és vannak olyanok, amelyeknek a jelentése nem transzparens (nem áttetsző), ilyenek például a következők: *felbőröz, fonalbombázás, hatótávfrás, horrorkaraván*. A neologizmusok stiláris voltukat illetően nemgyszer ironikusak, pejoratívak, gúnyosak, pl.: *antipartiarc, bulibáró, influenszerjárvány*. A kötet tartalmazza az újabban bekerült idegen szavakat, segít az értelmezésükben, valamint a helyesírás-

sukban is. Például: *bullet time, catfishing, chatbotos, fake news, hájpol, home office, kioffol, szkippel, tiktoker*.

Ezek jelentős része anglicizmus, változatlan angol átvétel vagy fonetikus átírással alkotott szóképzés (pl. *hájpol / felhajtást csinál*):

fast food [fászt fűd] *szsz, ang* Gaszt

Gyorsétel, amelyet két perc sorban állás után megkapunk, és sétálva is megehetünk.

A fast food nem feltétlenül jelent rossz és egészségtelen ételt, és ha valaha az életben készítettünk már otthon hamburgert vagy kenyérlángost, tudjuk, hogy az a gyors nem is annyira gyors. A gyors jelző itt nem az elkészítés időtartamára utal, hanem arra, hogy mi magunk gyorsan hozzájuthatunk, mivel egy átlag éttermi várakozási idő töredéke alatt megkapunk egy ilyen fogást (40).

Igen nagy számban bővült az *e-* előtagú összetett szavak családja, ezt tükrözi a szótár (*e-banking, e-beszámoló, e-beszerzés, e-demokrácia, e-érme, e-hulladék, e-kereskedelem, e-kormányzat, e-piactér, e-résztétel, e-üzlet*) (vö. 9–10):

e-szemét FN *jelentéssűrítő összetétel* Inf

Elektromos és elektronikai szemét (háztartási gépek, telefonok, tabletek, laptopok stb.).

Évről évre több az e-szemét, a tavaly kidobott elektronikus kutyák, gépek mennyisége már elérte az évi 45 millió tonnát, és csak 20%-ának a sorsa követhető nyomon. A veszélyes hulladéknak számító e-szemét 80%-ának sorsa ismeretlen. Ki tudja, hol és hány évtizeden át szennyezi a környezetünket? (38)

Vessünk egy pillantást a szóalkotási tendenciákra! A szóalkotási módok közül az összetétel a legproduktívabb, azon belül is a jelentéssűrítők a leggyakoribbak. Ennek oka abban keresendő, hogy a beszélő vagy írásban kommunikáló ember az információ továbbításához egyszerre akarja megragadni az olvasó, hallgató figyelmét, és elkerülni a hosszas magyarázkodást. Ezért kapcsolunk egy ismert taghoz egy kevésbé ismert, esetleg szokatlan. Ettől az új összetétel azonnal felfogható, a szöveg elevenebb, színesebb, figyelemfelkeltőbb és főleg tömörebb lesz. A gyors megértés

gyors befogadáshoz vezet. Ennek ugyanakkor lélektani okai is vannak. Így az újabb összetétel – éppen mert a befogadó úgy érzi, már korábban is ismerte – nagyon gyorsan közkinccsé válhat. Minél „ütősebb”, meglepőbb, játékosabb egy fordulat, annál inkább megragad.

Az új szavakkal való ismerkedés szellemi kalandnak is tekinthető, ugyanis bennük a közelmúlt és napjaink történései, eseményei, újításai jelennek meg. Ezek a kifejezések különböző tárgykörűek és tartalmúak: politika, gazdaság, technika, kommunikáció, kultúra, sport stb. A neologizmusok világa azért érdekes, mert fölhívják a figyelmünket arra, hogy a nyelv mennyire gyorsan változik. Ebből a szempontból a neologizmusok kutatásának, tanításának ügye messzemenően szolgálja a nyelvi tudatosítást.

Az új szavak a jelen nyelvi állapot tükrözői, ezek ragadják meg leginkább a nyelvhasználók figyelmét – hangsúlyozza a kötet fűlszövege. Mégis gyakran indokolatlanul elutasítóan fogadják őket, holott egy nyelv kifejezőképessége általában arányban van a felmerülő szükségletekkel, és a nyelvi kifejezés iránti új igények megteremtik a kielégítésükre alkalmas eszközöket. Így módon az új szavakkal való ismerkedés során a nyelvi tolerancia erősítése is érvényesül. Az érzelmi viszonyulás ezért is nyilvánvaló az anyanyelvünkhöz, mert az nem csupán egy kommunikációs eszköz a számunkra, hanem identitásunk, magyarságunk alapvető eleme.

A szótár több mint negyedét a leggyorsabban bővülő, informatikai tartalmú szókincsre teszi ki (161 szócikk). Ezek között is kiemelkedő számban képviseltetik magukat az *okos-* előtagúak (39 szó). Pl. *okoscumisüveg*, *okosnyakörv* stb.

A szótár ugyanakkor érdekes olvasmány is lehet, hiszen az alkalmi neologizmusok jelentése mindig megmozgatja a nyelvhasználók fantáziáját. Vajon mi lehet a *lángostérkép* és a *drukkolóhurka*?

A szótár igyekszik minél változatosabb példákat hozni a szleng és a bizalmas szavaktól kezdve a párkapcsolati neologizmusokon át a gasztronómiai kifejezésekre. Minya Károly habilitált főiskolai tanár, a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének vezetője, neves szókincskutató. Eddigi tanulmányköteteinek (Minya 2003, Minya 2005, Minya 2011) és szótárainak, az *Új szavak I.* (Minya 2007), *Új szavak II.* (Minya 2014), *Új szavak III.* (2019) méltó folytatása a 2026-ban megjelent, kézbe simuló kis kötet, az *Új szavak IV.*, amelyet szívesen ajánlunk mind az érdeklődő olvasó felnőttek és diákok, valamint a nyelvészet és más tudományterületek kutatóinak figyelmébe.

Irodalom

Andor József 2005. Kognitív grammatika: A tudomány jelenlegi állása és kapcsolódó kérdései: Interjú Ronald Langackerrel. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 13–42.

Bañcerowski Janusz 2008. *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban.* Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly 2004. *Derűs nyelvművelés. 66 írás az anyanyelvhasználatról.* MNYKNT. Budapest.

Ajánlott szakirodalom a mai magyar nyelv új szókészletéből

Balázs Géza 2016a. Új szavak, kifejezések – A rendszerváltás kisszótára (1990–2015) – Nem szótározott szavak tárháza. IKU–Inter Nonprofit Kft. Budapest.

Balázs Géza 2016b. Jelentés a magyar nyelvről – Új szavak, kifejezések. IKU–Inter Nonprofit Kft. Budapest.

Balázs Géza – Grétsy László (szerk.) 2004. Új jelenségek a magyar nyelvben. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Balázs Géza – Minya Károly 2025. Új szavak, kifejezések. Magyar Nyelvőr 149/2. 295–296.

Bódi Zoltán 2010. Infoszótár. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Kiss Gábor – Pusztai Ferenc 1999. Új szavak, új jelentések 1997-ből. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly 2007. Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly 2014. Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly 2019. Új szavak III. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Minya Károly 2019. Új szavak IV. Nyelvünk 600 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Molnár Csikós László 2008. Divatszavak. 222 újszerű szó és szójelentés magyarázata példákkal. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Molnár Csikós László 2021. Újabb divatszavak. 200 újszerű szó és szójelentés magyarázata példákkal. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Parapatics Andrea 2008. Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Veszelszki Ágnes 2012. Netszótár. @-tól a zukbergnetig. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.

LISZKAY ZOLTÁN

Nyelvünk törökségi gyökereiről

Köprü – Híd: nyelvi testvériség

Január egyik szerény öröme: a *Nyelvünk törökségi gyökereiről* című könyvem rövid ismertetője megjelent a *Köprü – Híd* nevű havilapban A nyelvi testvériség könyve cím alatt. Nem szabadna hagyni, hogy könyvem feledésbe merüljön. Ha már feledésbe merült a nagyon erős török--magyar (ismételjük meg!) nyelvi testvériség ténye legalábbis magyar nyelvterületen. (A türk népek ezt mindmáig tudják Akşehirtől, Törökfehérvártól a Kínához tartozó Ujguriáig.)

Miért történt így? A választ keresve érdemes a Habsburgokkal kezdeni. Ma meglehetősen elterjedt vélemény: az ő lelkükön szárad ez is, nekik állt érdekükben a honfoglalás előtti, dicső magyar múlt elferdítése. Moment mal! Az első, mai értelemben véve tudományos, magyar nyelvtörténeti műhely a pesti egyetemen alakult meg a németországi német, tehát nem Habsburg alattvalónak született, minden híreszteléssel ellentétben föltétlenül magyar érzelmű Joseph Budenz vezetésével 1872-ben. Beszédes az intézet neve: Altáji Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék. Az altáji nyelvek kifejezés a türk nyelveket foglalja össze, semmiképp se a finnugorokat. A tudományos magyar nyelvtörténeti oktatás tehát nagyon helyesen türk alapokból indult ki. A Hunfalvy-tanítvány Budenz vezetésével; ők mindketten turkológusként kezdték, és tudatlanságból eredő tévedés azt állítani, hogy később megtagadták türk nyelvek vizsgálatából eredő nézeteiket. Az ugor-török háborúnak mondott sajtóvita hatását utólag fűjták föl; ha belenézünk a megfelelő írásos dokumentumokba, ez gyorsan és világosan kiderül.

1872-ben Ferenc József, az időközben a Szent Koronával is megkoronázott király és császár (nálunk „csak” az előbbi) Magyarország uralkodója. Az I. világháború akkor már előrevetítette árnyait, és alakulgattak a későbbi szövetségi rendszerek. Ebben az időben igen kapóra jött a Monarchiának a magyarok és törökök barátkozása. És később nyilván ez is hozzájárult a Habsburg és az Oszmán Birodalom katonai szövetségéhez. A nagy felejtés okai a szovjet időszakból bontakoznak ki: a vérrel, vassal, szögesdróttal összetartott földgörcsben belüli orosz--türk szembenállásból.

A nyolcvanas évek elején Klaus Nachbaur újságíró barátomnak köszönhetően elolvashattam Michail Woslensky (magyar átírásban nyilván Vozlenszkij) akkortájt Németország-szerte híres művét, a *Nomenklaturát*. Vozlenszkij előbb diplomata pályára lépett, disszidensként folytatta, majd ezzel a könyvvel mutatta meg a világnak ragyogó, mindenek ellenére jellegzetesen orosz írói tehetségét is. A könyvben kimondja: hamarosan szétesik a Szovjetunió. Tudjuk, ez azóta csakugyan bekövetkezett, noha kissé más forgatókönyvvel, mint ahogy a zseniális szerző megjósolta egykor. Ő a háború után működésbe lépett türk népességrobbanással indokolja meg a széthullás szükségességét. Nagyon

konkrét példája: a sokgyermekes asszonyoknak járó „hős anya” (maty eroína) kitüntetés tíz esetből kilencszer türk anyáknak kell odaítélni, és a tizedik se föltétlenül orosz nő, vagyis a születési verseny tekintetében vége a szláv túlsúlyú birodalomnak.

Bár a nyolcvanas évek elején már a verebek is ezt csiripelték a Kremlben és az Arbáton, beszélni nem lehetett erről sem, és teljesen érthető, hogy a megszállt Magyarországon úgyszintén tabunak számított a türk--magyar testvériség eszme- és gondolköre, számos és számtalan bizonyítéka. A szovjet és a magyar (moszkovita) elvtársak ezért a finnugrizmus mellett tették le a garast (lyukas kétfillért), és ezzel természetesen nagy helyeslésre találtak a finnugristáknál. Akik aztán Steinmannt, a jótanulót túllihegve tettek eleget a pártfogói kíváncsagságnak. A türk--magyar genetikus, nagyon mély és ősi gyökerekből táplálkozó nyelvrokonság ténye így merült feledésbe nem is olyan lassan az ellentmondást elvből nem tűrő, erőszakhoz szokott, központi törekvések szennyes nyomdokvizében.

Bárczi Géza, az egyik fényesre polírozott finnugrista etalon a hatvanas években nem áttalotta beleírni A magyar nyelv története című egyetemi tankönyvbe a következő összszegést: „Így szó lehet egyrészt az uráli nyelveknek az indoeurópai nyelvekkel való rokonságáról, másrészt az altáji (türk--mongol) nyelvekkel való közös eredetéről. Egyik genetikai kapcsolatot se tekinthetjük igazoltnak, de megcáfoltak sem.” Elképzelhető, hogy az egyetemi katedrán trónoló Bárczi Géza ne tudott volna arról, hogy az ural--altáji nyelvcsalád tényként kezelt fogalma Budenztól és Hunfalvytól származik?

Nagyon jellemző és mindmáig gyakorta alkalmazott manipulációs eszköz az idézet „finnugrista szórendje”, a „másrészt”-tel ködössé stilizált türk szó elhelyezése. A maiak az alapsémát általában bővebb lére eresztik: indítanak azzal, hogy a magyart délibábot kergető futóbolondok, szakképzetlen üstfoltozók, önjelölt kontárok már annyi egyébhez hasonlították: héberhez, arabhoz, etruszkhoz, sumérhez, dakotához, szanszkrithez, majd a hosszú lista végére, csak a legvégére mindig „jut eszembe” gesztussal nagy kegyesen odabiggyeszti: ja igen, voltak olyan habókosok is, akik a török nyelvhez hasonlították... Az akadémiai berkekben ma is a megélhetési finnugristák uralják a terpet, és a régi bolsevik hevülettel hirdetik: nem és nem és nem, nincs török – magyar nyelvi rokonság, barátkozzunk inkább szamojédekkel.

A finnugristák nemtudásból származó tagadása ma (azt se tudják, hogy mondjuk, én, te, ő Orhan Pamuk nyelvén) sokat árt az összmagyarság ügyének.

(Liszkay Zoltán: *Nyelvünk törökségi gyökereiről*, Heraldika Kiadó, 2025; második kiadás: 2026).

Kapcsolódó írás: <https://e-nyelvmagazin.hu/2026/06/13/liszkay-zoltan-nyelvunk-toroksegi-gyokereiroi/>

Balázs Géza előszava

Liszkay Zoltán több nyelv birtokában alapos nyelvészeti képzettséggel és írói ihlettel vágott bele a török nyelv tanulásába, és leckéről leckére haladva ragadta meg az aha-élmény: mennyi világos és mennyi alig rejtett hasonlóság, rokonság fedezhető fel a török–magyar nyelvben. Ebből született meg a regényes, olykor lírai nyelvi barangolása, melynek során nemcsak fölismeri, hanem tucatnyi nyelvtani jelenséggel igazolja a két nyelv közötti kapcsolatot – amelyet areálisnak (területinek) eddig is elfogadott a tudomány, de a genetikus, azaz nyelvi rokonság feltárását és elfogadását valamiért (talán a 150 évert, talán a Kelet megtagadásáért?) elutasítottak. Módszere nem a felszínes szóhasználat, hanem a mélyebb, nyelvtani szerkezetben meglévő, sokszor rejtett rendszerszerű kapcsolatok feltárása. A könyv elsődleges célja, hogy ösztönözzön a török nyelv megismerésére, tanulására. A török nyelv fölfedezése során olyan eddig nem hangoztatott nyelvrokonsági, nyelvtörténeti jelenségek bukkannak fel, mint az alapjelenségekből a rendszerszerű szétfejlődés, a jelentések nem mechanikus, hanem rendszerszerű eltolódása; valamint az a felismerés, hogy a török nyelv mennyire segíti a magyar nyelv történetének újrafelfedezését, sőt ősi logikájának megértését. A török és a magyar nyelv is egyaránt eurázsiai (vagy még inkább ázseurópai) csoda. Megéri újragondolni a nyelvtörténetet.

Kapcsolódó írás: Liszkay Zoltán: Egy adott szó magyarabb a magyarnál: pembe <https://mnyknt.hu/liszkay-zoltan-egy-adott-torok-szo-magyarabb-a-magyarnal-pembe/>

BODNÁR ILDIKÓ

Balázs Géza: *Anyanyelv a bölcsőtől a koporsóig*

Balázs Géza nyelvi írásainak új gyűjteménye – *Anyanyelv a bölcsőtől a koporsóig* – *Nyelvi esszék* címmel – az IKU-TÁR sorozat 30–31. köteteként, az Inter Nonprofit Kft. gondozásában jelent meg 2025-ben.

Válogatást tartalmaz a kötet a szerző, Balázs Géza korábban megjelent, elsősorban a magyar nyelvvel foglalkozó írásaiból, melyek közül a negyvenhét hosszabb írás két folyóirat, a *Magyar Krónika* és a *Múlt-Kor* hasábjain látott napvilágot, a rövidebb darabok pedig egy rádióműsornak, a *Tetten ért szavak*nak a keretében hangzottak el. A 223 lapon tehát összesen hetvennyolc írás sorakozik, a fentiek szerinti három egységbe rendezetten, melyek a kötetben a *Bölcsőtől a koporsóig* (31 írás), a *Szavakba zárt történelem* (28 írás) és a *Tetten ért szavak – nyelvi aprók* (19 írás) címet viselik. A könyv végén *Mutatót* (225–234) és a szerző szerkesztette az *IKU-TÁR sorozat* eddig megjelent darabjainak a felsorolását találjuk (235). A könyvben néhány, az írottakat illusztráló fénykép és rajz is felbukkan; egy igazi különlegességet – Balatonudvari temetőjének egyik szív alakú sírkövét ábrázoló fényképet – a 198. oldalon találunk; a kötet címét ez a kép is felidézi.

Mindjárt a fedőlapnak is az esszégyűjtemény címéhez igen illő illusztrációja egész sorát ébresztheti bennünk az anyanyelvünkhöz kapcsolódó asszociációknak. A Tihanyi Bencés Apátság altemplomában nyugvó koporsó I. András királyunk holttestét őrzi, az apátság levéltárában ott találjuk az apátság *alapítólevelét*, amely az egyik legfontosabb hazai szórványemlékünk 1055-ből; a látogatók csupán a másolatot tekinthetik meg. Maga a *Tihany* név is írások sorában visszhangzik, itt Garay Jánost idézik a sorok, de gondolhatunk egy-egy Csokonai-, illetve Szabó Lőrinc-versre is, nem is beszélve a balatoni táj emlékezetes regénybeli leírásairól. A *Balaton* és vidéke itt a „*Nevezik e könnyet Balaton tavának*”. *Regék, mesék, mondák a Balaton körül* (114–119) című írásban tűnik fel, de az íráson kívül a szerzőnek a hátsó borítón látható, nyarat idéző fotója is a Balaton partján készült.

A cím szavaira térve: *anyanyelvünk* az, melynek elsajátítása a legkorábbi gyermekkorban, jelképesen mondhatjuk: már a *bölcsőben* elkezdődik, s a legtöbbünk valóban halála napjáig, azaz a *koporsóig* elsősorban ezt használja napi kommunikációja során. Viszonylag sokan vannak, manapság talán egyre többen is, akik életük folyamán eltávolodnak a szülőföldtől s így az anyanyelvüktől, de életük utolsó pillanataikban szinte mindenki ide talál vissza. Ezekhez a tényekhez kapcsolódik a könyv *Az első és az utolsó hangok* című kötetnyitó írása (9–12). Az 1970-es években Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött archaikus népi imáknak, nyelvük különlegességének hosszabb írást szentel a szerző *Gótikus nyelv: archaikus népi imáink világa* címmel (12–16); íme pár példája ennek az évszázadok folyamán csodálatos módon megőrződött régi-régi nyelvnek: *ő teremtette álatja – káplonecska – napjövet*. A kötet alliteráló címe is ebbe az ősi nyelvallapotba visz vissza: *Hegyet hágék, lőtöt (lejtöt) lépék* (= felmegyek a hegyre, lejövök a hegyről).

A kis kötetet *a magyar nyelv olvasókönyvének* is lehetne nevezni, hiszen a legtöbb benne foglalt írás, melyek némelyike egész kis tanulmány, időrendben haladva veszi sorra számba anyanyelvünk életének különböző korszakait, s ismerteti meg a magyar nyelv múltjának, egy-egy különösen fontos életszakaszának részben az eseményeivel, nagyobb részt pedig állandóan változó szókincsével. A nyelvtörténeti rész még az első egységben, a *Mennyiben vagyunk finnugorok és mennyiben mások?* című írással kezdődik (96–100), egy napjainkra sem 100%-ig megoldott, s így még tovább kutatandó kérdést főtve, majd a honfoglalás szavainak idézésével folytatódik (119–121). Megtaláljuk honfoglalás kori nyelvünk valódi, majd pedig Jókai (121–126), illetve Kodolányi János által visszaálmódott szavait (126–130), egyes kifejezéseit (*csakán, kincsúr, horkáz; kélgyó, gyermekcse, brátok*). A tatárjárás-trilógiában egykori nyelvünk elképzelt szóalakjain kívül ezen a nyelven elhangzó párbeszédet is olvashatunk. „Ómagyar” nyelven így hangzik például egy máig megszívlelendő tanács: „*Ne keverjetök tüskét szavaitokba*”. (Ennek a honfoglalás-kori, szinte ősi nyelvnek egyes elemei az említett drámán kívül feltűnnek Jókai *Bálványosvár* című munkájának lapjain is.)

Több érdekességet olvashatunk a továbbiakban az első magyar nyelvű könyvként számon tartott, bár még nem nyomtatott, hanem kódexként ránk maradt könyvről (130–133), szól Balázs Géza a kódex hányatott sorsáról, s az is kiderül soraiból, hogy miért is nevezik a Ferenc-legendát felelevenítő művet *Jókai-kódexnek*.

Majd a 15. és a 16. század *Miatyánk*-fordításairól tudunk meg nem kevés dolgot, de információkat kapunk a korabeli magyar nyelvről is, pl. a névelőhasználat a mainál jóval ritkább voltáról. (Ez az állapot a Káldi-bibliáig is hagyományozódott.) A *Jordánszky-kódexben* olvasható *Miatyánk* imádságunk egyik legkorábbi magyar fordítása, érdekes követni az ima szókincsének folyamatos változásait, melyek szép példáit ugyancsak olvashatjuk a lapokon (133–136).

A török kor szavai Gárdonyinál bukkannak fel nagyobb számban: *kaftán, müezzin, janicsár* (137–139).

Nagyon találó a következő írás címe, amely Apáczai Csere Jánosnak és néhány kortársának 17. századi szóteremtő és fordítói tevékenységét *kis magyar nyelvújításnak* nevezni (139–142). Való igaz, tudományos és szaknyelvi szókincsünk fontos részét alkották meg a korban, elsősorban természetesen Apáczai, a *Magyar Enciklopédia* fejezetei számára. „*Nevet adni pedig minden időben egyformán szabad*” – vonja le Apáczai munkájának elkezdése előtt a maga számára olvasmányai következtetését. A Törökországban bujdosó Mikes Kelemen leveleiből nem a török szókincs bukkán elénk (142–145), hanem az erdélyi népnyelv szavai: *suhult, gyúk* (= tyúk), *bial* (= bivaly); Thaly Kálmánról viszont az ismert mondaton (mármint hogy kuruc dalokat hamisított) túl azt is megtudjuk, hogy Rákóczi hamvainak hazahozatala nagyrészt neki volt köszönhető (145–148). Ezt sajnos nem szokták emlegetni a tankönyvek.

A recenzió írója itt most egy nagyobb ugrást tesz az időben, hiszen minden korszak (nyelvújítás kora, reformkor, első világháború) fejlődésének, illetve a triano-

ni határok nyelvi következményei értékelésének a bemutatása mind nem is fér bele az ismertetés kereteibe. A huszadik század nyelve kapcsán viszont két fejezetre külön is érdemes odafigyelni: a beszámolóra *az ötvenes évek nyelvéről* (164–167), és külön *az állambiztonság nyelvéről* szólóakra (167–174). Bár az utóbbi részben felsoroltak maguk is nagyrészt az ötvenes évek szavai voltak, de nem forogtak közszájon, s csak a rendszerváltoztatás után kerültek elő. A „belügyi szleng” valójában zárt csoportnyelv volt, nehéz jelzőket találni embertelen voltának megfelelő „méltatására”; ehhez maga a nyelvész is íróink segítségét veszi igénybe, elsősorban Temesi Ferenc szómagyarázatait (pl. a *tartótisztről* és társairól).

Már csak a legutóbbi időszak, azaz a *rendszerváltás/rendszerváltoztatás* utáni évek – voltaképpen napjaink – nyelvének néhány példája következik. Balázs Géza számos írásából tudjuk, hogy a nyelvész mennyire odafigyel szókincsünk egészen apró rezdüléseire is: *reprivatizáció*, *szja*, *mobcsitelcsi* és sok más szó képviseli jelenünket (174–176). Egyébként számos cikke, sőt új magyar szavakat tartalmazó szótára is erről tanúskodik: *Új szavak, kifejezések – A rendszerváltás kisszótára* című kötete 2016-ból, amelyik kétezer új szót vonultat fel, illetve szógyűjtései az *Édes Anyanyelvünk*, illetve a *Jelentés a magyar nyelvről* általa szerkesztett tanulmánykötetek oldalain is. Külön kis cikket kapott: *Rendszerváltás a helyesírásban* (201–202) néhány furcsaság: esetek, amikor a politika még a kis és nagy kezdőbetűk, betűk használatába is beleszól(t).

Szintén csak szemezgetve a további gazdag anyagból: szó van a kötetben a legszébb magyar szavakról (19–22), a magyar alaphangrendről (64–67), az ikés igék alig követhető, s mára szinte érvénytelenekké vált, de időnként mégis számon kért szabályairól (101–104). Egy nagyobb csokorra való idézet beszél anyanyelvünk magyarságáról, szépségéről, gazdagságáról, páratlan voltáról, így idézetek következnek Kalmár Györgytől, Lisznyay Kálmántól, Kazinczytól (30–33), de szólhatunk akár követendő példaként Gárdonyi Géza szóalkotásokban, ikerszavakban, hangutánzó szavakban oly gazdag nyelvről. Íme a szerző néhány példája: *kitornyollik*, *kibandalok*, *lehedez*, *suttog-buttog*, *nyüzsög-bözsög*, *bübög*, *tassog*, *vattyog*. Aláthatatlan ember nyelvi világában annyi év után – azt hiszem – kinek-kinek érdemes ismét megmártóznia (74–78). Ez a biztatás is kiolvasható Balázs Géza soraiból.

Más írásokban földrajzi közneveink (*hidas*, *szurdik*, *goronc...*) (67–71), ismét másutt, több írásban is földrajzi tulajdonnevek jelennek meg, az utóbbiak között pl. a *vár*, *egyház* elő- vagy utótagú, vagy éppen foglalkozások nevét megőrzők (54–57) és külön érdemes újra elolvasni, ízlelgetni legszebbnek mondott településneveinket. Nekem a *Gyönygyfa*, *Kisasszonyfa*, *Kincsesbánya* dunántúli településnevek tetszetek nagyon (51–54). Lehet, hogy hazabeszélek, de magam az alábbi, Borsodban, illetve Zemplénben találhatóakat is ajánlom ebbe a listába (ld. még megyénk nevének rövidítéséről szóló írást a 222. oldalon), bár közülük kettő mesterségesen alkotott név. *Lillafüred* neve 1880 óta létezik, *Széphalom* pedig *Kisbányácskának* lett a neve, melyet Kazinczy adott 1790 körül birtokának. *Bányácska* maga is kedves, ám én ugyanilyen szépnek találom *Diósgyőr-*

nek, a „szülőfalumnak” a nevét is. S akkor még nem esett szó sem a *törzsek, szentek, vásárhelyek és vásári napok* nevét századok óta őrző helynevekről (88–92), sem a településnevekhez szinte követhetetlen rendszer szerint váltakozva kapcsolódó kül- illetve belviszonyragokról (78–81). Azt mindenki megfigyelheti, hogy az adott helyen élők ismerik csupán a helyes raghasználatot, az idegent pedig rögtön elárulja hibázása.

Mindezekén túl *út- és utcaneveink* eredetéről, különböző csoportjairól, használatáról tudunk meg nagyon sok érdekeset (47–50), s találunk számtalan érdekességet, sőt furcsaságot a harmadik rész rövid írásaiban is. Kifejezetten szórakoztató a *Marketinges nyelvi aprók* cikk felsorolása a „marketingmódszerekről” (188–190).

A kötetnek a mobiltelefonokat csak kevéssel meghaladó mérete megengedi, hogy akár zsebkönyvként vihessük magunkkal, s akár mint kedves úti olvasmányt lapozzuk fel valóban utazással töltött óráinkban. Az írások mindegyikét – bár érdekes lenne –, nincs mód bemutatni, de jó néhányat nagy örömmel ajánlok, remélve, hogy az eddigiek az egész könyv elolvasásához is kedvet adnak.

Azt hiszem, mindazok, akik érdeklődnek anyanyelvük iránt, haszonnal forgathatják a kis könyvet, amelyet különösen ajánlok a fiataloknak akár további kutatásra ösztönzőnek is, illetve részleteinek tanórai bemutatásra biztatnám tanárkollégáinkat.

(Inter Nonprofit Kft., Budapest, 2025, 235 pp. ISSN 2416-0652; ISBN 978-615-5556-23-4)

További irodalom

Balázs Géza 1987. A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. *Magyar Nyelvőr* 402–412.

Balázs Géza 1997a. The Story of Hungarian. A Guide to the Language. Corvina, Budapest.

Balázs Géza 1997b. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 274–282.

Balázs Géza 2005. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 129–150.

Balázs Géza 2016. Nyelvi barangolások. Kilencvenkilenc úti cél. Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest.

Balázs Géza 2015. Netfolklor – intermedialitás és terjedés. *Replika*. Társadalomtudományi folyóirat. (90–91. szám) 1–2: 171–186.

Balázs Géza 2023. Az internet népe. Internet – társadalom – kultúra – nyelv. A kulturális és a tervezett evolúció határán. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.

Balázs Géza 2025. Anyanyelv a bölcsőtől a koporsóig. IKU-TÁR 30–31., Inter Nonprofit Kft. Budapest.

Balázs Géza–Takács Róbert 2017. Körbejárt Föld. Kulturális utazások a napsütötte sávban. ASZ, MNYKNT, Inter, Budapest.

BALÁZS GÉZA–MINYA KÁROLY

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda postaládájából (www.e-nyelv.hu)

A Manyszi ingyenes nyelvi tanácsadásához érkező kérdések sokszor annyira aktuálisak, hogy akár kordokumentumnak is tekinthetők: labdarúgás, TikTok, Zsolti bácsi, kánikula, drón.

Kell kötőjel az UEFA és a labdarúgó közé ebben az esetben: UEFA()labdarúgó-Európa-bajnokság?

A javasolt írásmód: UEFA labdarúgó-Európa-bajnokság (MHSz. 329).

Hogyan írjuk: TikTok-os()nő (női TikTok-tartalomkészítő; németül: Tiktokerin)?

Mi jelzős kapcsolatnak véljük, s akkor: TikTok-os nő, de ha ragaszkodik ennek egy fogalomként való megnevezésére, akkor az úrhajósno (OH. 1431.) mintájára elképzelhető: TikTok-osnő.

Melyik a helyes: Zsolti bácsi-ügy, Zsoltibácsi-ügy?

Ha a személynév jelzője egy köznévnnek, akkor különírjuk (Zsolti bácsi, AkH. 164.), de hogy az ilyen kapcsolatok további jelöletlen összetétele esetén hogyan járunk el, arra nincs szabály, de a kötőjelezés erőltetett lenne, tehát: Zsolti bácsi ügy (vö. Mátyás-szobor, de Mátyás király szobor). A Zsoltibácsi egybeírva sajátos (nem szabályos, de lehetséges) írásmód, ehhez közvetlenül és szabályosan kapcsolható az utótag: Zsoltibácsi-ügy.

Gyakran szerepel a sajtóban: aranykonvoj/ügy. Leggyakrabban kötőjellel: aranykonvoj-ügy, szerintem kötőjel nélkül, egybe kellene: aranykonvojügy.

Egybeírandó: aranykonvojügy (AkH. 111).

A Tisza és a Fidesz egyaránt szóösszevonással keletkezett név. Többeknek (még a sajtónak is) olykor gondot okoz ezeknek a neveknek a toldalékolása, illetve ezekhez összetételi tagok rendelése. A birosag.hu adatai szerint: Tisztelet és Szabadság Párt. Rövidített név: TISZA. A bírósági bejegyzés (ha egyáltalán tényleg

csupa nagybetűs TISZA van a szervezet Alapszabályában) felülírhatja a helyesírás szabályait? Nem inkább Tisza kell legyen?

A Tisztelet és Szabadság Párt szóösszevonással keletkezett rövidítése szabályosan: Tisza, ún. reklámhelyesírással (ami ugyancsak nem szabálytalan): TISZA, a rövidített (nem hivatalos) alak: Tisza-párt, TISZA-párt. A bírósági bejegyzés mikéntje a helyesírási szabályzattól eltérő formát is eredményezhet.

Tisza-kormány megfelelő vagy csak a TISZA-kormány alak? Miért?

A helyes alak: Tisza-kormány (AkH. 112). Vö. még: Fidesz-kormány (OH. 708). Úgy véljük, hogy a csupa nagybetűs forma, ami a betűszókat jellemzi, (reklámcélból) terjed a szóösszevonások esetében is, tehát ez is elfogadható: TISZA-kormány.

Hogy helyes: t/Tisza párti, t/Tisza pártos.

A helyes alak: Tisza-párti, Tisza-pártos (vö. Fidesz-frakció, OH. 708).

Vajon a Fidesz–KDNP-s vagy a fidesz–KDNP-s a helyes írásmód?

A kért szerkezetben nagyköötjel áll a Fidesz és a KDNP tagok között. Az írásképe a két tag közötti kapcsolatra utal (vö. pl. budapest–bécsi), viszont az -s melléknévképző miatt életbe lép a kisbetűsítő hatás, ezért helyesen: fidesz–KDNP-s.

Hogy írjuk Fidesz + -val/vel és Fidesz + -s képző?

A helyes forma: Fidesszel (a szóösszevonásokhoz a toldalékot egybeírjuk a kiejtett alakkal, AkH. 288b.), valamint fideszes (az -s melléknévképcső kisbetűsítő hatása miatt).

Miképpen helyes: kánikula()riadó?

Egybeírjuk: kánikulariadó (AkH. 111).

Hogyan írjuk, egybe vagy külön: repülőgép típusú drón, repülőgéptípusú drón.

A javasolt írásmód: repülőgép típusú drón.

*

A húszéves nyelvi tanácsadásban a legnépszerűbb kérdéscsoport a helyesírás, azonban belül pedig kiemelkednek a vesszőhasználattal kapcsolatos kérdések. Nem csoda, mert a vesszőhasználat szabályai elég nagyvonalúak, konkrét esetekben nehéz dönteni.

Kell vessző? Valami sötétpiros piszkolta be a kezét(.) és borította be a ruhaujját.

A szabályzat azt írja, hogy az összetett mondatok tagmondatainak határán a vesszőt ki kell tenni, de a vesszőhasználat ingadozhat (AkH. 244). Ezt figyelembe véve, mi itt kitennénk a vesszőt, de ha valaki nem teszi ki, nyugodtan hivatkozzon erre a szabálypontra.

Kell vessző? Mármint(.) mielőtt megtudtam, hogy ő is ott volt.

A mármost és a mielőtt kötőszó, a két kötőszó közötti helyzetben nem kell vesszőt tenni (AkH. 262).

Kell vessző? Más szóval(.) talán már nem sokáig leszek itt... Odamentek hozzá, más szóval(.) megszólították őt. Más szóval(.) fontos ügyben érkezett.

A mondatbanilag szervesen mondatrészeket vesszővel különítjük el (OH. 346); kezdő helyzetben – az első és a harmadik példában – kettőspont is helyettesítheti a vesszőt.

Kell vessző, ha egy párbeszédben a megszólalások utáni magyarázó részt egy idéző ige követi, majd utána egy határozói igeneves rész? Pl. Mit mondott neked? – kérdezte Juanita. – Semmi érdekeset – válaszolta Miguel(.) felidézve a tegnap este emlékeit.

A vesszőhasználat idézésben is ugyanaz, mint egyébként; a határozói igeneves szerkezetben többnyire nem használunk vesszőt (AkH. 250c).

Kell vessző? Belevágjunk vagy inkább várjunk?

Mivel a két állítmánynak külön bővítménye van, ezért mellérendelő összetett mondatról van szó, és ezért kell a vessző (OH. 324).

BALÁZS GÉZA – MINYA KÁROLY

ÚJ SZAVAK, KIFEJEZÉSEK

aranykonvoj FN *jelentéssűrítő összetétel*

2026. március 5-én az M0-s autópályán lefoglalt ukrán pénzszállítmány és az azt övező politikai-hatalmi botrány. A Terrorrelhárítási Központ (TEK) feltartóztatott két ukrán páncélautót, amelyek több mint 27 milliárd forint értékben szállítottak készpénzt és aranyat.

Számos részletre derült fény az egy hete kipattant ukrán aranykonvoj ügyében, ám kérdőjel így is bőven akad még a több tízmilliárd forintnyi valutával és arannyal kapcsolatban. A lényeg továbbra is tisztázásra vár: kiknek és milyen célokra szánták a feltartóztatott majdnem harmincmilliárd forintnyi vagyont.

deinfluenser FN *ang*

Az a véleményvezér, aki jellemzően a túlfogyasztás káros hatásaira, valamint az influenzszermarketing ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. A deinfluenser arra akar rávenni, hogy ne költünk olyan dolgokra, amelyekre valójában semmi szükségünk, illetve a drágább termékek helyett az olcsóbbat válasszuk.

A legtöbb deinfluenser valójában báránybőrbe bújt influenser, hiszen az „ezt ne vedd meg, válaszd helyette ezt” hozzáállás lényegében ugyanúgy fogyasztásra sarkall. A deinfluenserkedés nem oldja meg a túlfogyasztást, és nem jelenti az influenzszermarketing végét.

digitális inas szsz

A munkafolyamatokat támogató, adminisztrációs terheket csökkentő szoftverek (például ügyviteli rendszerek, feladatkezelők és dokumentációs applikációk. Célja a cégvezetés, könyvelés vagy az építőipar rutinfadatainak automatizálása, jelentős idő- és energiamegtakarítást eredményezve.

Miközben egyre több rutinfeladatot rábírsz az intelligens rendszerekre, látod, hogy a hatékonyság és az időmegtakarítás kézzelfogható: gyorsabban intézed az ügyeket, több energia marad fontos döntésekre vagy pihenésre. Ugyanakkor, ha túlságosan megbíznál a digitális inasodban, észreveszed, hogy romlanak a készségeid, nő a függőség, és a háttérben rejlő adathasználat komoly adatvédelmi kockázatot jelent.

drónháború FN *jelentéssűrítő összetétel*

Olyan modern hadviselési forma, amelyben a pilóta nélküli, távvezérelt vagy autonóm repülőeszközök (drónok) játsszák a főszerepet. Célja a felderítés, a kritikus infrast-

rúktúrák (erőművek, olajfinomítók) rombolása, valamint az élőerő és a haditechnika precíz megsemmisítése, mindezt a saját katonák kockáztatása nélkül.

Folytatódik a drónháború Oroszország és Ukrajna között, ketten meghaltak Zaporizzsjánál.

eperláb FN *tükörfordítás (strawberry legs)*

A lábakon megjelenő apró, sötét vagy piros pöttyök. A jelenség – amely nevét az eper magjaira emlékeztető mintázatról kapta – teljesen ártalmatlan, de esztétikailag sokak számára zavaró.

Az eperláb kialakulásához hozzájárul a nem megfelelő borotválkozási vagy szőrtelenítési rutin. Régi borotvával vagy nem megfelelő minőségű eszközzel történő szőrtelenítés esetén gyakran alakul ki bőrirritáció, ami fekete pontok formájában nyilvánul meg a bőrön, emlékeztetve az eper magjaira.

hidratációs szünet szsz

A mérkőzés közben elrendelt rövid játékmegszakítás, amelynek célja a sportolók folyadékpótlása és a hőterhelés csökkentése. A 2026-os labdarúgó-világbajnokságtól a hidratációs szünet már a rendes játékidő részének számít, és minden félidőben kötelezően kompenzálják a hosszabbításban.

A hidratációs szünet sok szempontból idegesítő, és felesleges pénzkiháshoz vezet, ám ez a kétszer három perc egy új taktikai elemet emel be a játékba, extra lehetőséget teremtve az edzőknek, hogy instrukciókkal lássák el a játékosukat.

hőkupola FN *jelentéssűrítő összetétel*

Olyan extrém meteorológiai jelenség, amikor egy erős, nagy kiterjedésű, magas nyomású légköri rendszer (anticiklon) hosszan megreked egy adott térség felett. Mint egy láthatatlan búra, csapdába ejti és összenyomja a forró levegőt, ami így napokig vagy hetekig tartó, fojtogató hőséget okoz.

A mostani hőhullám nem egyszeri kilengés: a meteorológusok szerint ugyan a hét második felében néhány napra fellélegezhetünk, de júliusban újra és újra visszatérhet az Európát perzselő hőkupola.

íróasztalhuszár FN *jelentéssűrítő összetétel*

Irodahuszár, bürokrata; olyan irodai, adminisztratív vagy vezető beosztású személy, aki a gyakorlati munkától vagy a frontvonalától távol, többnyire papírok mögött ülve osztja az észt, hoz irreális döntéseket, vagy követel meg olyan feladatokat, amelyek kivitelezésével nincs tisztában.

A legrosszabb az olyan szakmabeli íróasztalhuszár, akinek minden hozzászólásából árad a rosszindulat és a felsőbbrendűségi érzés.

nettó MN *jelentésbővülés*

Totális, teljes.

Vannak dolgok, amiket nettó hülyeség megvenni.

kapudrog FN *jelentésbővülés*

Valamire rászoktató, valamit, valakit megkedveltető eszköz, módszer.

Három kapudrog könyvet fogok mutatni. 5 zenemű, amely kapudrog lehet Bartók Béla-hoz.

podcaster FN *ang*

Olyan tartalomkészítő, aki audió- vagy videóalapú műsorokat (podcastokat) hoz létre és tesz közzé az interneten. Tervezi, rögzíti, szerkeszti és terjeszti az epizódokat, amelyek különböző témákat ölelnek fel a szórakoztatástól az oktatásig.

A podcasterek egyre népszerűbbek, mivel sokféle témában kínálnak érdekes és gondolatébresztő tartalmakat.

pumpapálya FN *tükörfordítás (pumptrack)*

Zárt körpálya, amit úgy terveznek, hogy pedálozás helyett a megfelelő ritmusú súlypontáthelyezéssel, azaz pumpálással generálható lendülettel lehet előrehaladni. A pályát hullámok, dombok és döntött kanyarok jellemzik, és többféle járművel is használható: BMX-szel, MTB-vel, rollerrel vagy akár gördeszkával is.

Nálunk nincs megkötés: a pumpapálya nyitva áll kerékpárosok, rolleresek, gördeszkások és görkorisok előtt is. A lényeg a biztonság és az egymásra figyelés! A bukósisakot ne felejtse otthon, és csatlakozz a legpörgősebb közösséghez!

vetköztető applikáció *szószerkezet*

Mesterséges intelligenciát használó szoftver, amely egy lefotózott személyről – a ruháit digitálisan „eltüntetve” – valósághű meztelen képeket generál. Ezek a programok súlyos kiberzaklatási kockázatot jelentenek.

Nem véletlen, hogy a Meta ilyen határozottan elutasította a vetköztető applikáció hirdetéseit, ugyanis korábban volt már ebből problémájuk.

Szerzőink

Adamik Tamás – klasszika filológus, professzor emeritus (ELTE, Budapest)

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (Színház- és Filmművészeti Egyetem)

Bodnár Ildikó – egyetemi docens (Miskolci Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék)

Cs. Jónás Erzsébet – nyelvész, professzor emeritus, az MTA doktora (Nyíregyháza)

Cseke Péter – irodalomtörténész, eszme- és sajtótörténész, szociográfus, ny. egyetemi tanár (Kolozsvár)

Deák-Sárosi László – filmesztéta, tudományos munkatárs, PhD (Országos Széchényi Könyvtár)

Fellinger Károly – költő, meseíró, helytörténész (Jóka, Szlovákia)

Győri-Nagy Sándor – nyelvész, kultúrokológus, MÖF-elnök, ny. tanszékvezető egyetemi docens (Gödöllő, Kiskunmajsa)

H. Tóth István – Simonyi-díjas nyelvész, kandidátus, ny. egyetemi docens (Prága, Budapest, Kecskemét)

Létai Eszter – magyar nyelv és irodalom szakos tanár (Nagyvárad)

Liszkay Zoltán – magyar–német szakos középiskolai tanár, fordító, író (Budapest)

Minya Károly – nyelvész, habilitált főiskolai tanár, intézetigazgató (Nyíregyházi Egyetem)

Pál Dániel Levente – költő, író, műfordító, színházi és cirkuszi dramaturg (Fővárosi Nagycirkusz)

Szabó Zsolt Endre – magyar–filozófia szakos tanár (Miskolc)

Szentmártoni Szabó Géza – irodalomtörténész, ny. egyetemi adjunktus (ELTE, Budapest)

Bor, szerelem, filozófia

Hamvas Béla-butikkonferencia,
2026. szeptember 17.

📍 Bél Mátyás látogatóközpont és vendégház,
8648 Balatonkeresztúr, Ady Endre u. 26

🍷 14:00 Kovács József Balatonkeresztúr
polgármestere: Köszöntő

✍️ Balázs Géza (egyetemi tanár, SZFE):
Hamvas-élmények

🎭 Bártfay Rita (dramaturg, Új Színház,
PhD-hallgató, SZFE): *Hamvas a katarziszról*

🍇 Terdikné Takács Szilvia (magyartanár,
SOTE Bókay János SZKI):
Ámor és mámor: szerelem és bor

🇭🇺 Gaál Gabriella (műfordító, okl. dramaturg,
Muraszombat): *Hamvas Béla fogadtatása
Szlovéniában*

🍁 Gyanó Szilvia (néprajzkutató, Nagykanizsa):
Isten és bor a szőlőhegyen

📖 Bakos Apolka (egyetemi hallgató, SZFE),
Korda Bonifác (egyetemi hallgató, SZFE):
A bor filozófiája
(előadás a Magyar Színházban)

🚶 16:30 Séta a balatonberényi Hamvas-borúton

🍷 Közben borkóstoló, Hamvas-idézetekkel
(előadja: Szatmári Attila,
egyetemi hallgató, SZFE)

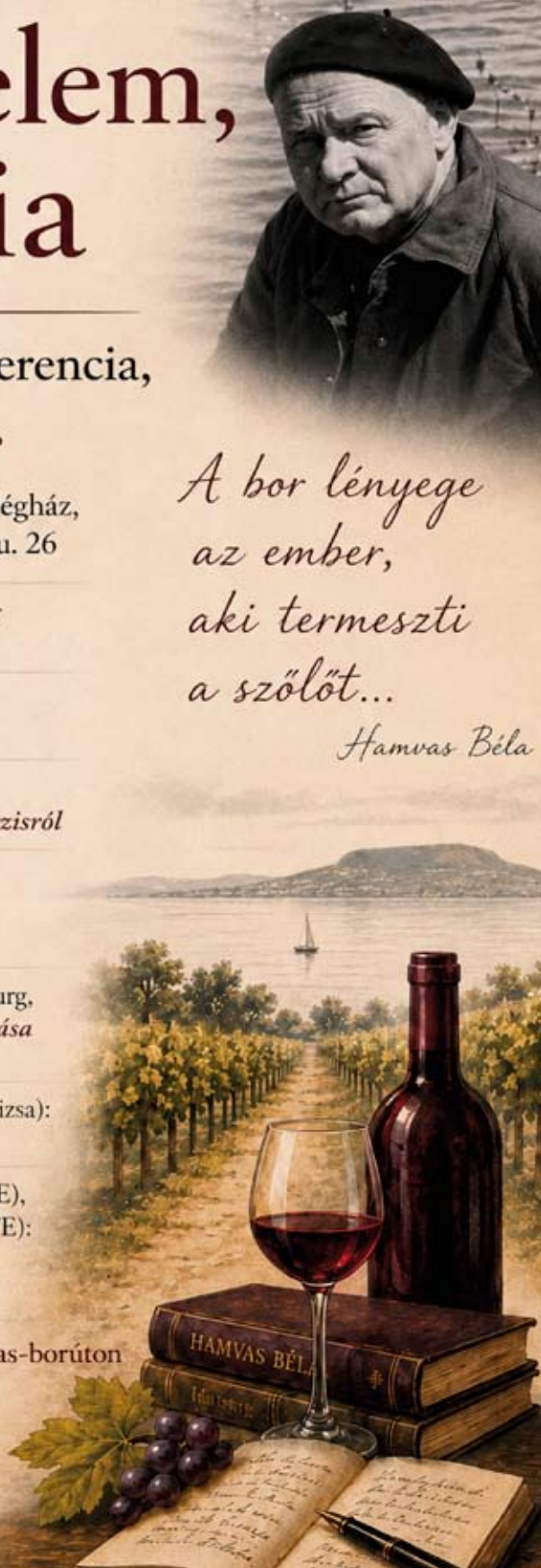
*A bor lényege
az ember,
aki termeszt
a szőlőt...*

Hamvas Béla

Támogató:

MAGYAR
MŰVÉSZETI

A római irodalom több nép egybeolvadásával és kölcsönhatásával létrejött közösség irodalma, pontosabban szólva: rómaiak, latinok, szabinok, illírek, etruszkok, görögök egybeolvadásából kialakult római állam irodalma. (Adamik Tamás)

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 1970-ben alapított folyóirata – 2013-tól online változata az E-NYÉK – szeretne „kihalóban” lévő irodalmi műfajokat feléleszteni. Ilyen lenne az irodalmi vagy dokumentum-riport, szociográfia. Mivel a nyomtatott sajtó valószínűleg a végórát éli, úgy érzem, hogy csak olyan lapot érdemes készíteni, ami hézagpótló, amiről olvasója érzi, hogy meg kell őrizni. (Cseke Péter)

A hazugsággal szembeállíthatjuk az igazságot, amely tiszta, világos, belátható. Az igazság tisztaságának, világosságának szöges ellentéte az útévesztő, az útvesztő hazugságok rendszere. Így válik egyértelművé, hogy a hazugság a sötétség képét idézi, és a tébolyult vaksággal szövetséges. (H. Tóth István)

A „kisebbségek” nyelvi-műveltségi életét ma sem az „anyanemzeti központokból” kell irányítani. Engedni kell élni, hatni, alkotni őket a maguk életerejéből, kölcsönhatásaik lendületéből egymás és az ún. nemzeti központok között. Ezt egykor úgy fejeztem ki, hogy „az anyanemzeti többségek a kisebbségeik segítségére szorulnak.” Az életerőt kell támogatni. (Győri-Nagy Sándor)

Nagy László nem „beharangozót” írt a filmhez, hanem egy prózakölteményt, de azt nyomban a vetítés után. Az írás a Hószakadás címet viselte, és nem közölte sehol, hanem csak a halála után, 1979-ben jelent meg az összegyűjtött prózai írásokat tartalmazó kötetben. (Deák-Sárosi László)

